

STUDIA UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI POLITICA

1

EDITORIAL OFFICE: Gh. Bilașcu no. 24, 3400 Cluj-Napoca ♦ Phone 0264-40.53.52

SUMAR - CONTENTS - SOMMAIRE - INHALT

ILEANA PETRAȘ-VOICU, "Statul captiv" sau "guvernarea mixtă" în România * "The Captured State" or the "Mixed Government" in Romania.....	3
MARIAN COSMIN GABRIEL, Un model de participare politică. Resurse și participare * A Model of Political Participation. Resources and Political Involvement	17
MIRELA NEMES, Ion Iliescu – the Political Leadership Style	37
CYNTHIA CARMEN CURT, Grupurile de interes în perspectiva franceză și americană	51
FLORE POP, Cooperarea economică și politică în Europa Centrală și Orientală după 1989 * La coopération économique et politique en Europe centrale et orientale au début des années '90	59
FLORE POP, Mediul înconjurător și dezvoltarea durabilă în bazinul Marea Neagră - Dunăre. Câteva acțiuni și declarații de intenții din anii 1991-2001 * L'environnement et le développement durable dans le Bassin de la Mer Noire et au Danube.....	75

ANDREEA MOGOȘ, Actori în teatrul terorii: teroriști și victime, politicieni și mass media * Actors in the Theater of Terror – Terrorists and victims, government and mass media.....	81
GEORGE ANGHELCEV, Afișul propagandistic american din primul război mondial - între dimensiunea estetică și intenționalitatea persuasivă * The American WWI poster as a visual propaganda tool	89
DELIA CRISTINA BALABAN, Die Europäische Union auf dem Weg zu eine globalisierungsfähigen Gesellschaft in Bezug auf die Wirtschaft? . * The European Union on the Way to an Globalization-Able Society Regarding the Economy?	99
DELIA CRISTINA BALABAN, Zwischen Abwanderung und Widerspruch. Eine mögliche Anwendung Hirschmans Theorie am Beispiel Rumäniens * Between Drift and Contradiction. A Possible Application Hirschman Theory by the Example of Romania..	103
FLAVIU CĂLIN RUS, Das kriminalistische Interview. Die Vernehmung * The Criminalistic Interview.....	121

“STATUL CAPTIV” SAU “GUVERNAREA MIXTĂ” ÎN ROMÂNIA

ILEANA PETRAȘ-VOICU

ABSTRACT. “*The Captured State*” or the “*Mixed Government*” in Romania. The article is about the causes why the reform in Romania is in such a delay comparatively with other countries. The main thesis is that the reform is delayed because Romania failed the real transformation of the state and its government structure. More specifically: lack of political authority, a weak state, the lack of autonomy versus the social forces and the whole of society. The state is captured by the social forces. The social structure is a great obstacle for an efficient public policy in Romania.

Dintre toate țările care negociază intrarea în Uniunea Europeană România se detașează tot mai mult drept candidatul codaș la toate capitolele. Mai mult, distanța crește abrupt chiar și în raport cu penultimul candidat – Bulgaria.

Este sugestiv în această privință faptul că deși au început negocierile la aceeași dată (1999), Slovenia, Estonia, Slovacia chiar au întrecut cu mult unele candidate din primul val, cu deosebire Polonia. În ceea ce privește Bulgaria ea are 22 capitole închise provizoriu față de cele 16 ale României. Aceste cifre sunt semnificative pentru că reflectă atât ritmul și calitatea reformelor, cât și gradul de apropiere de standardele Uniunii Europene.

Există o literatură comparativă uriașă care încearcă să explice diferențele din diverse perspective, folosind o varietate extrem de largă de tipuri de explicații și indicatori empirici. În acest studiu ne vom concentra pe o variabilă puțin discutată în literatura comparativă dar care poate să arunce o lumină inedită cu deosebire asupra excepționalismului românesc. Dacă toate țările candidate reușesc să aibe un ritm al aderării bun sau satisfăcător, cu excepția României, atunci perspectiva cea mai eficientă rămîne aceea de a căuta variabile care “supradetermină” poziția specifică a României și a șanselor ei pe mai departe.

Teza principală, ipoteza studiului este aceea că România este un caz extrem de “guvernare mixtă” (mixed government) și că nu a ajuns nici măcar la stadiul de *perestroika*. O ipoteză adiacentă este aceea că deși negociază intrarea în Uniunea Europeană practic practic bătălia în România nu s-a încheiat: există în continuare puternice forțe care se opun de fapt democrației, capitalismului, Uniunii Europene, NATO. Încă mai persistă posibilitatea ca aceste forțe să câștige. Cu durere și cu speranța de a greși, se poate spune că nici măcar pilonii, așezarea cărămizilor fundamentale pentru o construcție democratică nu

s-au realizat. Este vorba, de asemenea, de lipsa constituționalismului, a unei veritabile "politici constituționale" (în sensul definit de Ralf Dahrendorf)¹

România continuă să fie o democrație de vitrină, să nu aibe economie deplină, să nu fie un stat de drept și să nu fie o republică constituțională. Nici Statul și nici Politicul nu au fost "reinventate". Nu e vorba de *Crize ale Republici* ca să cităm titlul unei celebre cărți a lui Hanah Arendt ci de ceea ce Daniel Barbu numește, pe bună dreptate *Republica absentă*.

Republica absentă este o trăsătură dintotdeauna a României, inclusiv în perioada comunistă: "societatea românească a fost întotdeauna dominată de un comportament individualist: în ea singura regulă unanim acceptată a fost întotdeauna dominată de un comportament individualist; în ea singura regulă unanim acceptată este "a te descurca", de obicei cu orice preț; nu există o listă de valori și bunuri, un asentiment general. Astfel, la noi totalitarismul a generat un paradox: deși colectivist și internaționalist prin definiție, a fost cel mai eficient producător de individualism și naționalism, românii fiind incapabili de solidarizare"².

Spre deosebire de celelalte țări din centrul și sudul Europei, în România răsturnarea regimului totalitar nu a avut ca beneficiar cetățeanul și nu a fost însoțită de o punere în discuție a structurii, funcției și menirii statului.

Analiza făcută de către Jonathan Eyal României la sfârșitul anului 1991 este perfect valabilă și la sfârșitul anului 2002³. Această afirmație pare extrem de radicală și generală dar o vom explicita pe parcurs. Pentru aceasta trebuie mai întâi să argumentăm de ce considerăm perspectiva explicativă instituțională ca fiind prioritară și mai de profunzime decât celelalte produse pînă acum în a explica dinamica comparativă a țărilor post-comuniste. Această perspectivă și tipologie este mai veche, dar ea este în măsură să lumineze sau să arunce îndoieli asupra unor aspecte ale teoriilor tranziției care ar fi altfel neluate în seamă.

Desigur, aceasta nu exclude luarea în considerare a acelor lucrări care au conceptualizat schimbările în cadrul paradigmei tranziției de la autoritarism la democrație via renașterii societății civile.

Principalele întrebări care se pun în legătură cu tranziția sunt: vor governa instituțiile ("Will institutions rule?") și dacă da, ce fel de instituții vor fi ele ("What kind of institutions will they be?"). Întrebările sunt esențiale pentru că specific sistemelor comuniste era:

1) că personalitățile erau mai importante și mai presus de instituții și legi și

2) aveau un sistem de guvernare partid-stat în care în proporții variate rolul principal revenea partidelor comuniste.

Partidele comuniste erau totul, statul era nimic. În proporții variate, de la stat la stat funcțiile și deciziile statului și partidului erau foarte strîns împletite, uneori ca în România pînă la totală absorbție. Dispariția, uneori abruptă a partidelor comuniste a lăsat societatea în incapacitate de a administra efectiv

și eficient societatea. Orice sistem al instituțiilor ce constituie autoritatea de stat s-a prăbușit. Eliberarea de totalitarism a fost echivalată în România cu o libertate anarhică. Toate regulile păreau abolite. Cât de grav și adânc era fenomenul rezultă și din aceea că nu se mai respectă nici regulile de circulație.

Oclocrația, atât de criticată de Aristotel și, pe bună dreptate, a devenit regim politic pentru mulți ani. Domnia gloatei, a străzii și nu domnia legii a avut câștig de cauză, iar în spate clica marilor profitori. Cu alte cuvinte, tranziția este drumul de la despotism la constituționalism, unde primul termen indică o absență a bazei instituționale a guvernării și cel de-al doilea ***coincidența aranjamentelor instituționale formal-oficiale cu distribuția reală a puterii***⁴. Așa cum au demonstrat Elster, Przeworski și Montesquieu acceptarea regulilor nu este rezultatul unei "culturi constituționale" înrădăcinate în oameni și instituții, nu este deci, cu alte cuvinte, în primul rând o problemă de angajare normativă, ci apare pentru că instituțiile au fost fundamentate corect pentru a structura interesele individuale și comportamentul. La modul clasic, "constituționalismul" este stabilit pe calea separației puterilor în care fiecare instituție este constrânsă de către și depinde de altele și, ca urmare, are un interes în a se supune și a întări regulile.⁵ Constituționalismul nu este același lucru cu "statul de drept" (rule of law) sau cu o "guvernare moderată" (moderate government). De asemenea, constituționalismul și separația puterilor sunt fundamentate ***instituțional*** și nu sociologic. Între cei doi poli despotism și constituționalism este "guvernarea mixtă" în care instituțiile contează, dar ele funcționează după principiile sociologice și nu după logica unui constituționalism formal, fără marcaje de clasă socială. În acest caz, instituțiile pot efectiv să deghizeze sau să legitimizeze exercitarea reală a puterii⁶.

Sau mai semnificativ, ele pot funcționa ca o formă organizațională de negociere între diverse interese sociale. Astfel de guvernări în care forma și comportamentul instituțiilor nu este determinat de reguli formale structurând societatea ci de acceptarea nevoii de a construi instituții și de adapta reguli pentru a păstra ***balanța*** între grupuri sociale – care sunt, desigur, ele însele profund neechilibrate în termeni de putere – a fost în mod tradițional numit "guvernare mixtă".⁷

Whitefield analizează perestroika și tranziția rusă din această perspectivă. Perspectiva sa este originală și îi acordăm o deosebită atenție pentru că în România nici măcar în anul de grație 2002 nu s-a înțeles ceea ce politicienii sovietici de frunte au înțeles din 1988. Rezultatele economice ale guvernării mixte erau dezastruoase și începînd cu a doua parte a deceniului 7 au devenit tot mai severe. O dublă criză s-a înregistrat de atunci: criza economică și criza statului, amîndouă cu aceeași rădăcină în guvernarea mixtă. Cu alte cuvinte, combinația dintre arbitrar și impactul distinctiv al puterii sociale asupra guvernului explică cel mai bine motivele dificultății construirii constituționalismului în fostele sisteme sovietice, și în particular în România.

Analiza pe care o face Witfield URSS-ului este mutatis mutandis valabilă și pentru România⁸. În al doilea rând, multe dintre componente, în particular agențiile economice, pot fi mai bine înțelese ca **interese sociale distincte** care exercită presiuni asupra și domină cu succes setul de instituții guvernamentale lax, vag definit și relativ captiv. Porozitatea . statului la infiltrarea puterii sociale poate fi măsurată prin dificultatea de a defini granițele sale; agenții economici nu numai că făceau lobby la instituțiile statului, dar ele însele aveau un loc în biroul puterii.

Pentru tranziție, în general și în România în particular, problema cum să construiești autoritatea politică și cum să controlezi puterea socială continuă să fie una crucială. Reconstrucția statului și constituționalismul nu sunt un lux ci singurele soluții viabile la enormele probleme mai sus analizate . “În acest sens, constituționalismul poate fi considerat program de **reformare** a societăților post – comuniste. Neutralitatea, absența referențialelor de clasă, a separării puterilor în stat face din reforma constituțională o precondiție, un test crucial și un fundament **sine qua non** pentru succesul oricărei tranziții de la comunism atât la democrație, cât și la capitalism și statul de drept. Dacă această operație nu reușește atunci insuccesul tranziției este inevitabil. Ce face constituționalismul dezirabil nu este pur și simplu caracterul său occidental: el este totodată un răspuns, o soluție pentru absoluta ilegitimitate (chiar și în proprii lor ochi) a tuturor grupurilor sociale, și a balanței puterii sociale în comunism⁹.

Perestroika ca și reforma românească au eșuat din același motiv pentru care au fost lansate; lipsa autorității politice, instituții slabe ale statului și o sociologie politică specifică. Politicienii care s-au gândit să creeze autoritate bazată pe reguli aveau puțină credibilitate în fața alegătorilor care au îndurat arbitrarul în comportamentul instituțiilor vechiului sistem cu care liderii vechi și noi erau asociați¹⁰.

Putem explica cauzele eșecului și în alți termeni: statul a rămas nu doar nereformat, ci a cunoscut un regres semnificativ chiar și cu cel din perioada socialistă. A devenit un stat populist anti-politic. Populismul nu se reduce nici la demagogia naționalistă și nici la autoritarism. El este înaintea de toate incapacitatea sau lipsa intenției de a discerne, atât în actul de guvernare, cât și în strategia de câștigare a puterii, între “interesele poporului” pe care guvernul se cuvine să le slujească și “înclinațiile poporului” cărora guvernul trebuie să li se opună cu tărie.¹¹

Lucrurile sunt mai complicate și mai grave pentru că înseși aceste “înclinații”, temeri au fost de fapt inculcate populației de către eșalonul doi prezerva al PCR și de către temuta Securitate în scopul de fel inocent de a-și impunitatea și puterea. După campanii masive și repetate de exemplu: “Vin moșierii”, “Nu ne vindem țara”, “N-ați mâncat salam cu soia”, nu ne putem mira că “înclinațiile” gloatei au mers contra propriilor interese reale și ale intereselor țării. Singurul domeniu în care excelau comuniștii a fost cucerirea și

menținerea puterii cu orice preț. Putere de dragul puterii și avantajelor ei materiale, în lipsa oricărui spirit "republican" sau a vreunui proiect politic. Rădăcina răului este în modul de a face și a folosi politica, manifestările populare, de genul, mineriade sau sărăcia crescândă sunt doar efecte, consecințe. La aceeași concluzie ajunge și celebrul eseist american John Lukács: " Este greșită acea imagine creată în Occident despre Europa Răsăriteană conform căreia criza acesteia ar fi doar una de natură economică și aceasta ar explica situația că țările din zonă nu se îndreaptă în același ritm spre democrația liberală. Privite în ansamblu diferențele enorme care există între Albania și Ungaria sau Serbia și Polonia se explică în termeni neeconomici. Cele mai grave și persistente aspirații și probleme nu sunt de natură economică".¹²

Nu poate să ne mire îndeajuns desăvârșita inocență cu care vorbesc guvernării noastre despre sărăcia din România, ca și cum ar fi vorba despre o calamitate naturală, o damnație și nu de un rezultat direct al politicilor post-comuniste. La fel de neadecvată este explicația prin "greaua moștenire". La 12 ani după Revoluțiile din 1989 nu mai poți invoca acest factor în condițiile în care în Rusia sectorul proprietății de stat este de 36%, în Ungaria de 20% iar în România de 65%. Singura explicație cauzală validă ține de diferențe în politicile publice: "țările est-europene (...) se confruntă cu probleme economice grave, dar acestea nu diferă radical de problemele Occidentului și diferențele se vor diminua cu siguranță în viitor. Acolo unde diferențele sunt prea mari, ele provin nu din moștenirea economică ci din diferențe de tradiție politică, organizare și mentalități. **Acelea** reprezintă problema gravă, fie că ele se manifestă, fie rămân latente".¹³

Acesta este și cazul României. O primă și esențială problemă este mentalitatea etatist-antiliberală ce domină încă atitudinea clasei politice românești aproape în totalitate, dar cu deosebire în rîndul Partidului Social Democrat și a Partidului România Mare. Socialismul a reprezentat expresia maximă a acestei doctrine. Cu 65% proprietate de stat, cu restituirea proprietății într-o fază redusă, cu privatizarea extrem de lentă România rămîne practic un stat socialist, fără economie de piață funcțională. Nimic mai semnificativ pentru o astfel de atitudine decât neînțelegerea faptului că o primă căramidă, **sine qua non** a dezvoltării o constituie regimul juridic clar al proprietății.

Nici după 12 ani legea funciară 18/1990 n-a fost aplicată pînă la capăt, în sensul de a se primi titlurile de proprietate. Tot așa Legea 1/2000 se aplică lent și defectuos. Între țările candidate nu putem găsi cazuri comparabile, dar găsim în America Latină. În Peru pînă nu demult 90% din cetățeni nu aveau titluri de proprietate recunoscute formal asupra caselor și a alor bunuri imobile. Prin urmare, întrucît drepturile lor nu erau apărate, oamenii erau condamnați să-și rezolve problemele dînd mită funcționarilor de stat. În schimb, o oligarhie restrînsă și bogată beneficia de protecție deplină din partea statului. O asemenea stare de lucruri este, pe de o parte inechitabilă, iar pe de altă parte frînează

dezvoltarea economică. Lipsiți de garanții juridice pentru posesiunile lor, oamenii se feresc de investiții majore. Când deosebirile de acest tip dispar, ritmul de dezvoltare a păturilor sărace ale societății se accelerează, diferențele de venituri se reduc, iar economia în ansamblul ei devine mai dinamică.¹⁴

Conceptele de proprietate și libertate sunt corelate ontologic și eliminarea sau ciuntirea proprietății private înseamnă renunțarea la o componentă esențială a libertății.

Menținerea și chiar accentuarea în prezent a practicilor etatiste se fac sub sloganul protejării celor săraci. Rezultatele de fapt sunt chiar la capătul opus. Practicile etatiste fac - așa cum observă Balcerowitz - să crească puterea aparatului administrativ de stat, fapt ce atrage după sine diferențe majore în societate din perspectiva accesului la putere. Iar lipsa egalității în planul accesului la putere înseamnă lipsa egalității în sfera libertății. Grupurile care au acces la aparatul de conducere pot să obțină, grație unor privilegii dobândite, diferite avantaje materiale. Odată cu concentrarea totală a puterii în mâinile statului intervine și pericolul apariției unor inegalități economice majore.¹⁵

Sărăcia noastră tot mai accentuată (cu o scădere semnificativă în raport cu anul 1975 conform unui raport al PNUD) este rezultatul clar al unui deficit substanțial al democrației. Sincopile, derapajele premoderne, chiar "achizițiile de subdezvoltare" sunt totodată simptome esențiale ale neconstituționalității practice și funcționale ale regimului politic românesc.

Este mai mult decât evident că nu întrunim nici criteriul politic al aderării la Uniunea Europeană, căci nu există și nu poate exista democrație fără capitalism. Consolidarea unui capitalism funcțional, adică a libertății economice, asigură atât dezvoltarea economiei cât și a democrației, slăbirea capitalismului aduce prejudicii atât economiei cât și democrației. Democrația depinde de capitalism. De aceea, să fii democrat anticapitalist e ca și cum ai încerca să obții recolte bogate de grâu, cultivându-l însă în deșertul Sahara.¹⁶

Or, tocmai asta face România de 12 ani. Prosperitatea țărilor occidentale nu este un efect al democrației, ci al capitalismului.

Dar, pe lângă fundamentul economic mai sunt necesare și alte condiții obligatorii: ceea ce se numește în mod curent "democrație" reprezintă de fapt trei mecanisme corelate: modalitatea democratică generală de desemnare și asigurare a alternanței la putere a celor ce conduc societatea, societatea civilă și statul de drept.

Lipsită de ultimele două, democrația nu este viabilă, în schimb, respectivele mecanisme pot cel puțin în anumite condiții, ființa și în lipsa democrației.¹⁷

Când afirm că România este un caz extrem de guvernare mixtă - cel puțin în Europa - am în vedere o lipsă de autonomie a statului, chiar o neclaritate a hotarelor sale marcate, ce trece mult dincolo de porozitatea statului și a instituțiilor sale în fața lobby-urilor sociale. Este un punct slab general al

democrației: grupurile de presiune (firme, patronate, sindicate, etc.) fac tot posibilul pentru a obține cât mai multe fonduri pe baza unor facilități de genul: scutiri de impozite, subvenționări de la buget, protecție în fața concurenței, etc. După părerea economistului american Mancur Olson, diferențele între ritmurile de dezvoltare postbelică a țărilor capitaliste se explică prin numărul și influența grupurilor de interese înguste: acolo unde aceste grupuri au existat fără întreruperi – de pildă în Marea Britanie sau în Statele Unite – dezvoltarea a fost în mod evident mai lentă decât în țările în care pierderea războiului a dus la spargerea *lobby*-urilor cristalizate anterior – ca în Germania sau Japonia. Balcerowicz consideră la rândul său că teza generală asupra conflictului dintre dezvoltarea țării și forța grupurilor de presiune este convingătoare, căci grupurile respective depun eforturi constante pentru a obține privilegii, subminând astfel una din condițiile fundamentale ale dezvoltării: creșterea productivității întreprinderilor și a economiei țării. Însă și lupta pentru privilegiile oferite de stat duce la o încetinire a dezvoltării, deoarece consumă un timp prețios și multă energie, iar în situații extreme pune în mișcare un adevărat cerc vicios: intensificarea conflictelor legate de împărțirea "ciolanului național" micșorează ciolanul, ceea ce duce la înmulțirea conflictelor ș.a.m.d.¹⁸

Trebuie să subliniem cu tărie că această extremă permeabilitate a statului în fața grupurilor de presiune nu corespunde în nici un caz proiectului ideal și nu echivalează cu ideea lui Vaclav Havel: "Popor, guvernarea s-a întors la tine." Timothy Garton Ash ne arată că "liderii revoluțiilor sau *refoluțiilor* au avut o idee surprinzător de clară despre ordinea constituțională pe care doreau să o construiască", foarte asemănătoare cu aceea a revoluției americane. El invocă și conceptul de societate civilă ca vis revoluționar. "Ar trebui să existe forme naționale, regionale, locale, profesionale de asociere, care să fie voluntare, autentice, democratice."¹⁹ Sloganul lui Havel: "Popor, guvernarea s-a întors la tine" pentru diverse perioade și țări post-comuniste a însemnat de fapt și profund greșit, o modalitate de reînviere a visului rousseauist al unei *volonté générale* și a unei egalități depline, a unui contract social neconstrâns între oameni perfect egali. Un vis utopic à la Marx, care dorea să desființeze orice diferență între conducători și conduși. Așa cum au arătat și antropologii, nu există triburi fără conducători. Societatea oficială poate fi suspendată, ca în carnavalurile din țările catolice, dar numai pentru perioade foarte scurte de timp. *Festa revoluționară*, cu euforia ei, se sfârșește curând și începe intrarea în normalul, rutina unei societăți: "Adevăratele societăți omenești depind de norme, iar normele presupun sancțiuni, care la rândul lor au nevoie de instanțe capabile să aplice acele sancțiuni, deci de niște structuri de autoritate. Din câte știm, contractul de asociere include invariabil un contract de dominație. Acolo unde oamenii stabilesc reguli după care să trăiască, unii sunt mai egali decât ceilalți."²⁰ Visul revoluționar al unei guvernări care se întoarce la popor trebuia să eșueze. În 1990 eșecul său este evident pentru toată lumea. Toate noile forumuri

sfârșesc în lacrimi. Întoarcerea guvernării la popor înseamnă că nu mai este nici o guvernare, așa cum a arătat foarte clar situația din România. "Poporul este incapabil să inițieze schimbare dincolo de momentele distructive ale revoluției." Puterea poporului este o putere invariabil negativă, o putere capabilă mai degrabă să înlăture decât să pună în mișcare. Așa cum a arătat cazul României, nici sângele vărsat, nici lacrimile nu sunt în măsură să schimbe această realitate. Democrația fundamentală este o eroare, și anume o eroare costisitoare. Este o eroare pe care, în paranteză fie spus, Lenin nu a comis-o niciodată. "Nu suntem utopici" spune el în *Statul și revoluția*. "Noi nu «visăm» să ne lipsim dintr-odată de orice conducere, de orice subordonare [...] Noi vrem revoluția socialistă cu oameni așa cum sunt ei astăzi, oameni care nu se vor putea dispensa de subordonare, de control, de supraveghetori și de contabili."²¹

Cât de curios este cazul României, cât de greu a ieșit ea din abordarea anarhistă și fundamentalistă a democrației dispusă să se lipsească de "supraveghetori și contabili" rezultă și din aceea că primul guvern post-revoluționar condus de Petre Roman, în 18 luni cât a durat, nu a avut nici un fel buget de stat. În același timp, performanța unică cel puțin între țările candidate la UE, în România abia după 11 ani înregistrăm "performanța" de a avea buget de stat adoptat la timp. Celebra "bucătăreasă" a lui Lenin care trebuie să învețe să conducă statul, nu poate și nu vrea să învețe. "Poporul la putere" nu conduce bine; de fapt, nu conduce de fel. André Glucksmann își intitulează sugestiv eseul despre teroarea sovietică: *Bucătăreasa și mâncătorul de oameni*, iar unul din subcapitole: "Caut popor la putere. Bucătăresele să se abțină."²²

În fapt, situația este mai gravă: este vorba nu numai de faptul că "bucătărese" sau "bucătari" se califică la locul de muncă, adică la conducerea statului. Statele comuniste erau partide-state și scoaterea în afara legii a partidelor comuniste a dus la prăbușirea centrului politic. Partidul era totul. Avea în fapt întreaga putere. Statul nu era nimic, sau mai exact, nu era centru de decizie, autoritate autonomă, ci, ca și celelalte organizații ale societății, doar o "curea de transmisie", un instrument în mâna partidului. "Odată ce Partidul și-a pierdut poziția de monopol, mașinăria statului a devenit fragilă, dacă nu de-a dreptul găunoasă. Un exemplu extrem în acest sens îl reprezintă Uniunea Sovietică, unde președintele poate da nenumărate decrete, care nu au, în principiu, nici un efect în realitate. În absența unei administrații în stare de funcționare, decretul rămân literă moartă, hârtie bună de aruncat la coș."²³

Prăbușirea centrului a fost dramatică și în România: toate frâiele puterii erau în mâinile clanului Ceaușescu, Securității și PCR și o dată cu demantelarea lor o profundă stare de haos și anarhie s-a instalat. Se spunea în propaganda de partid că PCR reprezintă "centrul vital al societății". Poate totuși această caracterizare se poate extinde și asupra Securității, căci în fond clanul supraveghea prin intermediul ei și membrii de partid. A fost o iluzie, o mare iluzie de a crede – așa cum au făcut mulți jurnaliști și analiști – că din moment ce

revoluția română era în context central-est european singura revoluție sîngeroasă ea va fi și cea mai profundă și mai rapidă. O revoluție ridică tot atîtea probleme pe cîte rezolvă. Dacă celelalte revoluții est-central europene de catifea seamănă mai mult cu revoluția americană; cea română seamănă cu povestea nu prea încurajatoare a revoluției franceze. R.Dahrendorf observă pe bună dreptate: "Lucru curios, anul 1789 a trimis un mesaj democratic în sensul instituțional al cuvîntului unor țări care nu mai trecuseră printr-o revoluție, dar în Franța semințele timpurii ale democrației au pierit sub regimul terorii și virtuții", și a fost nevoie de zeci "de ani pentru ca rămășițelor să crească și să dea rod. Chiar și din punct de vedere economic, dovezile pe care le avem cu privire la activitatea economică – mai ales comerțul – ne arată că Franței i-au trebuit trei decenii ca să se întoarcă la starea de lucruri prerevoluționară"²⁴

Zeci și zeci de articole, studii, cărți vorbesc despre revoluția confiscată, eșecul revoluției etc. Euforia cedează locul deziluziei: revoluțiile nu par să fie de vreun folos cînd e vorba de constituția libertății, mai ales cele violente. **Revoluțiile** (Dahrendorf) s-au dovedit mai apte de succes pentru că nu au presupus nici prăbușirea centrului și nici ieșirea din ordinea constituțională într-un carnaval al libertății anomice. Prăbușirea centrului, adîncimea văii economice a plîngerii și întoarcerea forțelor primordiale care acționează împotriva unei societăți a diversității acceptate și a conflictului reglementat ridică serioase semne de întrebare. Dar asemeni altor revoluții înaintea ei, revoluția din 1989 face ca drumul spre libertate să fie extrem de aleatoriu. A creat condiții care militează împotriva reformei politice încununată de succes, a reformei economice eficiente și a întemeierii ferme a societăților civile. Țările în chestiune vor depăși, poate, obstacolele ce le stau în cale dar adevărul e că revoluțiile pur și simplu nu sunt de prea mare folos cînd e vorba de constituția libertății.²⁵

Drumul spre libertate așadar este aleatoriu. Aceasta înseamnă că nu toate țările vor reuși să-l străbată cu necesitate. șansele depind de multe condiții, dar în primul rînd de două precondiții esențiale: 1) dacă reușesc să stabilească un set de reguli ale jocului larg acceptat și 2) crearea unei societăți deschise. Acestea pot oferi indicații utile pentru analiza schimbărilor sociale în dimensiunile lor sociopolitice și socioeconomice. Revoluția din 1989 ne furnizează un bogat material pentru o astfel de analiză. Societățile socialismului real erau în bună măsură niște societăți închise. Închise nu înseamnă automat și totalitare. Din punct de vedere conceptual (deși nu pentru cei implicați direct), totalitarismul reprezintă cea mai simplă formă de putere. România constituie un bun exemplu în acest sens. Faptul că puterea totalitară era focalizată asupra conducătorului înseamnă că, pentru a înlătui schimbarea, la început nu e nevoie decît să fie înlăturat liderului respectiv. Cu toate acestea **descoperim apoi că în fond constelația de bază și tentația puterii monopoliste rămîn în picioare**. Lipsește societatea civilă: nu există

nici una din instituțiile și organizațiile care să-l scoată pe individ din ghearele conducătorilor. Este pus în mișcare un cerc vicios al violenței, greu de spart.²⁶

În loc de societate deschisă în România după 1989 a continuat să funcționeze o versiune decăzută, otomanizată a **domniei nomenclaturii**: locul monopolului PCR a fost luat de alte partide. O formă hibridă sui generis a unei partitocrații ce tindea să imite monopolul partidelor comuniste este maximul schimbării ce s-a obținut (mai ales în România). Ralf Dahrendorf descrie astfel **domnia nomenclaturii**: "Există de fapt structuri politice, economice și chiar sociale, cel puțin ca formă și aparență. Pot fi identificați miniștrii, managerii și șefii așa numitelor "organizații sociale". Însă cuvântul "structură" este înșelător în contextul dat. Titularii posturilor familiare reprezintă doar cărămizile și mortarul necesare în construirea statului. **Structura este creată de partidul monopolist**. Dacă cineva înlătură partidul – fie și numai monopolul său – edificiul se prăbușește. Este ca și cum mortarul care ține laolaltă cărămizile edificiului social s-ar prăbuși deodată. Nimic nu mai funcționează. Nu mai rămân decât resturile care trădează ici și colo, urmele clădirii căreia i-au aparținut odinioară".²⁷

"Mîna de plumb a nomenclaturii" apasă în continuare greu poporul român, dar o face la modul anomic în care ea nu se mai supune vreunei reguli sau decizii, ci fiecare membru al ei "se descurcă pe cont propriu sau în găști restrînse în absența oricărei ideal al republicii (respublica)."Republica absentă" este marca definitorie a clasei politice românești (ca să cităm din nou titlul excelentei cărți a lui Daniel Barbu). Prăbușirea domniei **nomenclaturii** în sensul ei de structură de putere coerentă a lăsat în urmă nu numai un vacuum administrativ, ci și unul ideologic, de sens profund al vieții în societate. Dahrendorf citează formularea frapantă a autoarei cehe Vera Klimova: "Altă dată nimic nu era permis și totul era important; acum totul este permis și nimic nu mai e important."²⁸ Ne confruntăm masiv cu "dilema anomiei": chiar și acolo unde opțiunile combină oportunitățile egale cu un spectru larg al posibilităților de a alege șansele existențiale rămîn incomplete. Nu e suficient că oricine poate face o mulțime de lucruri. Lipsesc semnificația care să dea rost acestor opțiuni. Lipsesc structurile profunde, conexiunile [...]. Este ușor de remarcat că societățile deschise au tendința prin mobilitatea lor, să dizolve legăturile, în vreme ce societățile închise fac din ele o dogmă, transformîndu-le în instrumente ale puterii. Există, ca să spunem așa un exces de conexiuni, precum și o inacceptabilă lipsă a lor, iar această dilemă are mult de-a face cu subiectul libertății.²⁹ Cetățenii sunt în căutarea unui sens, a unei identități rezonabile, a unor repere.

Pentru a da o idee asupra șanselor de accelerare a **Transformării ca proces real** (ca să cităm titlul cărții remarcabile a lui Daniel Dăianu) câteva date privind România se dovedesc relevante: marea majoritate a celor care declară că nu au încredere în ceilalți oameni (77%) poate fi considerată mai mult o resursă care lipsește actualului proces de schimbare. Încrederea este

însă modelată și de instituțiile cu care individul intră în contact, generarea și menținerea ei fiind teoretic posibilă. Încrederea reprezintă un filtru prin care indivizii percep și evaluează atât evenimentele și contextele sociale, cât și situația personală. Cei care au mai multă încredere au totodată și o atitudine mai favorabilă față de activitățile statului și sunt mai optimiști în ceea ce privește viitorul lor și al societății. În acest sens, încrederea este o resursă importantă pentru procesul de marketizare și democratizare.³⁰

Trebuie să facem o diferență între "guvernarea mixtă" și deficiențele democrației. Deficiențele pîndesc toate democrațiile, dar ele nu împiedică totuși instaurarea **domniei legii**, o lege neutră, fără caracter de clasă, mînată de interesul public și nu dictată de psihologia gloatei. Principalele deficiențe ale democrației sunt următoarele: 1) incapacitatea politicienilor de a lua decizii dificile dar necesare pentru țară fie de teama de a pierde alegerile, fie sub influența unor grupuri de presiune; 2) activismul exagerat al grupurilor de presiune; 3) transformarea unor chestiuni esențiale pentru țară în arme de luptă politică; 4) încercarea de a-i "ameți" pe alegători, mai ales în cursul campaniilor electorale; 5) înaintea alegerilor politicienii aflați la putere ezită să ia decizii necesare dar nepopulare și iau hotărîri cu priză la public însă îndoielnice din perspectivă economică.³¹

Deficiențele democrației se manifestă mai puternic sau mai slab în funcție de două criterii majore: 1) calitatea clasei politice evaluată după modul în care folosesc libertatea conferită de jocul democratic și 2) structura instituțională. Deficiențele democrației nu sunt o fatalitate: ele pot fi drastic limitate dacă luăm măsuri de prevedere eficiente.

Unul din instrumentele eficiente de limitare a deficiențelor democrației este Constituția. Ea trebuie să prevadă clar neutralitatea și profesionalizarea administrației publice, separarea politicului de economie. Arend Lijphart³² subliniază importanța statului independent, al băncii centrale. Importanța acestui punct rezultă și din cîteva pilde relevante: Milosevici a distrus toate băncile finanțînd inflaționist timp de zece războiul de purificare etnică, în plus a delapidat 4 miliarde dolari în scop personal. Deasemenea, toate țările post-comuniste nerecunoscînd independența băncii centrale și-au finanțat întreprinderile perdante și au creat fraudulos o clasă de profitori, pe care Silviu Brucan inspirat îi numește "miliardarii de carton".

Normele constituționale ar trebui, printe altele, să protejeze moneda națională în fața manifestărilor populiste ale politicienilor dispuși să voteze alocarea de la buget, în diverse scopuri, a unor sume fără acoperire reală. Majoritatea Constituțiilor din țările democratice cu o economie stabilă conțin amendamente ce împiedică abuzurile de acest tip. De exemplu, articolul 113 din Constituția Germaniei prevede că legile care duc la creșterea cheltuielilor sau la micșorarea veniturilor în raport cu cifrele propuse în buget sau în raport cu nivelul anterior sînt nule dacă nu sînt aprobate de guvern³³

O altă modalitate de a proteja democrația este stabilirea unor reguli de procedură clară pentru dezbaterile și luarea deciziilor din Parlament. Aceasta este un fel de mini-constituție și la fel de importantă ca o bună Constituție. Procedurile corecte prevăd, printre altele, rolul comisiilor parlamentare și intervalele de timp dintre pregătirea propunerilor și votul final. O procedură importantă – de care se folosește de exemplu, Congresul Statelor Unite când supune la vot proiecte de legi care anulează anumite privilegii de grup – este cea bazată pe principiul că, la vot, lista de privilegii ce trebuie anulate se aprobă sau se respinge în bloc, ca atare. În acest fel se limitează spațiul de manevră al diferitelor grupuri de interese.³⁴

O a treia măsură de prevedere necesară ar fi **un sistem adecvat de partide**, ce se constituie prin legi electorale și ale partidelor politice eficiente. Aici se manifestă un contrast puternic între sfera economică și cea politică. Piața funcționează cu atât mai bine cu cât există mai multe întreprinderi rivale. Nu tot așa stau lucrurile în politica democratică, în care existența a mai mult de două partide nu este o garanție a unei situații mai bune.

Dimpotrivă, partide multe plus un sistem electoral proporțional duc inevitabil la cabinete de coaliție. Balcerowicz apreciază cu aproximație că "volumul efortului consacrat menținerii alianței este egal cu numărul de partide din alianță ridicat la pătrat. Aceasta înseamnă că rămîne mai puțin timp și energie pentru rezolvarea problemelor țării. În plus din cauza unor compromisuri repetate apare instabilitatea economică și strategiile incoerente și ineficiente.

În acest punct trebuie să-l contrazicem pe eminentul economist. Toate studiile demonstrează că sistemul prezidențial prost construit ca în America Latină, este nu numai mai instabil, dar și mai costisitor și ineficient. Însă el are dreptate în ideea esențială: o democrație nu poate funcționa eficient sau să se mențină fără un sistem de partid eficient, instituționalizat și adînc înrădăcinat social

Al patrulea tip de măsuri de siguranță se referă la repartizarea adecvată a democrației între planul național și cel local. "Exercitarea corectă a puterii administrative locale reprezintă o școală deosebită, unde se învață nu numai regulile democrației, ci și cele ale bunei gestiuni economice. Administrația locală trebuie apărată de fluctuațiile și fricțiunile politice la nivel național. O administrație locală puternică și pragmatic-a este extrem de importantă în țările post-comuniste care inevitabil trebuie să treacă prin valea economică a plîngerii. Altfel - așa cum o dovedește clar cazul României – aceste probleme economice nu pot fi rezolvate.

Strîns legat de aceasta este cel de al cincilea tip de măsuri absolut necesare și ,anume, competența și caracterul apolitic al administrației de stat. Caracterul apolitic înseamnă că deciziile cu privire la numirile și carierele din administrația publică (inclusiv cea locală) nu au la bază criteriile de partid, ci profesionale. "Sistemul prăzii" nu mai este acceptabil nici pentru SUA:

democrațiile sînt sisteme birocratice. Cum strălucit a demonstrat Max Weber nu pot să existe sisteme moderne și democratice fără o birocrație neutră și profesionistă. România are nevoie de o reorganizare, refundamentare *ab initio* pe toate dimensiunile de mai sus ca să poată reuși atît pe planul democrației, cît și al prosperității și statului de drept.

BIBLIOGRAFIE

1. Ralf Dahrendorf – *Revoluțiile din Europa*, București: Humanitas, 1993
2. D. Barbu – *Sapte teme de politică românească*, București: Antet, 1997
3. *Ibidem*
4. Jonathan Eyal – *Romania in The New Institutional Architecture of Eastern Europe*, edited by Stephen Whitefield, London: St. Martin's Press, 1993, pp. 121-143, p. 121
5. Stephen Whitefield – *Russia in The New Institutional Architecture of Eastern Europe*, p.143
6. *Ibidem*, p.144
7. vezi și M. Vile - *Constitutionalism and the Separation of Powers*, Oxford, 1967
8. Whitefield, Op. cit, p. 146, precum și *Industrial Power and the Soviet State*, Oxford, 1993 (pentru o discuție detaliată între autoritatea politică și puterea economică în sistemul sovietic)
9. Whitefield, op.cit., p. 14
10. *Ibidem*, p. 146
11. D. Barbu – op.cit, partea a IV-a, *Statul de drept*
12. John Lukacs – *A XX század es az ujkor vege*, Europa Konyvkiado, Budapest, 2000, p.159
13. *Ibidem*, p. 164
14. vezi Hernado De Soto – *The Other Path*, ed. Harper & Row, New York, 1989 și Leszek Balcerowicz, *Libertate și dezvoltare, economia pieței libere*, ed. Compania, 2001
15. *Ibidem*
16. *Ibidem*, p.19
17. *Ibidem*, p.23
18. *Ibidem*, p.29-30
19. citat in Ralf Dahrendorf, Dupa 1989, *Morala, revolutie si societate civila*, Bucuresti; Humanitas, 2002, p. 13
20. Ralf Dahrendorf – *Dupa 1989*, p. 15-16
21. Lenin – *Statul si revolutia*, traducere intocmita in colectivul de redactie al Editurii Politice dupa originalul in limba rusa al *Opereilor complete* ale lui Lenin, vol. 33, ed. A V-a, Bucuresti, 1965, p. 51(N.t.) ideea e citata în Ralf Dahrendorf *Dupa 1989*, p. 16

22. Andre Glucksmann, *Bucatareasa si Mancatorul de oameni: eseu despre raporturile dintre stat, Marxism si lagarele de concentrare*, trad. Mariana Ciolan, Ed. Humanitas, Bucuresti, 1991;
23. Ralf Dahrendorf, *Dupa 1989*, p. 18-19;
24. *Ibidem*, p.21
25. *Ibidem*, p. 21, 22
26. *Ibidem*, p. 28
27. *Ibidem*, p. 29
28. *Ibidem*, p. 34
29. *Ibidem*, p. 33
30. Vezi *Fetele schimbarii: romanii si provocarile tranzitiei*, autori: Ionica Berovoescu, Dan Chiribuca, Mircea Comsa, Narcisa Grigorescu, Andra Aldea Lazaroiu, Sebastian Lazaroiu, Marilena Pana, Lucian Pop, Sofia Manuela Stanculescu, Editura Nemira, 1999, cap. 5: *Casa increderii: celalalt*, p. 131 si 132.
31. Vezi Balcerowicz, *Op. cit.*, p. 29-30.
32. Vezi Arend Lijphart, *Modele ale democratiei: forme de guvernare si functionare in treizeci si sase de tari*, Editura Polirom, 2000
33. Balcerowicz, *Op. cit.*, p. 32;
34. Vezi *Institutional Design in New Democracies: Eastern Europe and Latin America*, edited by Arend Lijphart and Carlos H. Waisman, Westview Press, 1996

UN MODEL DE PARTICIPARE POLITICĂ. RESURSE ȘI PARTICIPARE

MARIAN COSMIN GABRIEL

ABSTRACT. A model of political participation. Resources and political involvement. This study aims at underlying the importance of individual resources in the process of political participation. I will compare two models of political participation, one based on the socio-economic factors such as time, money, education and one based on the skills available at the individual level.

Introducere

De ce aleg oamenii să se implice în viața politică? Răspunsul la această întrebare este unul foarte nuanțat întrucât originile participării politice sunt complexe și eterogene. Cercetătorii științelor sociale au identificat un larg număr de factori care explică de ce indivizii aleg să se implice în procese politice. Varietatea de caracteristici care crează mediul favorabil implicării individuale active a fost grupată de către Verba, Scholozman și Brady (1995) în trei mari categorii de factori participativi: resursele necesare participării, recrutarea, și orientările politice.

În primul rând indivizii care dispun de mai multe resurse sunt mult mai dispuși să se implice în acte participative, dacă aceste resurse facilitează acest lucru. Între aceste resurse pot fi menționate: resurse fizice și materiale, timp, abilitățile civice – capacități de comunicare și organizare care ușurează implicarea individuală și măresc eficiența acțiunilor.

În al doilea rând, participarea politică este determinată de procesul de recrutare. Cei care au resurse și mijloace se vor implica dacă li se cere acest lucru sau dacă sunt puși în situația de a o face. Uneori solicitări în vederea implicării vin din partea celor cunoscuți – rude, prieteni, vecini, colegi de serviciu, diferite organizații și structuri în care indivizii sunt membri, altelei încercările de mobilizare politică sunt generate și controlate de către elitele politice – spre exemplu, patronatul, liderii de partid, conducătorii de campanii electorale, sau organizații politice. Indiferent de modul în care sunt formulate cererile în vederea implicării, cei care încearcă să implice pe alții în activități civice sau politice vizează persoane care este probabil să se implice dacă li se cere acest lucru. Astfel, dacă cererea determină implicarea, cei care sunt solicitați să se implice au caracteristici care facilitează comportamentul participativ.

O serie de orientări psihologice facilitează implicarea în activități politice. Cei care sunt informați și interesați de viața politică este mult mai probabil să participe la aceasta. De asemenea, cei care se identifică cu un partid politic se vor implica mai ales în procesele electorale, cei care adoptă poziții etice față de anumite probleme, spre exemplu cei care militează pentru sau împotriva legalizării avortului, tind să fie mai activi pe plan politic.

Această lucrare va încerca să ofere ilustrări și explicații ale unui model de participare politică fundamentată pe resursele disponibile la nivel individual. Aceste resurse sunt în primul rând timpul, banii, nivelul de educație și abilitățile sau competențele de organizare și comunicare care au ca și scop atingerea unor obiective comune, denumite de literatura de specialitate abilități civice și politice. Acest model este important în primul rând pentru că analiza participării politice nu are la bază numai explicații de natură socio-economică așa cum se întâmplă în majoritatea studiilor referitoare la participarea politică; abilitățile civice constituie un factor explicativ suplimentar care deși este corelat cu caracteristici socio-economice individuale are potențialul de a furniza o mai bună înțelegere a fenomenului participării. Pașii pe care îi voi urma în continuare vizează definirea resurselor care facilitează participarea politică și prezentarea modului în care aceste resurse au fost măsurate, dinamica resurselor pentru participare, ilustrarea modului în care aceste resurse sunt distribuite în cadrul categoriilor sociale din România și identificarea importanței acestor resurse în determinarea participării politice.

Aspecte metodologice ale utilizării abilităților civice și politice ca factori explicativi ai participării politice

Studiul unor relații cauzale între abilitățile civice ale indivizilor și implicarea lor în activități civice, politice sau economice, impune o serie de restricții specifice, și anume o serie de probleme de măsurare. Aceste probleme au fost prezentate de Henry Brady, Sidney Verba și Kay Lehman Schlozman în articolul "Beyond SES: A Resource Model of Political Participation", publicat în *American Political Science Review*, Volume 89, No.2, June 1995, și pe care le reiau în explicația care urmează. Astfel, atunci când vrem să măsurăm abilitățile civice ale indivizilor dobândite înainte de vârsta maturității o posibilitate este aceea de a ne concentra asupra unor aspecte precum educația, participarea pe bază de voluntariat în diferite activități extrașcolare organizate de instituțiile de învățământ (activități artistice, practice, cluburi, cercuri de discuții sau de dezbateri), etc. Cu toate acestea nu suntem niciodată siguri că un nivel de educație mai ridicat sau experiența unor activități extrașcolare voluntare determină dezvoltarea unor abilități de a organiza activități politice sau economice. O problemă similară, se ridică atunci când sunt studiate abilitățile civice dobândite în perioada de maturitate. Este plauzibil să considerăm că cei care scriu unui ziar sau unui post de radio sau televiziune au abilitatea de

a comunica în scris și au dorința de a-și face cunoscută opinia de către alții, sau că cei care organizează o dezbatere politică au abilități organizatorice. Când însă ne gândim la situația inversă, relațiile nu mai sunt atât de evidente. Nu toți cei care au abilitatea de a-și formula în scris sau oral doleanțele sau opiniile fac acest lucru atunci când se află la locul de muncă sau în fața unei mulțimi de oameni care participă la o demonstrație politică. În această situație atunci când măsurăm participarea politică analizăm și abilități civice, și putem presupune că există o corelație între cele două componente. Pe de altă parte atunci când măsurăm abilități pe care le presupunem necesare desfășurării unor acte participative se poate să ne aflăm în situația de a analiza doar niște abilități abstracte – abilitatea de exprimare, abilitatea de comunicare, etc. - fără nici o legătură cu actele de participare civică. În al doilea rând, existența unor corelații între abilitățile civice și actele participative nu este suficientă. O a treia variabilă poate să determine atât implicarea în acte participative sau civice cât și manifestarea unor abilități civice (relație falsă). Mai mult, chiar dacă există corelație între abilitățile civice și actele civice și chiar dacă această corelație este reală și nu aparentă, se poate ca abilitățile civice să fie înăscute sau învățate în alte circumstanțe sau medii, fără nici o legătură cu actele civice sau participative.

Resurse ale participării politice. Considerații teoretice

Participarea politică presupune alături de contextul favorabil care să permită manifestarea *in actum* a actelor de participare și o serie de resurse și abilități care să susțină aceste acte. Legile și regulamentele formale asigură distribuția resurselor între indivizi, instituții, comunități, organizații sau sectoare ale vieții sociale și economice. Instituțiile politice și administrative pun în practică legi, veghează la respectarea lor și controlează în acest fel piețele, mobilitatea socială și economică, tehnologia, proprietatea publică și privată. Instituțiile politice controlează, prin modul în care stabilesc modul de producere și diseminare a educației și informației, distribuția abilităților individuale și modul lor de exploatare.

În continuare voi prezenta principalele forme de resurse și abilități care pot fi disponibile la nivel individual și care facilitează sau inhibă implicarea individuală în acte participative.

Multe dintre abilitățile pe care le posedă și le utilizează indivizii în spațiul politic sunt dezvoltate și testate înafara sistemului politic: cunoștințele, capacitatea de organizare sau bunăstarea sunt produsul unor interacțiuni sociale și economice, interacțiuni care nu pot fi pe deplin controlate de sistemul politic, dar pot fi influențate, într-o oarecare măsură, de acesta. Potrivit lui James G. March și Johan P. Olsen (1995) între abilitățile care sunt create, distribuite și menținute de către procesele politice democratice pot fi distinse patru tipuri relevante pentru sistemul politic: regulile care asigură controlul indivizilor asupra

proceselor sociale, politice și economice în care sunt implicați, resursele existente la nivel individual și care permit implicarea în procese politice, abilitățile civice și capacitatea de organizare.

Regulile sunt cele care guvernează acțiunile și utilizarea resurselor existente. Prin reguli poate fi definit gradul de autonomie al unui individ în cadrul unui proces social, politic sau economic și obligațiile pe care trebuie să și le asume față de ceilalți actori sociali. Regulile definesc gradul de implicare în inițierea, organizarea, și desfășurarea unor acțiuni și tot ele definesc rolul pe care fiecare actor îl joacă în procesele pe care le guvernează. Aceste reguli sunt ușor de definit într-un mod formal, cu toate acestea respectarea lor în viața de zi cu zi este adeseori un proces dificil. Tiraniile și dictaturile au enunțat întotdeauna reguli formale care prevedeau drepturi și libertăți cetățenești, dar practica politică din acele regimuri a încălcat cel mai adesea aceste drepturi și libertăți. Regulile și normele depind de suportul public pentru a fi puse eficient în practică. Orice regulă poate fi ignorată și în acest fel devine inexistentă. Faptul că un individ este de acord să respecte o regulă se bazează pe așteptarea unui comportament similar din partea celorlalți indivizi care se presupune că se supun aceluiași reguli și pe sancționarea celor care încalcă regula. Încercările de a explica, analiza și ilustra rolul jucat de regulile formale în structurarea vieții sociale și politice nu sunt recente. Există o lungă tradiție, cu rădăcini în dreptul constituțional, care are ca și principală preocupare identificarea efectelor legilor asupra comportamentelor individuale și asupra structurii sociale și politice. Ilustrativă în acest sens este preocuparea lui John Stuart Mill, în "Considerations on Representative Government", de a identifica formele instituționale favorabile instituirii unui guvernământ reprezentativ.

Al doilea tip de abilități se referă la resursele pe care indivizii și instituțiile le au la dispoziție. Prin resurse înțelegându-se a acele bunuri care dau posibilitatea unor indivizi de a face un lucru sau de a îi determina pe alții să facă un lucru. Această clasă de "bunuri" include: banii, sănătatea, timpul, diferite bunuri materiale, informație, tehnologie, status social, amplasare geografică, sex, vârstă, etc. O mare parte a problemelor legate de democrație constă în specificarea clară a modului în care aceste abilități sunt utilizate în practică. Forță fizică nu poate fi utilizată în mod legitim pentru a determina reprezentanții aleși ai unei comunități să adopte o anumită decizie, dar poate fi utilizată pentru a crește eficiența unor munci care necesită efort fizic îndelungat; banii nu pot fi utilizați legitim pentru a cumpara votul unor reprezentanți aleși, dar pot fi folosiți pentru a obține cea mai bună evaluare a unui program sau a unei activități.

Al treilea tip de resurse se referă la competențe și cunoștințe ale indivizilor sau instituțiilor. Indivizii câștigă competențe prin educație, experiență, observație, implicare, procese care afectează eficiența activităților

lor în spațiul în care activează. Un bun translator dintr-o limbă în alta are nevoie de cunoștințe referitoare la ambele limbi vizate, un polițist pentru a își desfășura adecvat activitatea are nevoie de cunoștințe specifice muncii pe care o face. Similar, cetățenii pentru a fi buni cetățeni au nevoie de abilități care să le faciliteze exercitarea atribuțiilor lor de cetățeni. Cunoștințele constituie baza abilităților civice și politice ale indivizilor, dar valoarea unor cunoștințe specifice depinde de lucruri precum preschimbarea credințelor politice în mijloace și acțiuni politice, implicarea în competiții între grupuri, experiențe alternative și competitive, etc.

Cea de-a patra formă de resurse se referă la abilitățile de organizare care fac posibilă utilizarea drepturilor formale și a autorității, a resurselor și competențelor. Teoreticienii democrației s-au concentrat asupra pericolelor ridicate de facțiunile organizate (Hamilton, Jay și Madison, *The Federalist Papers*) dar în același timp au subliniat rolul important jucat de abilitățile de organizare în dezvoltarea societăților democratice (Dahl, 1966; Putnam, 1993). Fără talente organizatorice și experiență, celelalte tipuri de abilități se vor pierde foarte probabil în probleme de coordonare, control, logistică, planificare, alocare și mobilizare de resurse, diviziune a muncii, specializare sau motivare. Atenția trebuie concentrată și activitățile trebuie combinate pentru a produce efectele dorite; oamenii trebuie consultați și implicați; resursele trebuie conservate și exploatate în momente potrivite. Abilitățile de organizare sunt în parte create de către mediul politic, fie direct, prin reguli, fie indirect, ca subproduse ale altor procese sociale, economice, politice.

Dinamica resurselor individuale

Resursele pot fi adesea create prin acțiuni deliberate. Bunăstarea poate fi redistribuită, cunoștințe pot fi diseminate către publicul larg, dreptul de a participa la procese politice poate fi garantat formal prin lege, abilitățile organizaționale pot fi create. Astfel, spre exemplu, statul bunăstării generale este un experiment în ceea ce privește crearea, realocarea și reglementarea resurselor într-un context democratic. Dar resursele au o dinamică proprie, unele, prin utilizare, pot fi epuizate, altele, dimpotrivă se consolidate atunci când sunt puse în practică.

Multe resurse sunt epuizabile. Astfel, resurse care sunt utilizate la un moment dat nu vor putea fi utilizate la un alt moment de timp ulterior. Resursele financiare și fizice fac parte din această categorie de capabilități. Cheltuirea unei sume de bani pentru finanțarea unor proiecte economice sau extragerea unei cantități de minereu dintr-o sursă de extracție au ca și consecință mai puțini bani de cheltuit sau mai puțin minereu de extras. Și unele drepturi sau exercitarea autorității fac parte din această categorie de resurse. Pretenția cuiva de a-și impune autoritatea la un moment dat poate determina ineficiența exercițiului acesteia în viitor ca urmare a epuizării încrederii oamenilor într-o autoritate care se dovedește abuzivă. În mod similar, reguli bazate pe reciprocitate sunt supuse unui proces de epuizare. Exercițarea unor drepturi sau a autorității are la bază "un credit" de toleranță

care poate fi epuizat prin utilizare repetată. Se poate vorbi însă de o epuizare a abilităților politice și în alte situații sau circumstanțe. Astfel, abilitatea de a coopera, comunica, negocia și forma coaliții se poate atrofia atunci când un partid politic deține puterea pentru o perioadă de timp mai lungă fără a întâmpina o opoziție semnificativă, sau atunci când existența unor resurse suficiente reduce posibilitatea apariției unor conflicte și nu sunt necesare abilități speciale pentru a rezolva neînțelegerile apărute. Când, pentru o lungă perioadă de timp, se manifestă dominant un actor politic, militar, cultural, religios, sau economic și lumea înconjurătoare se adaptează la cerințele pe care le impune, abilitățile acestuia de a se adapta la mediul înconjurător se degradează (Levinthal și March, 1993).

Alte resurse se consolidează atunci când sunt utilizate. Abilitățile tehnice sau organizatorice sau unele forme de putere politică corespund acestei descrieri. În aceste cazuri, cu cât cineva face mai frecvent apel la o anumită abilitate pentru a rezolva o problemă cu atât mai competent va fi în utilizarea acelei abilități în viitor. Cu cât o persoană este pusă mai frecvent în situația de completa formulare administrative atunci când intră în contact cu structurile birocratice ale administrației unei localități, cu atât va fi mai competentă în a completa astfel de formulare atunci când situația o cere. Cu cât o organizație se confruntă mai frecvent cu o problemă cu atât va crește capacitatea acesteia de face față acelei probleme. Cu cât o relație de putere este utilizată mai frecvent, cu cât unele drepturi sunt mai frecvent invocate, cu atât oamenii sunt mai conștienți de existența acestora și de faptul că manifestarea lor este inerentă în anumite situații.

Posibilitatea de a acumula și consolida abilități prin exercitarea acestora are consecințe importante asupra organizării politice. Pe de o parte, chiar dacă îndeplinirea unor sarcini care necesită resurse noi nu este încununată de succes în faza inițială, experiențele ulterioare au șanse de reușită. Pe de altă parte, pentru instituțiile politice este important să fie consecvente în aplicarea unor măsuri, întrucât performanța actuală depinde de atât de rezultatele unei activități cât și de competența demonstrată în exercitarea ei la un moment anterior. Orice îmbunătățire a exercitării unei abilități în cadrul unei activități crește șansa obținerii unor rezultate favorabile atunci când o astfel de activitate este desfășurată, dar în același timp crește și posibilitatea extinderii ariei de aplicare a acelei abilități.

Exercițiul unor abilități are însă și aspecte mai puțin dezirabile. Astfel, abilitatea în exercitarea unei competențe poate să fie atât de rafinată încât să facă neatractive alte competențe. Experiența acumulată în anumite cadre instituționale tinde să contribuie la dezvoltarea unor competențe în limitele impuse de acele cadre și să descurajeze experiențele înafara acestora. Această argumentație a fost utilizată pentru a explica dificultatea tranziției spre un sistem politic democratic după o perioadă în care experiențele democratice

au fost îngrădite sau suprimate (Sorensen, 1998). Utilizarea unei resurse sau a unei abilități are însă și alte neajunsuri. Astfel, atunci când sunt puse în joc abilități pentru a rezolva o anumită problemă particulară, atenția celui care exercită acele abilități este concentrată asupra lucrului pe care îl face și în consecință atenția lui asupra altor lucruri este redusă sau chiar inexistentă. Atenția acordată problemelor care apar la locul de muncă reduce atenția acordată problemelor politice sau sociale, atenția acordată mass media reduce timpul alocat pentru informarea cu privire la problemele care apar la locul de muncă sau la școala la care învață copiii, etc. Cu alte cuvinte concentrarea unor resurse asupra unei probleme particulare depinde nu numai de atracția determinată de acea problemă, dar depinde și de solicitările din partea altor probleme. Întrucât nimeni nu poate fi atent în același timp și cu aceeași intensitate la toate problemele din jurul său, resursele mobilizate la un moment dat pot duce la acțiuni care sunt inconsistente cu acțiuni care au fost desfășurate la un alt moment de timp. Atenția apare așadar, ca și o resursă importantă dar limitată care determină modul de utilizare și de structurare a altor resurse. În același timp atenția, în situații de competiție, este o resursă care poate compensa dezavantajele determinate de lipsa altor resurse. Dacă cei "slabi" au interese mai înguste decât cei "puternici", iar aceștia din urmă nu au timp suficient pentru a interveni în mai multe locuri în același timp sau nu sunt atenți la modul în care își distribuie resursele, atunci cei "slabi" pot ieși câștigători într-o eventuală astfel de competiție (March și Romelaer, 1976).

În toate cazurile este nevoie de timp și eforturi pentru a crea resurse. Un sistem politic democratic, care are ca și principală preocupare stabilirea unui echilibru între dorințele și interesele competitive ale unor indivizi interesați de maximizarea propriilor interese în prezent este adesea pus în situația de a identifica mecanisme prin care să asigure perpetuarea și consolidarea resurselor. Procesul prin care are loc o astfel de conservare a resurselor presupune pe de o parte instituționalizarea unor procese democratice, adică crearea unor structuri organizatorice care să reziste în timp și care să transmită și să acumuleze experiențe democratice, experiențe care odată învățate în anumite contexte particulare pot fi extrapolate sau transferate și la alte tipuri de procese sociale și politice, iar pe de altă parte, includerea a cât mai multor segmente sociale în aceste structuri organizatorice. John Dryzek (1996, 475) observa, referindu-se la această problemă: "Dacă democrația este un lucru bun (așa cum aproape peste tot toată lumea pare să asume) atunci mai multă democrație ipotetic trebuie să fie un lucru și mai bun".

Datele studiului

Datele pe care le voi analiza fac parte dintr-un studiu internațional intitulat "Citizenship, Involvement, Democracy" dezvoltat de European Science Foundation. Studiul în România a fost coordonat împreună cu Eric Uslaner,

Paul Sum, și Gabriel Bădescu și finanțat printr-un grant de cercetare de către International Research and Exchanges Board. Datele pentru România au fost culese în luna septembrie 2001 de Metro Media Transilvania.

Eșantionul studiat a fost format din 1217 persoane, selectate aleator. Întrebările cuprinse în chestionar au încercat să formeze un profil al cetățenilor României în funcție de nivelul de implicare și participare în viața civică, organizațională și asociațională și în funcție de caracteristicile individuale care facilitează această implicare. Studiul a încercat să cuprindă o largă varietate de activități civice și de organizații de neguvernamentale, cluburi și societăți (în Appenix-ul de la sfârșitul acestei lucrări există o listă a acestora)

Măsurarea resurselor individuale

Analiza care urmează se va centra asupra a trei tipuri de resurse individuale cu un rol important în structurarea participării politice: banii, timpul și abilitățile civice.

Măsura resurselor financiare ale unui individ pe care o utilizez este salariul acestuia măsurat pe o scală de interval cu patru categorii: 1 – venit mai mic de 2.5 milioane de lei, 2 – venit între 2,5 și 5 milioane de lei, 3 – venit între 5 și 10 milioane de lei și 4 – venit peste 10 milioane de lei.

Există numeroase posibilități ca oamenii să aloce timp unor activități civice. Astfel, pot participa la campanii electorale, la marșuri sau demonstrații, pot să contacteze oficialii pe care i-au ales sau mass-media, etc. Măsura timpului acordat activităților civice pe care o utilizez este dată de numărul de ore pe care indivizii le alocă lunar activității lor în organizații sau asociații.

Abilitățile civice se constituie din capacitatea de organizare, conducere și comunicare pe care le au indivizii și care sunt utilizate în scopul realizării unor obiective comune. Abilitățile civice au fost operaționalizate astfel: 1) organizarea sau conducerea unei ședințe, 2) pregătirea și prezentarea unui discurs, 3) participarea la luarea unor decizii în ședințe ședințe și 4) scrierea unui text lung de câteva pagini referitor la activitățile desfășurate la locul de muncă sau în organizații și asociații. cele două situații (cele două variabile iau valori de la 0 la 4)

Ca expresie a participării politice a unei persoane voi utiliza numărul de acțiuni politice și civice la care aceasta participă.

Distribuția resurselor pentru participare politică

Resursele disponibile la nivel individual nu sunt distribuite în mod egal între toți indivizii care alcătuiesc o populație. Unele categorii sociale sau economice dispun de mai multe resurse sau pot mobiliza într-un timp mai scurt resursele necesare atingerii unui anumit scop. În ipoteza în care resursele individuale constituie un predictor important al participării politice

cunoșterea categoriilor sociale care dispun de astfel de resurse constituie un element foarte important pentru teoreticienii și practicienii științelor politice. În continuare voi ilustra modul în care resurse precum timpul, banii și abilitățile civice sunt distribuite în cazul unor categorii sociale din România.

Timp acordat activităților în organizații și asociații

Pentru ca un individ să aloce timp unor activități civice este nevoie ca el să dispună de acest timp. Teoretic cei care petrec mai mult timp la locul de muncă dispun de mai puțin timp liber care să fie alocat unor activități participative, iar cei care lucrează cu jumătate de normă sau nu lucrează deloc ar trebui să dispună de mai mult timp liber care să fie alocat participării la activități civice. Situația reală este însă diferită. Așa cum arată datele din Tabelul 1 diferențele dintre cei care lucrează cu normă și cei care lucrează cu jumătate de normă sau sunt fără un loc de muncă sunt ne semnificative. Astfel 9% dintre cei care lucrează cu jumătate de normă sau sunt fără un loc de muncă alocă mai mult de 20 de ore unor activități participative și 9,5% dintre cei care lucrează cu normă întregă fac același lucru.

Dacă vrei să ai timp liber trebuie să ai mijloacele pentru a-ți procura acest timp. Pe de o parte, cei care au venituri ridicate au mai mult timp liber pentru că pot angaja alți oameni care să fac o parte din munca lor. Pe de altă parte, cei cu venituri ridicate pentru a-și menține nivelul ridicat al veniturilor trebuie să aloce mai mult timp muncii pe care o efectuează, în felul acesta timpul liber de care dispun se diminuează. Datele din Tabelul 2. ne arată că cei cu venituri foarte mari (peste 10 milioane de lei) tind să nu aloce timp activității în organizații și asociații. Cei cu venituri mari (5-10 milioane de lei) tind să acorde mai mult timp activităților civice în comparație cu cei care au venituri mai reduse.

Tabelul 1. Salariat cu norma întreaga * În ultima lună, aproximativ cât timp ati acordat tuturor acestor activități, în ONG-uri /asociații, grupuri de prieteni, Crosstabulation

	În ultima lună, aproximativ cât timp ati acordat tuturor acestor activități, în ONG-uri /asociații, grupuri de prieteni,						Total
	mai puțin de 1 oră	1 până la 4 ore	5 până la 10 ore	11 până la 20 de ore	mai mult de 20 de ore		
salariat cu norma întreaga	nu	Count 174 29.0%	Count 220 36.6%	Count 118 19.6%	Count 35 5.8%	Count 54 9.0%	601 100.0%
	da	Count 95 27.3%	Count 132 37.9%	Count 64 18.4%	Count 24 6.9%	Count 33 9.5%	348 100.0%
Total	Count 269 28.3%	Count 352 37.1%	Count 182 19.2%	Count 59 6.2%	Count 87 9.2%	949 100.0%	

Tabelul 2. Venitul * În ultima lună, aproximativ cât timp ati acordat tuturor acestor activități, în ONG-uri /asociații, grupuri de prieteni, Crosstabulation

		În ultima lună, aproximativ cât timp ati acordat tuturor acestor activități, în ONG-uri /asociații, grupuri de prieteni,					Total
		mai puțin de 1 oră	1 până la 4 ore	5 până la 10 ore	11 până la 20 de ore	mai mult de 20 de ore	
venitul	mai puțin de 2.5 mil. lei	Count 230 28.9%	293 36.9%	150 18.9%	49 6.2%	73 9.2%	795 100.0%
	2,5 - 5 mil. lei	Count 34 26.8%	49 38.6%	27 21.3%	6 4.7%	11 8.7%	127 100.0%
	5 - 10 mil. lei	Count 3 13.0%	8 34.8%	5 21.7%	4 17.4%	3 13.0%	23 100.0%
	peste 10 mil. lei	Count 2 50.0%	2 50.0%				4 100.0%
Total		Count 269 28.3%	352 37.1%	182 19.2%	59 6.2%	87 9.2%	949 100.0%

Potrivit literaturii de specialitate un alt predictor al implicării civice este educația. Astfel, este de așteptat ca, cei care au un nivel ridicat de educație să aloce mai mult timp activităților în cadrul organizațiilor și asociațiilor întrucât educația le oferă mai multe mijloace și cunoștințe pentru a se implica. Datele din Tabelul 3 ne arată însă că nu există o asociere între nivelul de educație și timpul acordat vieții asociative. Diferențele dintre cei care au absolvit numai o școală profesională și cei care au studii universitare și post-universitare nu sunt consistente. Cu alte cuvinte, un nivel de educație mai ridicat nu este asociat nici cu timp mai mare, dar nici cu un timp mai redus alocat participării la activități ale organizațiilor și asociațiilor.

Bani alocați activității în organizații și asociații

Pentru ca cineva să aloce bani activităților civice trebuie să dispună de acești bani. Cei care lucrează și cei care au venituri ridicate este cel mai probabil să dispună de bani. Tabelul 4 ne arată că salariații cu normă întreagă într-o proporție mai mare decât cei care lucrează cu jumătate de normă sau cei care nu au un loc de muncă donează bani pentru activități ale organizațiilor și asociațiilor, 16,3% comparat cu doar 6%. În același timp, proporția celor cu venituri ridicate care donează bani pentru activități civice este de două ori mai mare decât proporția celor care au venituri medii (2,5 –5 milioane lei) care fac același lucru și de șase ori mai mare decât proporția celor care au venituri reduse (Tabelul 5).

În ceea ce privește banii alocați activităților organizațiilor și asociațiilor, nivelul de educație joacă un rol important (Tabelul 6). Astfel, cu cât crește nivelul de instrucție, crește și proporția celor care donează bani: 3,2% dintre cei care au 1 – 4 clase, 9% dintre cei care au studii liceale și aproape 25% dintre cei care au studii universitare și post-universitare.

UN MODEL DE PARTICIPARE POLITICĂ. RESURSE ȘI PARTICIPARE

Tabelul 3. Educatie * În ultima lună, aproximativ cât timp ati acordat tuturor acestor activități, în ONG-uri /asociatii, grupuri de prieteni, Crosstabulation

			În ultima lună, aproximativ cât timp ati acordat tuturor acestor activități, în ONG-uri /asociatii, grupuri de prieteni					Total
			mai puțin de 1 oră	1 până la 4 ore	5 până la 10 ore	11 până la 20 de ore	mai mult de 20 de ore	
educatie	fara scoala	Count	1	4	2	1	2	10
		% within educatie	10.0%	40.0%	20.0%	10.0%	20.0%	100.0%
	1 - 4 clase	Count	38	46	23	8	11	126
		% within educatie	30.2%	36.5%	18.3%	6.3%	8.7%	100.0%
	5 - 8 clase	Count	63	71	38	10	9	191
		% within educatie	33.0%	37.2%	19.9%	5.2%	4.7%	100.0%
	scoala profesionala	Count	50	60	33	11	18	172
		% within educatie	29.1%	34.9%	19.2%	6.4%	10.5%	100.0%
liceul	Count	75	93	46	13	27	254	
	% within educatie	29.5%	36.6%	18.1%	5.1%	10.6%	100.0%	
scoala post-liceala	Count	14	36	17	4	9	80	
	% within educatie	17.5%	45.0%	21.3%	5.0%	11.3%	100.0%	
studii universitare si post-universitare	Count	23	41	22	12	11	109	
	% within educatie	21.1%	37.6%	20.2%	11.0%	10.1%	100.0%	
NR	Count	5	1	1			7	
	% within educatie	71.4%	14.3%	14.3%			100.0%	
Total	Count	269	352	182	59	87	949	
	% within educatie	28.3%	37.1%	19.2%	6.2%	9.2%	100.0%	

Tabelul 4. Salariat cu norma intreaga * Donat bani pentru organizatii/asociatii Crosstabulation

			donat bani pentru organizatii/asociatii		Total
			nu	da	
salariat cu norma intreaga	nu	Count	768	49	817
		% within salariat cu norma intreaga	94.0%	6.0%	100.0%
	da	Count	335	65	400
		% within salariat cu norma intreaga	83.8%	16.3%	100.0%
Total		Count	1103	114	1217
		% within salariat cu norma intreaga	90.6%	9.4%	100.0%

MARIAN COSMIN GABRIEL

Tabelul 5. Venitul * Donat bani pentru organizatii/asociatii Crosstabulation

			donat bani pentru organizatii/asociatii		Total
			nu	da	
venitul	mai putin de 2.5 mil. lei	Count % within venitul	968 93.3%	69 6.7%	1037 100.0%
	2,5 - 5 mil. lei	Count % within venitul	116 76.8%	35 23.2%	151 100.0%
	5 - 10 mil. lei	Count % within venitul	15 60.0%	10 40.0%	25 100.0%
	peste 10 mil.lei	Count % within venitul	4 100.0%		4 100.0%
Total		Count % within venitul	1103 90.6%	114 9.4%	1217 100.0%

Tabelul 6. Educatie * Donat bani pentru organizatii/asociatii Crosstabulation

			donat bani pentru organizatii/asociatii		Total
			nu	da	
Educatie	fara scoala	Count % within educatie	20 100.0%		20 100.0%
	1 - 4 clase	Count % within educatie	180 96.8%	6 3.2%	186 100.0%
	5 - 8 clase	Count % within educatie	248 95.4%	12 4.6%	260 100.0%
	scoala profesionala	Count % within educatie	190 90.5%	20 9.5%	210 100.0%
	liceu	Count % within educatie	283 91.0%	28 9.0%	311 100.0%
	scoala post-liceala	Count % within educatie	81 81.8%	18 18.2%	99 100.0%
	studii universitare si post-universitare	Count % within educatie	91 75.2%	30 24.8%	121 100.0%
	NR	Count % within educatie	10 100.0%		10 100.0%
	Total		Count % within educatie	1103 90.6%	114 9.4%

Abilități civice

Abilitățile civice este mult mai probabil să fie întâlnite la cei care au experiența și practica acestor abilități sau la cei care au cunoștințe care să îi ajute la a le pune în practică. Astfel, cei care dețin funcții de conducere care necesită abilități de comunicare, negociere și organizare și cei care au un nivel mai ridicat de educație este mult mai probabil să aibă astfel de abilități. Cum de cele mai multe ori funcțiile de conducere sunt asociate cu venituri ridicate este de așteptat ca și cei care astfel de venituri să posede abilități civice într-o mai mare măsură decât cei care au venituri scăzute.

Datele analizate (Tabelul 7, Tabelul 8, Tabelul 9) confirmă aceste considerații ipotetice. Astfel, salariații cu funcții de conducere participă mai frecvent și într-o mai mare măsură la luarea deciziilor la o ședință, organizarea sau conducerea unei ședințe, prezentarea unui discurs, sau scrierea unui text în comparație cu salariații obișnuiți. Similar cei cu venituri ridicate într-o proporție mai mare decât cei cu venituri reduse manifestă aceste tipuri de abilități.

Tabelul 7

			De cateva ori pe saptamana			
			participati la luarea deciziilor la o sedinta	organiza ti sau conduce ti o sedinta	pregatiti sau tineti un discurs înainte de o sedinta	scrieti un text lung de câteva pagini
venitul	mai puțin de 2.5 mil. lei	Count % within venitul	10 4.4%	6 2.7%	2 .9%	6 2.7%
	2,5 - 5 mil. lei	Count % within venitul	15 12.7%	10 8.6%	5 4.3%	12 10.3%
	5 - 10 mil. lei	Count % within venitul	7 31.8%	1 4.5%	1 4.5%	2 9.1%
Total		Count % within venitul	32 8.7%	17 4.5%	8 2.2%	201 54.5%

Educația joacă în cazul abilităților civice un rol important. Cei care au un nivel de educație ridicat este mult mai probabil să aibă abilități lingvistice și de exprimare mai ridicate și să își fi format abilități de organizare și de conducere în cadrul diferitelor organizații din instituțiile de învățământ. Datele analizate confirmă existența unei asocieri între nivelul

de educație și abilitățile civice (Tabelul 9). Astfel, dintre cei cu studii universitare și post-universitare 22,8% participă la luarea unei decizii la ședințe, în comparație, 14% organizează sau conduc ședințe, 16,9% prezintă un discurs și 6,5% scriu un text legat de ședința la care participă; în comparație numai 6,6%, respectiv 2,2%, 3,6% și 1,5% dintre cei care au numai studii liceale fac același lucru.

Tabelul 8

			De cateva ori pe saptamana			
			participati la luarea deciziilor la o sedinta	organiza ti sau conduce ti o sedinta	pregatiti sau tineti un discurs înainte de o sedinta	scrieti un text lung de câteva pagini
Categorii salariale	salariat	Count	13	5	2	12
		% within categoriae salariala	4.1%	1.6%	.6%	3.8%
	sef de echipă sau birou	Count	12	7	2	4
		% within categoriae salariala	42.9%	25.0%	7.4%	14.8%
	salariat cu functie de conducere	Count	6	5	4	3
		% within categoriae salariala	42.9%	35.7%	28.6%	21.4%

Tabelul 9

			De cateva ori pe saptamana la			
			participati la luarea deciziilor la o sedinta	organizati sau conduceti o sedinta	scrieti un text lung de câteva pagini	pregatiti sau tineti un discurs înainte de o sedinta
educatie	scoala profesionala	Count			1	
		% within educatie			1.4%	
	liceul	Count	9	3	5	2
		% within educatie	6.6%	2.2%	3.6%	1.5%
	scoala post-liceala	Count	5	3	1	1
	% within educatie	9.4%	5.9%	2.0%	2.0%	
	studii universitare si post-universitare	Count	18	1	13	5
		% within educatie	22.8%	14.1%	16,9%	6.5%
Total		Count	32	17	8	20
		% within educatie	8.7%	4.7%	2.2%	5,5%

Rolul resurselor individuale în determinarea participării politice

Pentru determinarea rolului resurselor individuale în procesul de participare politică am utilizat un model de regresie multiliniară (Tabelul 10). În acest model variabila dependentă, participarea politică, este operaționalizată prin numărul de acțiuni politice și civice la care participă un individ. Variabilele independente sunt nivelul de ocupare profesională – variabilă dihotomică (1 – normă întreagă, 0 – jumătate de normă sau fără ocupație), venitul individual al celor care se implică, numărul de ani de educație formală, vârsta în ani împliniți și două variabile referitoare la numărul de abilități manifestate de indivizi la locul de muncă și în organizații și asociații. Cele două variabile referitoare la abilități au fost construite prin însumarea numărului de abilități pe care un individ le manifestă la locul de muncă, respectiv în cadrul activității sale în organizații și asociații. Acest model îl voi compara cu un model în care participarea politică este explicată numai pe baza unor caracteristici socio-demografice: venit, nivel de ocupare la locul de muncă, numărul anilor de educație formală și vârsta în ani împliniți (Tabelul 11).

Tabelul 10^a

Model	coeficienti nestandardizati		coeficienti standardizati	t	Sig.					
	B	Std. Error	Beta							
1	(Constant)	-.262	.282							
	venit	3.9E-08	.000	.034	.953	.341				
	salariat cu norma intreaga	.256	.264	.063	.969	.333				
	numar de ani de educatie	7.8E-02	.017	.170	4.713	.000				
	vârsta	-5.3E-04	.004	-.005	-.147	.883				
	abilitati la locul de munca	-6.9E-03	.065	-.007	-.107	.915				
	abilitati in organizatii	.402	.035	.335	11.314	.000				

a. Variabila dependenta: numarul de acte participative, R Square = 0.217

Datele modelului

Tabelele 10 și 11 sumarizează rezultatele impactului diferitelor forme de resurse pe care le-am luat în considerare în analiza participării politice. Diferența dintre cele două tabele constă în includerea în primul model ca factori explicativi a celor două variabile referitoare la abilitățile

civice și politice ale indivizilor. Rezultatele obținute pun în evidență impactul abilităților civice asupra participării civice. Abilitățile manifestate în cadrul activității în organizații și asociații se constituie în cel mai puternic predictor al participării civice și politice; acest lucru pune în evidență importanța rolului instituțiilor societății civile în modelarea unor cetățeni activi. Educația joacă de asemenea un rol important. Abilitățile de organizare și comunicare manifestate la locul de muncă, venitul individual, calitatea de a fi sau nu angajat cu normă întreagă și vârsta nu constituie factori explicativi semnificativi.

Tabelul 1^a

Model		coeficienti nестandardizati		coeficienti standardizati	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.634	.297		-2.135	.033
	venit	6.3E-08	.000	.055	1.468	.142
	salariat cu norma intreaga	.453	.160	.112	2.834	.005
	numar de ani de educatie	.118	.017	.257	6.900	.000
	vârsta	3.2E-03	.004	.030	.832	.406

a. Variabila dependenta: numarul de acte participative. R Square = 0.120

În modelul care nu include variabilele referitoare la abilitățile civice individuale, cel mai important predictor al participării politice este reprezentat de nivelul de educație. Spre deosebire de situația anterioară, în acest model calitatea de a fi sau nu angajat cu normă întreagă are un impact important și semnificativ asupra participării politice.

Rezultatele obținute sunt într-o anumită măsură diferite de situațiile la care ne-am fi așteptat din punct de vedere teoretic. Nu toate resursele posibil disponibile la nivel individual au un impact asupra participării politice. Astfel, venitul și vârsta combinate cu alte tipuri de resurse disponibile la nivel individual nu joacă un rol important în determinarea activității politice. A fi angajat cu normă întreagă constituie un predictor important al participării numai atunci când în model nu sunt incluși ca factori explicativi abilitățile civice. Cel mai important impact asupra participării este exercitat de abilitățile de organizare și comunicare acumulate și exercitate în cadrul activității în organizații și asociații ale societății civile. Pe de altă parte, abilitățile manifestate la locul de muncă nu joacă un rol semnificativ în determinarea participării.

Nivelul de educație joacă un rol important în explicarea participării politice atât în situația în care abilitățile civice sunt incluse în model cât și în situația în care acest lucru nu se întâmplă. Este important de remarcat că includerea educației în explicarea participării politice nu afectează rolul abilităților civice dobândite în instituțiile societății civile.

Concluzie

Modelul dezvoltat în această lucrare a încercat să pună în evidență rolul pe care îl joacă resursele disponibile la nivel individual în explicarea participării politice. Resursele, acumulate în școală, familie, la locul de muncă sau în alte circumstanțe sunt în majoritatea cazurilor anterioare activităților politice, lucru care consolidează explicația cauzală a participării politice.

Am luat în considerare atât resurse socio-demografice, dar am încercat să evidențiez și rolul unui tip de resurse mai puțin utilizat de cercetătorii științelor politice: abilitățile civice ale cetățenilor. Utilizarea acestui tip de resurse în explicarea participării politice întâmpină o serie de dificultăți generate de modul de măsurare și conceptualizare a acestora. Cu toate acestea utilizarea unor astfel de factori explicativi ai participării politice este importantă în primul rând pentru că celelalte resurse individuale se pot dovedi inutile dacă indivizii nu au abilitatea de a le transpune în practică în situații concrete.

Nu toate resursele disponibile la nivel individual joacă un același rol în explicarea implicării în activități politice sau civice. Astfel, spre exemplu, un venit ridicat nu constituie un predictor semnificativ al unei mai mari implicări politice. Situația este nuanțată și în ceea ce privește abilitățile individuale, cele manifestate la locul de muncă joacă un rol nesemnificativ în timp ce cele acumulate în organizații și asociații ale societății civile joacă rolul cel mai important.

Rezultatele obținute sunt într-o oarecare măsură îmbucurătoare. Venitul nu îi face pe indivizi mai activi sau mai implicați în politică; și cei cu posibilități financiare reduse pot juca un rol activ în viața politică și civică a comunităților din care fac parte. Rolul societății civile este unul important în determinarea implicării politice. Abilitățile civice și politice exercitate în cadrul instituțiilor societății civile cel mai important în explicarea participării politice, iar posibilitatea acumulării acestora nu este restricționată de criterii precum venit, educație, clasă socială, etc

BIBLIOGRAFIE

1. Verba, S., Schlozman, K.L. și Brady, H.E., *Voice and Equality, Civic Voluntarism in American Politics*, Harvard University Press. 1995.
2. Verba, S., Schlozman, K.L. și Brady, H.E., "Beyond SES: A Resource Model of Political Participation", în *American Political Science Review*, Volume 89, No.2, June 1995.
3. March JG, și Olsen JP. *Democratic Governance, The Free Press*: New York, London, Sydney, Tokyo, Singapore. 1995.
4. Madison, J., Hamilton, A. și Jay, J., *The Federalis Papers*, apud. Hasing, R.F., și Hasing A.M., *Problemele republicanismului democratic*, Ed. Apostrof, 1994, pg. 31
5. Dahl, A., *Political Oppsition in Western Democracies*. New Haven, CT: Yale University Press. 1966
6. Putnam, R.D., *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton: Princeton University Press.1993.
7. Mill, S.T., *Considerations on Representative Government*. South Bend, IN: Gateway Editions. 1962.
8. Levinthal D.A. și March J.G. The myopia of learning, *Strategic Management Journal*, 14:95-112. 1993.
9. Sorensen, G., *Democracy and Democratization*. Westview Press, 1998.
10. March J.G. și Romelaer P., Position and presence in the Drift of decisions, în March JG, Olsen JP., "Ambiguity and Choice in Organizations, Bergen, Norway, 1976.
11. Dryzek, John, Political Inclusion and the Dynamics of Democratization, *American Political Science Review*, Volume 90, No.3, 475-487. 1996.

APPENDIX

**Lista organizațiilor și asociațiilor cuprinse în studiul
“Citizenship, Involvement, Democracy”**

1. Cluburi sportive sau cluburi a căror activitate se desfășoară în aer liber (ex. club de ciclism)
2. Asociații, cluburi de tineret
3. Organizații ecologice
4. Asociații pentru protecția drepturilor animalelor
5. Organizații care militează pentru pace
6. Organizații umanitare sau care militează pentru promovarea/apărarea drepturilor omului
7. Organizații de caritate sau de asistență socială
8. Asociații de ajutor medical, boli specifice sau dependență (ex. "alcoolici anonimi)
9. Asociații de handicapați
10. Organizații ale pensionarilor
11. Cluburi selecte sau cu acces restrictiv?
12. Partid politic
13. Sindicat
14. Organizații ale agricultorilor sau fermierilor
15. Organizații de afaceri sau patronale
16. Cluburi de investiții
17. Organizații profesionale
18. Organizații ale consumatorilor
19. Asociații de părinți
20. Societăți culturale, muzicale, de dans sau de teatru
21. Alte cluburi sau asociații de hobby
22. Organizații ale automobiliștilor
23. Asociații de locatari sau proprietari
24. Organizații ale imigranților
25. Organizații religioase sau bisericești
26. Organizații ale femeilor
27. Asociații de veterani sau victime de război sau asociații ale cadrelor militare în rezervă sau retragere

**Lista activităților politice și civice cuprinse în studiul
“Citizenship, Involvement, Democracy”**

A. Ați contactat un politician
B. Ați contactat un ONG (organizație ne-guvernamentală), o asociație sau o organizație
C. Ați contactat un funcționar de la nivel național, regional sau local
D. Ați lucrat într-un partid politic
E. Ați lucrat într-o organizație activă politic
F. Ați lucrat într-o altă organizație sau asociație
G. Ați purtat sau ați expus insigne/simboluri electorale
H. Ați semnat o petiție
I. Ați luat parte la o demonstrație publică
J. Ați luat parte la o grevă
K. Ați boicotat (nu ați cumpărat anumite produse în semn de protest) anumite produse
L. Ați cumpărat în mod intenționat, din rațiuni politice, etice sau ecologice, anumite produse
M. Ați donat bani
N. Ați colectat fonduri
O. Ați contactat sau apărut în mass-media
P. V-ați adresat justiției
Q. Ați participat la activități ilegale de protest
R. Ați participat la o întâlnire sau la o adunare cu caracter politic
S. Altă activitate
T. Ați utilizat internetul în legătură cu oricare dintre aceste activități
U. V-ați abținut vreodată de la a participa la alegerile locale sau generale ca și formă de protest

ION ILIESCU – THE POLITICAL LEADERSHIP STYLE

MIRELA NEMES¹

ABSTRACT. This study illustrates the trait analysis technique with an assessment of the leadership style of Ion Iliescu. Scores on three main leadership traits - conceptual complexity, task focus and self-confidence – resulted from a content analysis of eight interviews are used to describe the way in which Ion Iliescu engages the problem definition process and chooses the strategies employed in solving the problems he faces as a leader. According to his scores, Ion Iliescu has remarkably high level of task orientation and moderate levels of conceptual complexity and self-confidence. These results correspond to the profile of a leader who will be mostly guided by accomplishing the tasks that best serve his interests while still being sensitive to situational cues and who has a need to pay attention to information that offers feedback on his own views and actions. The diagnosed leadership profile is identified in several of Ion Iliescu's political decisions.

A profile of Ion Iliescu's leadership style with the trait analysis technique-ascertaining the leader's conceptual complexity, self-confidence, and task focus

To assess President Iliescu's degree of self-confidence, conceptual complexity and task focus eight interviews over a seven years (1994 – 2001) time span were used. While not randomly selected, the interviews included in the database were chosen to meet the answer spontaneity criterion. I have specifically selected interviews given in TV or radio station settings or interviews given to newspapers that published record transcripts. Out of the total number, two of the interviews were given to TV stations (the Greek Central Television in March 1994 and Romanian National Television in February 1995), two were given to Radio Free Europe in September 1994 and December 1999, two were given to Romanian press agencies (Monitorul in October 1996 and Rompres in November 2000), and finally, two interviews were given to foreign newspapers (the Magyar Hirlap from Hungary on the 20th of February 2001 and Puls from Macedonia on the 23rd of February 2001). Most of these interviews are published in Romanian, only two of them - with Radio Free Europe in 1999 and Rompres in 2000 - were published with English translations.

---

¹ August 2001, Syracuse University

The timeframe covered includes five distinct moments: 1994 marks the middle of the first Iliescu presidency when he held two consecutive mandates after winning the 1990 and the 1992 elections; 1996 is the beginning of the electoral campaign in which Iliescu's candidacy was less successful giving way to his democrat opponent Emil Constantinescu; the 1999 interview is an invitation for Ion Iliescu, who was senator at the time, to express his view on the 1989 events after ten years; November 2000 was a peek electoral campaign moment for the last presidential elections, and 2001 is the beginning of the current presidential mandate.

Using the trait analysis technique

Thirty-two answers selected from the eight interviews were analyzed with the trait analysis technique (Hermann 2001, Winter, Hermann, Weintraub and Walker, 1991, Hermann, 1984) in order to assess several characteristics of Ion Iliescu's leadership style. From the original interview responses only answers with more than 150 words were selected. These interview responses were coded for three out of the seven traits usually employed in the analysis: self-confidence, conceptual complexity, and task focus. The coding was conducted using Microsoft Word and involved identifying and counting the words corresponding to the three traits in each of the responses selected. Since only two of the interviews were published in English translations, a Romanian translation of the lists of words in the original coding book was used to code the interviews published in Romanian.

For every response, three ratio numbers corresponding to the three traits were computed. Each ratio had as numerator the number of words directly expressing the trait (self confidence words, high conceptual complexity words, and task focus words). The nominators were the total number of words related to that trait, both trait words and their opposites: – self-confidence and lack of self-confidence words, high complexity and low complexity words, and finally, task focus and affect words. Computed in this way, the trait score for each interview response represents the percentage of occurrences of positive words out of the total number of times the trait was referred to in that interview response. The final scores for the three traits are averages of these ratios across all the interview responses analyzed. The scores for Ion Iliescu are presented in Table Nr. 1.

Table Nr. 1

Average scores, standard deviations and number of interview responses for self-confidence, conceptual complexity, and task focus
Descriptive Statistics

	N	Mean	Std. Deviation
SSELFCON	18	.5565	.3943
SCOMPLEX	32	.4322	.2282
STASK	32	.7897	.2090
Valid N (listwise)	18		

Compared with the scores obtained by other 87 heads of states and 122 political leaders, Ion Iliescu appears as moderate to low on self-confidence (average percentage is .55), moderate on conceptual complexity (average percentage of .43) and high on task focus (average percentage of .78). While they are both moderate (within the one standard deviation interval from the 87 heads of state sample mean), a small difference can be observed between the self-confidence and conceptual complexity scores when they are compared in standardized units². The score for self-confidence ($z = -.33$) is slightly lower than the score for self-confidence ($z = -.08$).

Table Nr.2

Leadership profile scores compared with summaries of scores for 87 heads of state and 122 political leaders:

<i>Personality trait</i>	<i>Scores for Ion Iliescu</i>	<i>Strength of scores</i>	<i>87 Heads of State</i>	<i>122 Political Leaders</i>
Self confidence	.56	Moderate	Low < .44 Mean = .62 High > .81	Low < .34 Mean = .57 High > .80
Conceptual complexity	.43	Moderate	Low < .32 Mean = .44 High > .56	Low < .32 Mean = .45 High > .58
Task focus	.78	High	Low < .46 Mean = .59 High > .71	Low < .48 Mean = .62 High > .76

*Scores are average percentages of words expressing self-confidence, conceptual complexity and task focus within the total number of words related to self, total number of high complexity and low complexity words, and the total number of task and affect words, respectively.

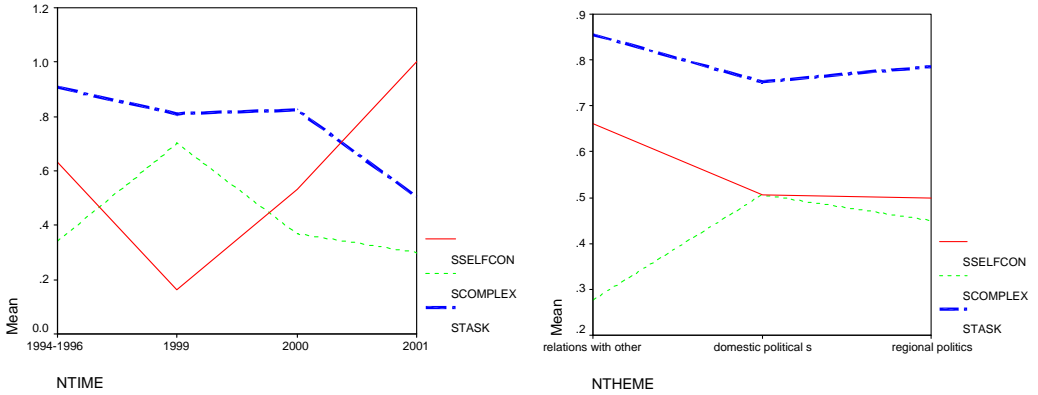
Scores variability across time and type of topics covered in the interviews

As shown by the results of comparisons of the scores on interview responses from different points in time and answering to different topics, there is rather a small variability in both the comparison situations. While changes in scores can be noticed (Figure No. 1 and Table No.3 are reporting the comparison results), the only significant differences we found were related to the evolution of the self-confidence scores over time. The changes in self-confidence scores are quite consistent with the moments of lower or higher popular support for Iliescu. While a drastic decrease in his self confidence followed the 1996 elections when he lost against Emil Constantinescu, starting with 1999 – the

² Z units were computed using the means and standard deviations for self-confidence and conceptual complexity from the 87 heads of state sample

year in which Constantinescu and the Democratic Convention parties he was representing began to loose popularity – Iliescu’s scores on self-confidence measure increase steadily and are in 2001 reaching higher values than in the years of his previous mandate.

Figure No.1

Table No. 3

Trait		Year				F score	p value
		1994-1996	1999	2000	2001		
Self confidence	Mean	.63	.16	.53	1.00	4.15	.027**
	N	5	4	6	3		
	St. dev.	.41	.19	.34	.00		
Conceptual complexity	Mean	.37	.50	.37	.49	.66	.59
	N	10	6	6	10		
	St. dev.	.23	.34	.12	.2		
Task focus	Mean	.88	.80	.82	.67	2.03	.13
	N	10	6	6	10		
	St. dev.	.15	.14	.15	.28		

Trait		Topic			F score	p value
		Rel. with other countries	Domestic political stability	Regional politics		
Self confidence	Mean	.66	.50	.50	.29	.75
	N	6	10	2		
	St. dev.	.38	.39	.70		
Conceptual complexity	Mean	.34	.46	.47	.94	.40
	N	8	15	9		
	St. dev.	.25	.26	.13		
Task focus	Mean	.80	.78	.78	.04	.95
	N	8	15	32		
	St. dev.	.14	.24	.20		

What kinds of behaviors are expected from the leader based on his scores

The scores on the three traits analyzed here offer insight on the way the leader tends to approach two major areas: the problem definition process and the strategies employed in solving the problems. Different styles in interpreting the situations and in problem solving are mainly distinguished by the degree of openness/closeness in the way the leader relates to his environment, whether contextual information that can be taken into account in problem definition or collaborators that could be considered in the actions undertaken to solve the particular problems.

Higher scores on conceptual complexity and lower scores on self-confidence and task focus would be associated with a greater openness to the environment and an orientation towards maintaining people's well-being rather than accomplishing tasks in problem solving. A leader displaying this particular scores pattern would be more sensitive to incoming information in understanding the situations and defining the problems, would be more inclined to seek and pay attention to outside feedback regarding his own ideas or actions, and would concentrate more on the human relationships involved in the problem solving process. In contrast, lower scores on conceptual complexity, and higher scores on self-confidence and task focus, are characteristic to a more internalized approach. Such a leader would tend to filter the incoming contextual information through previously established views (the information will be accepted if perceived as confirming these views and disregarded if perceived as contradictory), would trust and value his own interpretations and decisions, and would be more interested in the actions undertaken in problem solving. Other score combinations are possible.

As mentioned before, Ion Iliescu scores moderately on conceptual complexity and self-confidence and high on task focus. Since both the moderate scores are actually lower than their corresponding means and given the strong task orientation, a first take on interpreting his scores would be that of a leadership style with a lower degree of sensitivity to the environment. A closer look to the relation between the conceptual complexity and self-confidence though, suggests that since the score on self-confidence is lower than the score in conceptual complexity, he may at least need to pay attention to information that offers feedback on his own views and actions. Ion Iliescu's scores are most similar with the cue taker profile, one in which "the focus of attention is on assessing what is possible in the current situation and context given what one wants to achieve and considering what important constituencies will allow" (Hermann, 2001, Table Nr. 1 Leadership style as a function of responsiveness to constraints, openness to information and motivation).

Since the values on both conceptual complexity and self-confidence are not high, the openness towards other's opinions in Iliescu's self-other orientation shown by the relationship between the two traits is not taken to an overly democratic form. Given these scores, it is more likely that he will listen mainly to the views and opinions of the group of people he identifies with, rather than being inclined to organize collegial decision structures and be open towards all possible collaborators.

According to his scores, he manifests a strong interest in accomplishing the tasks at stake, but in identifying or defining these tasks he will rarely have unapproved individual initiatives, or will creatively stray from the guidelines of the group he identifies with and represents in his actions and decisions. The moderate rather than low score on conceptual complexity will allow though, for enough flexibility to adapt his choices of action to what the particular situation require in order to meet the goals and interests of his reference group.

An example of such an adaptive behavior would be the way Iliescu's relationship with Mihai I, the last King of Romania developed during the past decade. The sudden and apparently unpredictable change in Iliescu's attitude towards the former King is one of the recent Romanian media topics. Since 1989, the King had several attempts to visit the country, none of which were successful during 1990-1996 when Iliescu was president. The Romanian authorities have repeatedly denied the King access, one notorious episode was that in which although the King's visit initially received the approval, he was forced to cancel the trip while he was already flying on his way to Romania. A different picture offered the former King's last visit in May 2001 when President Iliescu sponsored official receptions for the Royal family and the government discussed the opportunity of securing appropriate lifetime housing for former heads of state, list that also included the King.

If Iliescu's initial attitude in this matter would have been a reflection of a well established, constricting view regarding monarchy and its representatives, the later behavior may indeed appear as inconsistent. As the trait analysis scores suggest though, with a moderate level of conceptual complexity this is not necessarily the case. A more probable explanation would be that the need for feedback that would help him in coping with lower self-confidence levels makes him a perfect candidate for the role of agent and representative of particular groups. Moreover, his moderate level of conceptual complexity would enable certain flexibility in deciding what are the most appropriate actions in order to achieve that group's interests in different contexts and situations.

Ion Iliescu was and still is a member of the once privileged class in the Romanian political hierarchy. His own and his close collaborators interests are to maintain the power position. In his previous presidential

mandates, Iliescu's main concern was to find ways in which he could consolidate the legitimacy of his position. Those were times when several voices in the public sphere accused him of "hijacking the revolution" and the memories of mass uprising were still recent. The King, a figure associated with the pre-communist Romania, was perceived as a threat since he might have rallied enough public support to endanger Iliescu's position. These worries were not too exaggerated, since after 1996, when the democratic coalition in power finally allowed the visit, the King was received with great sympathy by impressive gatherings of people.

Same interests of consolidating and maintaining power for Ion Iliescu are now placed in a different context. There is no more need for internal legitimacy since with the last elections he replaced a disappointing democratic mandate and, viewed as the least of evils, he was voted even by people who would have never voted for him before. The external image of President Iliescu though, not only that could still be improved but also may have an essential contribution to the success or failure of Romania's Euro Atlantic integration. Which is perceived to be the main Romanian foreign policy objective and is as well unanimously perceived as the way of improving the country's internal economic and social problems. In order to avoid being an impediment to the integration, Iliescu has to look as an open-minded European leader.

With what we have discussed so far, Iliescu appears to have the qualities that would help him be successful in meeting his and his collaborators interests: a strong task orientation, enough flexibility to adapt to different situations and the need for the positive reinforcement that the group can offer him if those interests are met. And if, as it might be the case with the current situation, the countries interests happened to coincide with Iliescu and his collaborators interests, this effectiveness may have larger benefic effects.

The trait scores suggest several less desirable characteristics, too. Maybe the most important of them is the coincidence of moderate conceptual complexity and self-confidence (with the self-confidence slightly lower) and the strong task orientation. With this particular pattern the tendency to "push for even more extreme moves than the group may perceive are necessary" (Hermann, 2001) - determined by the relationship between conceptual complexity and self-confidence and by their values - is reinforced by an inclination to overlook the people's well-being if it might happen to interfere with accomplishing the particular task of the moment. No strong moral concern with the victims of the 1990's miner rallies in Bucharest hindered him from encouraging the violent interventions once this action was perceived as efficient in accomplishing the task of maintaining the power.

Leadership style and decision-making

In a short description, the problem analyzed further was generated by the fact that President Iliescu's efforts to transform from the strong defender of left oriented segment of the Romanian society into the leader of all Romanians is currently facing the challenges of reconciling old friends and habits with new demands and higher political behavior standards. In the early years of his first presidential mandate, Iliescu did not hesitate to use one social group's violence to intimidate another category of the population, more threatening to his own interests. In contrast, some of the President's actions after the last elections were surprisingly attempting to gain if not support at least a less disapprobatory perception from the former right wing opponents.

In order to accomplish the ambitious goal of being supported by the largest number possible including his former critics and adversaries, Iliescu has to maintain a delicate balance. And judging by his post-electoral initiatives and declarations it appears that he is willing to assume such an endeavor. Not at all a path lacking difficulties, though. One of the sources of problems is precisely what could be giving Iliescu a governing advantage that the former president, coming from the academic world, did not enjoy: the fact that he is a member of the former regime ruling class. He may have more leverage in dealing with the ex-communist party elite members who, even if under different titles, are still in the key positions in the Romanian social and economic structures. However, the reverse side of this closer relationship is that it perpetuates the old patterns of interaction, which do not fit the new democratic rules. The lesson that Iliescu might have learned from his previous mandates and from the four years in opposition is that popular support can be lost if the media critiques are strong enough.

There were several well-known instances in which Iliescu's allegiances to his generational ties came in conflict with his new aspirations as a democratic leader. One was his involvement in inappropriate spending of governmental funds, accusations that were held against him by a French court. Another instance was the Romanian media case against Iliescu's constant preference for maintaining what was perceived at the time as a too close relationship with the Russian government. He was accused during the last electoral campaign that, starting with the first years of his post-revolutionary mandates, he maintained the direct "red wire" telephone connection with Russian high officials inherited from the previous communist regime. Interestingly enough, while none of these accusations were completely clarified they did not seem to affect Iliescu's popularity in 2000 elections campaign. The fact that they came to public attention in a moment that was very close to the vote casting might explain at least partially the lack of impact these controversial events had on voter preferences. There are of course several other explanations for the support Iliescu enjoyed in the first round of the

2000 elections. One such explanation could be that the continuously declining curve of the standard of living measures have made Iliescu's main political opponents, the incumbent right oriented parties and candidates, so undesirable that the morally damaged image was not strong enough an argument to counteract this negative perception and to redirect voters choices to the right.

Ironically, during his last mandate, it might be exactly the president's ability to prove his trustworthiness that could play an important role in Romania's prospects for economic recovery. This because the highest chances for such an improvement to occur are directly related to the country's accession in the European Union and Euro-Atlantic security structures. The integration would both secure additional direct assistance and would encourage the highly needed foreign private investors. Thus, it is still the economy and the welfare of the population that are of main concern for the Romanian political forces interested in maintaining the power positions. In the current political context though, these issues are highly dependent on the way the president and his party representatives can convince the international community that they are truly committed to meet the inclusion requirements.

Much like the European Union accession, the NATO enlargement process has still uncertain prospects for Romania. Recent declarations of the American president, which were more favorable to enlargement, have given new hopes and revitalized the pro NATO campaign. However, the issue of admitting new states in the alliance at the Prague Summit in 2002 is only one of the NATO current priorities. The need to clarify the relationships between the American and European partners concerning the new independent European security structures, as well as the Missile Defense plan and the engagement in the Balkans are also on the present agenda (US Senate Hearings, 2001). In the broader context of NATO's future mission and strategies, the problem of expanding the membership in South Eastern Europe and Baltic regions is viewed as an important mean of ensuring peace and stability in an undivided Europe. Whether all nine, or just some of the candidate countries will be accepted though, is still a matter of debate (Simon J., 2000). The aspirant countries' performances in meeting the technical Membership Action Plans requirements, as well as political and geo-strategic considerations will be weighted for the final decision.

Compared with the other candidate countries, Romania faces the challenge posed by a weak economy on providing the financial resources needed to restructure the army. While the military reforms may impose new strains on the budget as the government increased the defense spending, there are however other aspects that at least for the moment could be counted as advantages for the Romanian candidacy (Simon J., 2000). The recent more positive evaluations in the international organizations economic rating reports, no major social turmoil to disrupt the democratic governance,

and one of the highest popular support rates for NATO accession the region are some of these advantages. Moreover, during the Kosovo crisis Romania as well as Bulgaria has actively supported the NATO intervention by allowing access to the national airspace. Nonetheless, Romania still has to prove by the 2002 Summit that it can meet the requirements for accession at comparable if not higher levels with the competitors.

As mentioned before, the political commitment to fulfill the NATO criteria is one of the key factors that will be considered in making the decision on what countries will be accepted. This will be one of the most important issues since economic and military efforts from aspirant countries will continue and even increase if they were to be admitted in the alliance. As shown by the experience with the three recent members, the problems are due not only to economic difficulties but also to an insufficient political will to overcome budgetary constraints in implementing the agreed goals (Simon, J.2000).

It was in this context that the nomination of the head of parliamentary commission in charge with the control of the Foreign Information Service (Serviciul de Informatii Externe – SIE) developed into a political crisis that made the Romanian headlines between February and April this year. The reason why this nomination was not a more or less formal procedure is that, Ristea Priboi, the nominee, has been accused of being one of the former secret police (Securitate) officers actively involved in political assignments before 1989.

The nomination was made by PDSR the Romanian Social Democracy Party, which holds the parliamentary majority after the 2000 elections. Both Iliescu and the Prime Minister Adrian Nastase are leading members of PDSR, the PM recently elected as head of the party following Iliescu's mandate. It is highly unlikely that the party leaders were not aware of the PDSR senator Ristea Priboi's former affiliation with the Securitate. In fact, as Iliescu stated in one of his early declarations concerning the nomination, he was selected to supervise the Foreign Information Service because of his experience and knowledge with this organization. Probably quite symptomatic for the current problems in the Romanian society, it was not the appointee's false declarations before the Parliament that he was not a member or collaborator of the former political police that were perceived as worrisome. The situation was perceived by the PDSR as a crisis only when it became uncertain whether the appointment of a person who worked for the Romanian foreign intelligence against the western counterparts would have negative effect on Romania's prospects of inclusion in NATO. The escalating pressure in the media over the two months following the appointment and the fact that the chances for a closer accession came into sight added urgency to the problem. Moreover, since media related strongly the case with the process of inclusion it created a clear threat to the future popularity of the President and his party if Romania will not be admitted in the alliance.

They could have been seen as willing to sacrifice the country's strategic choices to protect one of their compromised party members.

The crisis started in early February with the opposition party PNL (National Liberal Party) leaders declarations in parliamentary session that the appointment contradicts the law that banishes former Securitate officers and collaborators from holding public offices. The first reaction of Prime Minister Adrian Nastase, the current leader of the PDSR and thus the official with the highest authority over the party nominations, was to dismiss the accusations. His answer was actually placing the allegation in the "political games" category, stating that far from being concerned with moral issues the liberals are playing in the interest of the present head of the Foreign Information Service. Since the opposition leaders as well as civil society representatives did not give up demanding for an official response to these serious accusations the dispute exceeded the public declarations exchange and the Parliament requested an official investigation to be conducted by the CNSAS – the National Council for the Study of Securitate Archives. This body was created in 1999 when, after six years of debates, the Parliament passed the law on public access to the former secret police files. CNSAS report, made public at the end of March, was based on the records released by the present Romanian Foreign Information Service (SIE) and found that while he did work for the Foreign Information Service of the Securitate, Ristea Priboi did not participate in the political police activities, particularly he did not harassed the employees of the Radio Free Europe station as he was accused. The report results were released with the caveat that not all the related documents were made available for security reasons. At his point, there were few signs that the disapproving reception of the nomination would be followed by any change in office. Starting with the early April, President Iliescu's declarations were more and more clearly in favor of reconsidering the appointment. He points to the negative effects on the Romanian government's image in the NATO accession process, and declares in public that he will have discussions with the Prime Minister about the Ristea Priboi case. On the 19th of April Priboi resigns.

As could be noted, the options perceived by the PDSR leaders regarding the appointment have changed. Initially, nominating somebody from his entourage, a person whom he can trust and who had experience with the Foreign Intelligence did not seem to the Prime Minister as posing any problems. Again there were no concerns with the fact that this appointment contradicted the very function of this office, which is designed to provide legislative control over the Foreign Information Service. The immediate reactions from opposition and civil society were perceived as not more threatening than any other regular critical exchanges of media messages that are quite a common characteristic of the Romanian politics. Consequently, the Prime Minister and Senator Priboi responses as well as

the early presidential declarations rejected the allegations either by questioning the motivations of the accusers or by denying their seriousness. As the media pressure was increasing, Iliescu's actions unlike those of the Prime Minister or the targeted Senator show that he perceived the first course of actions chosen as not being adequate anymore. Even after the CNSAS report which was enough of an argument for the Parliament to reject liberals request for further hearings, Iliescu was still in favor of reconsidering the appointment and declared publicly that he will approach the Prime Minister regarding the possible change in office. About two weeks later, the only action seen as appropriate by the PDSR leadership was Priboi's resignation, publicly justified by the concern with how a controversial figure in one of the key defense positions will have negative effects on Romania's image in a moment when the country is evaluated for NATO accession.

It is not easy to say what are the exact details that motivated Iliescu to oppose his party line and to take the side of its critics. There are though, a few general characteristics of his behavior that can be outlined. First, if he had been against the nomination out of a principle on the moral requirements of this high public office, he would have probably made this position public sooner, before or right after the nomination. A more likely explanation is that Iliescu saw this crisis as having potential for either damaging or on the contrary improving his public support. As the press campaign became more intense threatening to take an international dimension the danger this nomination represented for the integration goals became more relevant. Public support and improving his own external image may be the main concerns of Iliescu after the last elections if we were to judge on several of his recent initiatives. Iliescu's attitude in this crisis reminds of the radical transformation from strong dissent to a rather friendly relationship with the former King. It is the right electorate rather than the traditional PDSR supporters that views both these actions more favorably. This is what made one journalist remark that with the president performance in the new mandate it seems like the opposition is no longer between the liberal parties and the current political power as a whole but more between liberals and the government since Iliescu forces the opposition to have a more differentiated attitude towards him. Iliescu's declarations regarding Priboi case were in the same time cautious not to be overtly against his traditional electorate. While emphasizing the negative effects on Romania's image he also warned against judging people based on preconceptions about their past, implying that the past should not unconditionally impede good professionals from starting again.

Iliescu's behavior in the Priboi case was consistent with his leadership traits profile. The particular pattern of his trait scores - with moderate levels of conceptual complexity and self-esteem and a strong task orientation – may explain the way Iliescu reacted during the crisis we have described before. While

he is mostly guided by accomplishing the tasks that best serve his interests, his level of conceptual complexity is sufficient to allow him to be sensitive to situational cues. However, the level of conceptual complexity is still moderate, is not high enough to enable and require a systematic consideration of the multiple dimensions political life that might be affected by each and every decision that he makes. Thus, we would not expect him to be extremely preoccupied with maintaining a consistency and integration between his ideological orientations or to have all the actions reflect these orientations. The fact that he pays attention to the contextual developments when deciding on the course of action that would be more effective in accomplishing the task in focus may determine him to have initiatives that could be perceived as symptoms of a radical change in political orientations. Such a change though, would have required an integrated organization of the political values both before and after the transformation. Considering his value profile scores, I argue that it is not Iliescu's political ideology that changed, it is rather the Romanian political context that evolved in such a way that makes being successful as a political leader require a more westernized approach. And since Iliescu can be open to the constraints the political environment is posing to his interests he is willing to take them in consideration and act accordingly.

REFERENCES

1. Hermann, M. G. (2001) Assessing Leadership Style: A Trait Analysis, to appear in Jerrold Post (ed.) *Assessing the Personalities of Political Leaders at a Distance*, Cornell University Press.
2. Winter D.G, Hermann M.G, Weintraub W., and Walker S.W. (1991) The Personalities of Bush and Gorbachev Measured at a Distance: Procedures, *Portraits and Policy, Political Psychology*, vol. 12 no. 2
3. Hermann M.G. (1984) Personality and Foreign Policy Decision Making: A Study of 53 Heads of State. In Donald Sylvan and Steve Chan (eds.) *Foreign Policy Decision Making*, New York Praeger.
4. Simon, J. (2000) NATO's Membership Action Plan (MAP) and Prospects for the Next Round of Enlargement, in the Occasional Papers Series of East European Studies at Woodrow Wilson International Scholars Center in Washington DC <http://www.wilsoncenter.org/ees>
5. US Senate (February 2001) the State of NATO Alliance, Hearing Before the Subcommittee on European Affairs of the Committee of Foreign Relations, <http://www.access.gpo.gov/congress>

6. Simon J. and Binnendijk H. (1997) Romania and NATO. Membership Reassessment at the July 1997 Summit, National Defense University, Institute for National Strategic Studies, <http://www.ndu.edu/inss/strforum.forum101.html>

GRUPURILE DE INTERES ÎN PERSPECTIVA FRANCEZĂ ȘI AMERICANĂ

CYNTHIA CARMEN CURT*

ABSTRACT. The issue of interests groups and their activity implies some theoretical incursions into fundamental concepts of democracy, national and particular interests. French political and constitutional theory based on national sovereignty and public interest treats interests groups as a deviation from the basic principles of democracy, as a threaten towards the State and unity of nation. In opposition, the American model of democracy is the result of representing the different particular interests; therefore interests groups provides the dynamism of civil society and its legitimate capacity of influencing Governmental decisions.

Problema grupurilor de interes este tratata in mod diferit in spatiul continental-francez fata de cel anglo-saxon, existand atat diferite de premise, cat si de metodologie, care conduc deseori la rezultate contrarii. Modelul constitutional francez se raporteaza la principiul suveranitatii nationale, conform caruia indivizii deleaga reprezentantilor alesi exercitiul puterii publice, acestia fiind reprezentantii intereselor generale ale intregii natiuni. In aceasta ordine de idei, atunci cand interesul general intra in conflict cu cel particular exprimat ulterior momentului delegarii, interesul general are prioritate. Modelul pluralist, specific american, este esential diferit si pune pe primul plan interesele particulare contrare, a caror promovare sta la baza democratiei.

Formula consacrata initial era aceea a "grupurilor de presiune"¹ care desemna grupurile implicate intr-un proces politic, urmarind influentarea deciziei politice fara a fi partide politice. Preferinta pentru conceptul "grupuri de interes" a fost insa impartasita ulterior de catre teoreticieni pentru a nu se induce ideea de "presiune" politica. Distinctia dintre grupul de presiune si grupul de interes este una sensibila, si ea priveste modalitatile prin care grupul isi face simtita prezenta in procesul guvernamental si prin care isi urmareste propriile interese. J. Shofritz face deosebirea dintre "lobby" si "grupul de presiune", "lobby"-ul fiind un grup

---

* *Prep. Univ. Drd. Cynthia Carmen Curt, Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea "Babeș-Bolyai"*

¹ Jay M Shofritz, *The Harper Collins Dictionnary of American Governmment and Politics*, New York, 1987, p. 256

relativ mic format din profesioniști angajați pentru a influența anumite decizii politice, în timp ce "grupul de presiune" este deseori mare, alcătuit din amatori care urmăresc să influențeze procesul politic și opinia publică. Grupurile de interes se transformă în grupuri de presiune în momentul în care persoane din cadrul lor utilizează acțiunea asupra aparatului guvernamental pentru a face să triumfe revendicările lor. Asadar grupurile de presiune includ grupurile de interes luate în considerare potrivit unui anumit sector din activitatea lor.

În concluzie, grupul de interes desemnează un ansamblu de indivizi cu interese comune (politice, economice, profesionale, etc.) al cărui scop este promovarea acestor interese prin acțiuni de influențare exercitate asupra aparatului guvernamental.

Grupul de interes este detectabil în prezența a trei elemente: existența unui grup organizat, existența unui interes comun și apararea acestui interes, exercitarea presiunii politice în vederea promovării interesului.

Grupurile de interes se deosebesc de partidele politice – organizații politice prin excelență – deoarece nu se angajează direct în lupta electorală, ci rămân în afara ei, urmărind să influențeze procesul guvernamental în favoarea propriilor interese. Dacă rolul partidelor politice s-a concentrat asupra prezentării candidaților în alegeri, asupra competiției dintre ele, și a transferului de putere, unele dintre funcțiile acestora au fost preluate de către grupurile de interes. Georges Burdeau constată² atracția individului față de grupul specializat să-i apere interesul ceea ce a determinat diminuarea interesului față de partidele politice, deoarece protecția pe care ele o oferă este mai puțin specifică. Partidele nu-și pot permite modificări de doctrină esențiale, însă grupurile

Principalele mijloace utilizate de grupurile de interes de presiune iau în considerare doar interesele lor, ceea ce face ca individul să se simtă mult mai bine reprezentat de grupurile de interes. Pentru promovarea intereselor sunt demonstratiile, grevele, publicitatea mass-media, dar mai ales practica "lobby" pentru influențarea deciziei politice de către profesioniști care servesc interese particulare. Lobby-ul a apărut în Marea Britanie, desemnând inițial culoarele Camerei Comunelor, iar apoi dobândind un sens figurat, referindu-se la discuțiile purtate pe aceste culoare. De-a lungul timpului a ajuns să desemneze grupurile de interes care urmăreau influențarea votului membrilor Camerei Comunelor și al Camerei Lorzilor. În Statele Unite termenul a fost rapid preluat și frecvent utilizat ca mijloc de acțiune al grupurilor de interes prin care acestea iau parte la crearea legislației.

Fenomenul grupurilor de interes și activitatea acestora de lobby sunt privite ca o deviație în democrația unitară franceză, însă ca o componentă a democrației contradictorii americane, datorită concepțiilor divergente cu privire la democrație în cele două spații continental-franceze și anglo-saxon.

---

² Georges Burdeau, *Traite de science politique*, Paris, LGDJ, 1974, p. 174

Teoria politica franceza acorda o conotatie negativa grupurilor de interes si activitatii de lobby a acestora datorita importantei acordate conceptelor de "suveranitate" si "interes general".

Incepand cu Revolutia franceza teoria politica a fost obligata sa confere un fundament juridic suveranitatii, desprinzand-o de religie sau de traditii, inasa legand-o de acum inainte de colectivitatile de cetateni. Astfel s-au nascut doua concepte diferite: suveranitatea nationala si suveranitatea populara.

Teoria suveranitatii populare isi are originea in *Contractul social* al lui Rousseau, raspandita datorita simplitatii sale, dar si sentimentului egalitar pe care-l avea la baza. Cu toate acestea era caracterizata de un anumit absolutism care putea deveni periculos pentru cetateni. In istoria constitutionala franceza, principiul suveranitatii nationale a fost proclamat de doua ori: in Constitutia din 1793, care prevedea in art. 25 ca "Suveranitatea apartine poporului" si in Constitutia Republicii a III-a in art. 2: "suveranitatea apartine universalitatii cetatenilor francezi".

Suveranitatea apartine poporului, cu alte cuvinte, ea este impartita, fractionata intre acestia in cote-parti egale, fiecare cetatean este detinatorul unei fractiuni de suveranitate. In consecinta, dreptul la vot devine dreptul fiecarui cetatean si poate fi exercitat numai personal, pentru adoptarea fiecarei legi. Daca individul deleaga puterea sa, inseamna ca el renunta la propria libertate. Suveranitatea nu poate fi reprezentata pentru acelasi motiv pentru care nu poate fi instrainata; asadar, toate legile care nu sunt ratificate de cetateni sunt nule. Imposibilitatea efectiva, inasa, ca fiecare individ sa participe la guvernare a condus la solutia exercitarii suveranitatii prin organisme mandatate de popor, care reprezinta vointa generala sau a celei mai mari parti acestuia. Daca nu se doreste paralizarea mecanismelor statale, este firesc ca deciziile sa fie luate de majoritate. In aceasta ipoteza, minoritatea este constransa sa se supuna majoritatii, inasa in acest caz ce anume devine suveranitatea detinuta de acestia din urma?³. Apare ideea democratiei reprezentative, conform careia suveranitatea poporului se exprima prin vot, care nu poate fi refuzat de nici un cetatean, deoarece dreptul la vot ii apartine in calitate sa de titular al unui fragment de suveranitate. Aceasta conceptie face posibila revocarea reprezentantilor cand acestia incalca mandatul imperativ, pentru ca sunt responsabili pentru respectarea vointei poporului.

Constituantii revolutionari au preferat acestei teorii, pe cea a suveranitatii nationale, sustinuta de Sieyes. Ideea de baza este ca suveranitatea apartine poporului, inasa acesta este privit in ansamblul sau, ca o entitate abstracta, denumita natiune. Natiunea este suverana, dar ea este indivizibila, distincta de indivizii care o compun si are vointa proprie, a carei expresie este legea

---

³ Philippe Ardant, *Institutins politiques et droit constitutionnel*, Paris, L.G.D.J, 1996, p. 165

adoptata de reprezentantii sai. Statutul juridic al natiunii este stabilit prin Constitutie care prevede care sunt organele reprezentative abilitate sa exprime vointa suverana a natiunii, traducand-o in legi⁴.

Doctrina suveranitatii nationale a fost exprimata pentru prima data in articolul 3 al Declaratiei drepturilor omului si cetateanului din 1789, care stipula ca "principiul oricarei suveranitati rezida numai in natiune; nici un organism, nici un individ nu poate exercita vreo autoritate care sa nu emane de la natiune". Principiul a fost preluat de Constitutia din 1791, care in articolul 1, Titlul III prevede ca "Suveranitatea este unica, indivizibila, inalienabila si imprescriptibila. Ea apartine natiunii; nici un segment din popor, nici un individ nu-si pot atribui exercitarea ei".

Teoria suveranitatii nationale se bazeaza pe principiul reprezentarii, potrivit caruia membrii corpului legislativ exercita un mandat reprezentativ. Asadar, prerogativele de putere sunt delegate unor autoritati publice specializate, care asigura siguranta colectiva a tuturor cetatenilor. Interesele si vointa fiecarui individ se topesc intr-o vointa generala, unica, exprimata si impusa la nevoie prin forta de constrangere in vederea asigurarii ordinii si pacii sociale in cadrul comunitatii.

In conceptia politica si constitutionala franceza statul este considerat ca fiind unicul agent al deciziei politice, deoarece el intruchipeaza vointa generala; grupurile sunt doar fictiuni si agregate artificiale. In aceasta ordine de idei este firesc ca reprezentantii natiunii nu vor putea apartine unui grup de interes si nu vor putea sustine vreo activitate de lobby.

Desi, aparent, textul constitutional nu trateaza problema grupurilor de interes, articolul 27 din Constitutie stipuleaza ca "orice mandat imperativ este nul", ceea ce inseamna ca mandatul dobandit este: general, adica, alesii sunt reprezentantii intregii natiuni; reprezentativ, alesul beneficiaza de independenta in actiunile sale politice fata de alegatorii sai si irevocabil, alesii nu pot fi revocati inainte de expirarea mandatului, pot fi sanctionati de cei care i-au desemnat doar cu ocazia alegerilor. In Franta, dispozitiile constitutionale, legislative si cutumiare asigura superioritatea interesului general, dincolo de interesele individuale si de grup: parlamentarii sunt reprezentantii intregii natiuni si nu pot constitui grupuri pentru apararea intereselor particulare; Legea Le Chapelier a interzis pe timpul sec. XIX grupurile de interes; accesul la functia publica impiedica interferenta intereselor particulare in serviciul public; Consiliul de Stat respinge adeseori contestatii pe motiv ca sunt expresia unor interese particulare, invocand "interesul general" si "utilitatea publica".

Asadar, in Franta, grupurile de interes sunt opuse partidelor politice, ele exercita o actiune indirecta asupra deciziei politice, fara a participa in mod direct la ea. Statul nu are nevoie de grupuri de interes, ci doar le sustine uneori, le

---

⁴ Bernard Chantebout, *Droit constitutionnel et science politiques*, Paris, Armand Colin, 1998, p. 98

canalizeaza revendicarile si le raspunde dupa ce le-a evaluat in functie de interesul general. In literatura politologica franceza este consacrata "traditia republicana de ostilitate fata de grupurile de interes"⁵. Activitatea grupurilor de interes este limitata de respectarea ordinii stabilite, fara ca ele sa poata participa la sistemul de guvernament.

Totusi, statul, in incercarea continua de a controla si disciplina grupurile de interes, se afla in relatii stranse cu ele. Astfel, in unele cazuri aplica tehnica de "agrement", agreand un grup, il recunoaste reprezentativ, legitim; grupul se asociaza actiunii statului si dobandeste o respectabilitate crescuta. Alteori, incearca sa coopteze si sa integreze grupuri de interes prin desemnarea unor reprezentanti ai acestora in organisme consultative sau in consiliile de administratie ale unor structuri administrative.

Mai mult, in ultimul timp, atat in Franta, cat si in alte state occidentale s-au stabilit relatii noi intre administratia de stat, syndicate si organizatiile reprezentative ale patronatului. Este vorba de modelul neocorporatist, o revigorare a corporantismului clasic, ca o consecinta a faptului ca modelul pluralist a condus la o stare de inguvernabilitate, pe fondul amplificarii problemelor sociale, datorita acumularii deciziilor marginale care creeaza difunctionalitati in raport cu interesul general. Chiar in Franta legile importante privind activitatile socio-economice adoptate in cea de-a V-a Republica, au fost rezultatul presiunilor categoriilor sociale implicate in respectivele activitati⁶.

In ceea ce priveste perspectiva anglo-saxona, studiul asupra grupurilor de interes a fost inceput in contextul teoriilor pluraliste, pe masura ce articularea unor interese diferite s-au impus ca o realitate a vietii democratice.

Pluralismul a fost transferat in sfera politicului de o serie de ganditori englezi, care pledau in favoarea ideii limitarii statului, a suveranitatii sale nelimitate, deoarece, intruchipand vointa generala, acesta minimaliza rolul asociatiilor autonome, care au o existenta de sine statatoare, separata de cea a statului. Ei propuneau solutia unui "stat pluralist" definit, in principal, prin descentralizare. Asadar, pluralismul politic englez promova autonomia subsistemelor, trasatura pe care multi analisti politici contemporani o considera esentiala pentru democratia moderna.

In SUA, insa, pluralismul se va dezvolta ca o teorie a grupurilor de interes, care nu mai constituie o comunitate istoriceste constituita ce reclama drepturi legale specifice si legitimitate, ci un agregat ce promoveaza interesele indivizilor ce il alcatuiesc, urmarind sa influenteze deciziile politice. De altfel, SUA oferea chiar de la inceputurile existentei sale premisele pluralismului: noua natiune era alcatuita din imigranti de origini diferite, cu credinte, valori si moduri de

---

⁵ Jacques A. Basso, *Les groupes de pression*, Paris, PUF, 1982

⁶ Georges Burdeau, *op. cit.*, p.

viata distincte; pe de alta parte, intinderea si bogatia tarii au determinat aparitia gruparilor regionale cu interese economice si comerciale proprii.

Avand la baza principiile enuntate de John Looke privind guvernământul limitat care sa functioneze numai cu consimțământul poporului si pentru a-l proteja, si de Montesquieu care sustinea ca libertatea nu poate fi asigurata decat prin consacrarea separatiei puterilor, Constituția americana realiza o imbinare a promovării intereselor economice si a principiilor filosofice si etice de esenta democratica afirmate in acea epoca. In acest context politic, James Madison a formulat prima teorie asupra pluralismului american, abordand problema factiunilor, ca prototipuri ale grupurilor de interes. Sursa acestor factiuni era identificata in opiniile diferite referitoare la religie, guvernământ, lideri politici, proprietate, care generau interese distincte. Madison afirma ca libertatea acestor factiuni nu poate fi distrusa, la fel cum nu pot fi uniformizate aceste opinii si interese umane. Cu toate ca el le considera un "rau necesar", legislatia trebuia sa aiba rolul de a reglementa aceste interese variate, nu zdrobindu-le pentru a proteja binele public, ci temperandu-le; Madison propunea astfel, proliferarea acestor grupuri care se vor controla si echilibra reciproc.

Adoptarea primelor zece amendamente la Constituția americana veneau sa asigure protectia cetateanului impotriva interventiei abuzive a guvernului, promovand libertatea religiei, a cuvântului, presei si "dreptul oamenilor de a se intruni pasnic si a inainta petitii guvernului pentru a repara nedreptatile".

Asadar, votul universal, partidele politice, independenta institutiilor judecatoresti, dar mai ales rolul deosebit al asociatiilor au fost identificate drept conditii de baza ale pluralismului american. In evolutia formei de guvernământ in SUA rolul determinant l-a avut confruntarea intereselor diferite, de aceea grupurile de interes vor ocupa un loc central in viata economica si politica.

David Truman este cel care surprinde momentul apogeuului pluralismului in anii '50 in lucrarea sa "*The Government Process*",⁷ relevand rolul grupurilor de interes in procesul politic. El afirma ca nu toate grupurile de interes au acelasi grad de acces efectiv in sfera adoptarii deciziilor politice, ci acesta difera in functie de caracteristicile grupului si de pozitia acestuia in societate, precum si de trasaturile definitorii ale institutiilor guvernamentale.

Ulterior, Robert Dahl⁸ formuleaza "axioma fundamentala in practica si teoria pluralismului american" relevand ca nu exista un singur centru de putere suverana, ci multiple astfel de centre, nici unul nefiind deplin suveran. Pentru Dahl, guvernarea apartine, intr-o democratie, partidelor politice, grupurilor de interes si elitei sociale si economice. Desi majoritatea indivizilor nu sunt antrenati in politica, in democratia pluralista stabilitatea sistemului este asigurata

---

⁷ David B. Truman, *The Governmental Process: Political Interests and Public Opinion*, 2nd Edition, New York, 1971

⁸ Robert Dahl, *Poliarchy: Participation and Opposition*, Yale University Press, 1971, p. 196

prin mijloace de limitare și control a influenței elitei politice. Pentru asigurarea stabilității sistemului un rol esențial îl detine realizarea consensului, ca ansamblu dominant al credințelor și convingerilor cărora subscriu toate grupurile majore din comunitate.

Teoria pluralista a înregistrat și numeroase critici. A fost contestată natura democratică a manifestărilor grupurilor de interes, deoarece se afirmă că asociațiile eficiente au devenit inaccesibile individului de rând, fiind rezervate elitelor puterii. Asadar, este relevant caracterul preferențial al pluralismului, a cărui sferă se limitează la o competiție a elitelor, nu se traduce printr-o democrație pluralista.⁹

Totuși, se poate afirma că pluralismul s-a axat pe modul de exercitare a puterii, de divizare a acesteia între participanții la procesul decizional. Pluralismul caracterizează sistemele în care există multiple centre de putere și autoritate legitimă, în SUA constituind o teorie a guvernării care rezervă un rol esențial grupurilor în procesul decizional politic.

Concluzionând, putem afirma că potrivit concepției franceze practica grupurilor de interes constituie expresia unei democrații viciate, tinde de traficul de influență și de principii contrare eticii democratice. Grupurile intermediare între individ și stat au fost tratate cu suspiciune, ca o amenințare a unității națiunii, și în consecință eliminate din discursul despre democrație, în numele promovării interesului general și a suveranității naționale. Cu toate acestea, statul francez a acceptat unele soluții de compromis în vederea controlării grupurilor cu care intra în negocieri sau conflict.

La baza democrației americane, însă, nu stă interesul general, ci încercarea de a reprezenta cât mai complet interesele particulare adverse. Grupurile de interes nu apar în contradicție cu democrația, ci exprimă dinamismul societății civile și capacitatea de influențare legitimă și determinare a acțiunii guvernamentale, activitatea lor de lobby fiind un mijloc de comunicare modernă cu statul.

BIBLIOGRAFIE

1. Ardant, Philippe, *Institutiuns politiques et droit constitutionnel*, Paris, L.G.D.J, 1996
2. Basso, A. Jacques, *Les groupes de pression*, Paris, PUF, 1982
3. Chantebout, Bernard, *Droit constitutionnel et science politiques*, Paris, Armand Colin, 1998

---

⁹ Wright C. Mills, *The Power Elite*, New York, 1959; Herbert Marcuse, *One – Dimensional Man: Studies in the Ideology of the Advanced Industrial Society*, Boston, 1964

4. Bottomore, Tom, *Political Sociology*, 2nd edition, Minneapolis, 1993
5. Burdeau, Georges, *Traite de science politique*, Paris, LGDJ, 1974
6. Dahl, Robert, *Poliarchy: Participation and Opposition*, Yale University Press, 1971
7. Ionescu, Cristian, *Drept constitutional si institutii politice*, Lumina Lex, Bucuresti, 1997
8. Lamarque, Gilles, *Le Lobbying*, P.U.F., Paris, 1994
9. Marcuse, Herbert, *One – Dimensional Man: Studies in the Ideology of the Advanced Industrial Society*, Boston, 1964
10. Mihut, Liliana, *Dilemele stiintei politice*, editura Enciclopedica, Bucuresti, 1995
11. Mills, C Wright., *The Power Elite*, New York, 1959
12. Shofritz, M. Jay, *The Harper Collins Dictionnary of American Governmmnt and Politics*, New York, 1987
13. De Tocqueville, Alexis, *Democracy in America*, Humanitas, Bucuresti, 1995
14. Truman, B. David, *The Governmental Process: Political Interests and Public Opinion*, 2nd edition, New York, 1971

COOPERAREA ECONOMICĂ ȘI POLITICĂ ÎN EUROPA CENTRALĂ ȘI ORIENTALĂ DUPĂ 1989

FLORE POP

RESUMÉ. *La coopération économique et politique en Europe centrale et orientale au début des années '90.* Il s'agit, dans cette brève analyse, de reprendre les grandes lignes de l'évolution de l'Europe centrale « de l'Est » et de l'Europe orientale dans les années quatre-vingts-dix, marquées par la chute du communisme dans les pays de la région et la relance du processus d'intégration régionale, qui a poussé les pays du bassin Mer Noire - Danube à passer des accords de coopération économique et politique, ce qui apporte une nouvelle dimension au processus global d'insertion dans l'économie mondiale des Etats de la région.

De câțiva ani asistăm la un progres al acordurilor de integrare regională și al acordurilor de cooperare subregională cu vocație de comerț liber (sau de liber schimb, cum se mai spune), fără vreun țel de integrare profundă imediată, cu o structură instituțională suplă și adaptată la schimbările raporturilor și fluxurilor comerciale ale diferitelor regiuni. Aceasta prezintă implicații economice și juridice deosebite, mai ales pentru țările proaspăt ieșite din comunism și din economia de comandă - și decise să treacă cât mai repede posibil la un nou model de societate economică.

Chiar dacă această acțiune de constituire a organizațiilor cu vocație subregională sau regională este anterioară celei care vizează organizațiile cu vocație de universalitate (sau mondiale), multiplicarea lor rapidă se datorează într-un prim moment, în anii '50, presiunii exercitate de către noile țări independente, ieșite din gironul colonialist, și mai nou, după momentul istoric 1989, presiunii fostelor țări comuniste, ieșite din lagărul ex-sovietic, doritoare de progres economic și de integrare la scară continentală. Astfel, regionalismul economic se manifestă ca o caracteristică fundamentală a relațiilor economice contemporane, și nu în cele din urmă cu o trăsătură aparte, aproape paradoxală, aceea de împărțire a lumii în blocuri comerciale. Extinderea regionalismului economic apare, după unii analiști, ca o reacție contra universalismului, sau a organizațiilor cu vocație mondială, resimțind nevoia de a crea o prelungire *economică* unor organizații create inițial numai cu atribute politice sau militare.

Acest fenomen în diseminare al regionalismului economic a adus la lumină organizații care cuprind state pe care geografia le împinge la o unificare economică (e vorba în general de marile bazine hidrografice, de marile depresiuni, platouri etc.) sau organizații care asigură apărarea și promovarea în comun de către anumite state a unor interese economice specifice. În această ultimă distincție recunoaștem două posibilități : prima aparține organizațiilor *orizontale*, în sensul că reunesc state cu niveluri de dezvoltare relativ omogene și comparabile, a doua aparține organizațiilor *verticale*, care adună laolaltă, într-o provocare comună, state care cunosc niveluri de dezvoltare inegale, de exemplu : unele doar cu un embrion de economie de piață, concurențială, altele cu o economie solidă, hipercompetitive, fiind vorba de țările avansate cu economie de piață.

În fine, unii analiști occidentali fac distincția între regionalismul economic al țărilor industrializate și regionalismul economic al țărilor în curs de dezvoltare¹. Putem recunoaște aici, fără îndoială, polarizarea pe continentul nostru între Uniunea Europeană și zonele de comerț liber din centrul și estul european, sau în contextul pan-american între *Zona de comerț liber nord americană* (North American Free Trade Area - NAFTA) și *South American Free Trade Area (SAFTA)* - un proiect de viitoare piață comună a principalelor țări din America Latină, actualmente doar o zonă de liber schimb slab instituționalizată (chiar și după semnarea înțelegerii cu NAFTA pentru crearea unei zone de liber schimb a celor două Americi, American Free Trade Area - AFTA).

Interdependența între economiile continentale, și chiar la scară globală, duce cel mai adesea la crearea unor organizații verticale, cum se desenează sau apare la orizont, de exemplu, Uniunea Europeană a anilor 2007 - 2010 cu nu mai puțin de 27 de membri (ținând cont de toate cererile de aderare) sau de Zona de comerț liber pan-americană (A.F.T.A.), ce va fi creată ca urmare a acordului semnat în octombrie 2000, de reunire a potențialelor economice ale celor două Americi. Acest fenomen este vizibil, chiar dacă la scară mai redusă, și în alte părți ale lumii. În acest sens, crearea Organizației pentru Cooperarea Economică de la Marea Neagră, alături de alte proiecte de integrare în Europa centrală și orientală, ca organisme complementare Uniunii Europene, nu semnifică altceva decât tentativa de a realiza într-un termen rezonabil un *spațiu economic european integral*. În această mișcare de regionalizare economică sunt prinse atât organizațiile care au confirmat pe deplin și reprezintă un pol de atracție pentru toți ceilalți, cum sunt Uniunea Europeană și Asociația Europeană a Liberului Schimb (A.E.L.S. - din care doar trei țări nu fac parte actualmente din U.E.), care împreună au și realizat

---

¹ M. BELANGER, *Institutions Economiques Internationales*, ediția a 4-a, Economica, Paris, 1989.

deja un Spațiu Economic European (un ansamblu de 19 țări), prin acordul din 2 mai 1992, cât și organizațiile mai tinere și mai puțin puternice cum sunt cele din centrul, estul și nordul Europei, fiind vorba de « grupul de la Visegrad » devenit Zona de liber schimb central europeană - Central European Free Trade Association - CEFTA, Inițiativa Central Europeană -I.C.E., Organizația pentru Cooperare Economică de la Marea Neagră - O.C.E.M.N. și de Cooperarea (sau *Hansa* cea nouă, pentru a ne raporta la tradițiile Evului Mediu) de la Marea Baltică (Înțelegerea baltică sau Conferința Mării Baltice). Evenimentele istorice din 1989 și din anii următori au favorizat aceste proiecte, care se arată tot mai mult ca fiind interdependente și complementare.

După 1990 Europa centrală și orientală a evoluat rapid spre noi forme de cooperare și integrare, vechiul Consiliu de Ajutor Economic Reciproc (C.A.E.R.-ul sau Comecon-ul), creat în 25 ianuarie 1949 în replică la O.E.C.E. s-a destrămat, ca de altfel tot sistemul instituțional al comunismului agonizant, împins la periferia istoriei și, prin aceasta, obligat practic să dispară din viața internațională. În timpul reuniunii conducătorilor C.A.E.R.-ului, din 9 și 10 ianuarie 1991 de la Sofia, a fost pusă în discuție funcționarea acestei grupări economice a Estului și s-a avut în vedere o reformă profundă, în realitate imposibilă; ca urmare a unei evoluții rapide și dramatice (scăderea fără precedent a schimburilor comerciale, reformă reală irealizabilă), optsprezece luni mai târziu, în 28 iunie 1991, această alianță economică a fost dizolvată, trecându-se practic la reorganizarea schimburilor în zonă.

Schimbările politice și economice majore din țările Europei centrale și orientale, de neconceput doar cu câțiva ani în urmă, au devenit realități palpabile. Aceste state au realizat un progres evident spre democrație, respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale. Câteva dintre ele, cum e cazul țărilor riverane sau vecine apropiate ale Mării Negre, au însoțit acest progres prin instalarea parțială sau totală a unei economii de piață și, după cum am putut constata, prin punerea pe picioare a unui stat de drept.

După dezmembrarea C.A.E.R.-ului ca urmare a unui acord prealabil din februarie 1991 la Summit-ul de la Visegrad (Ungaria), Polonia, Ungaria și fosta Cehoslovacie au semnat, în decembrie 1992, la castelul Wavel, de lângă Cracovia (Polonia), acordul asupra creării unei zone de liber-schimb, intrat efectiv în vigoare la 1 martie 1993. Era o zonă economică puternică, cu un aspect demografic important, ce avea deja 64 de milioane de locuitori - și, dacă avem în vedere că ea se va lărgi mai târziu la Slovenia și la Croația, ba chiar și la România, am putea spune împreună cu Karel Kritz, de la cotidianul "Lidone Noviny" din Praga, într-o încercare de definire anecdotică, că ea semăna atunci înainte de toate cu o "Austro-Ungarie fără Austria".

Turcia avansase și ea un proiect de cooperare economică între țările riverane ale Mării Negre încă de la începutul lui 1989², proiect ce a cuprins până la urmă aproape toate țările « Europei centrale de est » (cum spun mai nou geografii specializați în problemele acestei regiuni) și ale Europei orientale și de sud-est (cu excepția fostei și noii Iugoslavii, aflată într-un lung și, pare-se, ireversibil proces de destrămare). Căderea comunismului, tulburările care au schimbat fața Europei de Est în acei ani au favorizat acest proces, încă timid, de cooperare și dezvoltare.

1. Declarațiile fondatoare de la Istanbul

Noua inițiativă: materializarea unei idei îndrăznețe. Vidul lăsat în estul Europei de fosta U.R.S.S. după dezmembrarea sa la sfârșitul anului 1991, a fost umplut treptat de către Turcia, care s-a erijat la rangul de putere regională pentru a încerca să facă într-un fel politica geografiei, ea fiind practic, de atunci, o placă turnantă pentru transformările survenite în această regiune. Astfel, după o etapă preliminară și reuniunea descrisă mai sus a miniștrilor Afacerilor externe ai țărilor riverane și ai vecinilor apropiați, cei unsprezece, la acea dată, șefi de state și de guverne ai țărilor implicate au semnat, la 25 iunie 1992, în palatul Ciragan, pe malul Bosforului, "Declarația de la Istanbul", instaurând o zonă de cooperare economică în Marea Neagră.

Deschidere geografică și culturală. Prevăzută inițial pentru patru membri, zona de cooperare sau de nouă "piață comună" (această din urmă expresie, aparținând presei, e totuși nepotrivită, dat fiind cursul incipient al acestei cooperări) în curs de elaborare a fost lărgită la noile republici

² Ideea creării unei zone de liber schimb în jurul Mării Negre a fost lansată în 1989 de către Turcia. În anul următor, între 19 și 22 decembrie a fost organizată la Ankara o primă rundă de convorbiri ce reunea secretarii de stat ai Afacerilor externe ai României, Turciei, ex-U.R.S.S.-ului și Bulgariei. Dezmembrarea ex-U.R.S.S.-ului a dus la evoluția accelerată a proiectului și la mărirea numărului de participanți. În cursul anului 1991 contactele s-au înmulțit și au dus la definirea, în timpul unei întâlniri la Moscova, a "declarației asupra cooperării în Marea Neagră", în final redactată și semnată la Istanbul de miniștrii Afacerilor externe a nouă țări, deci mult mai numeroase la acea dată, în 3 februarie 1992, în Turcia. Noile republici rezultate din dezmembrarea fostei Uniuni Sovietice participau astfel pentru prima dată la o conferință internațională, ca state independente și suverane. De atunci au fost organizate întâlniri ale grupurilor de experți și a fost elaborată o schemă directoare, pornind de la care toate țările și-au organizat și definit poziția. În 3 februarie 1992, la Istanbul, a fost "parafată" declarația comună a țărilor din această zonă, ca urmare a reuniunii miniștrilor sau vice-miniștrilor Afacerilor externe, declarație pe care observatorii politici au numit-o "un pas spre crearea Pieței comune a țărilor de la Marea Neagră". Discuțiile asupra acestei probleme tocmai începuseră și cei preocupați de chestiune nu au ezitat să se întrebe: e vorba de nașterea unei noi comunități după imaginea Uniunii Europene sau de o declarație de intenție fără mare importanță ?

rezultate din fosta U.R.S.S. - Georgia, Ucraina și Rusia - riverane Mării Negre, dar și la Moldova, Azerbaidjan și Armenia, vecini neriverani, din rațiunea apropierea lor geografice și culturale. Proiectul de zonă de liber schimb abia a fost "botezat" când la el s-au raliat alte pretedente: Grecia, prezentă în calitate de observator în timpul semnării primelor documente de către miniștrii de externe, și Albania. Cu ocazia reuniunii oficiale a summit-ului, calificat "istoric"³, din 24-25 iulie 1992, a fost "parafată" declarația anterioară, cea din 3 februarie, și au fost publicate cele două declarații: *Declarația de la Bosfor* și *Declarația de la Istanbul*, fondate pe principiile generale ale cartei O.N.U., ale documentelor C.S.C.E. (ulterior O.S.C.E.) și ale Cartei de la Paris pentru o nouă Europă.

Principiile generale și scopurile cooperării

O declarație de intenție pentru o mai bună vecinătate comercială, financiară și legală. Cum spunea Octay Özüye, diplomatul turc responsabil cu proiectul, "ideea de a avea două Europe, una a celor bogați, cealaltă a celor mai puțin bogați, ar crea antagonisme. Noi credem că nu este nici o rivalitate între această inițiativă și Comunitatea europeană, prezența Greciei fiind o dovadă în acest sens". Astfel Turcia, ca de altfel și celelalte țări nu își ascundeau satisfacția de a vedea Grecia astfel asociată la ceea ce scepticii defineau ca fiind o piață comună de categoria a doua, unde Turcia "blackboulée" de către birocrății de la Bruxelles, era tentată să își ia revanșa. Dar pentru vecinii săi din fostul bloc socialist, Turcia reprezenta înainte de toate o formă de capitalism mai la îndemână. Realitatea schimbărilor economice era prezentă, ea trebuia doar formalizată. Această asociere a țărilor de la Marea Neagră a fost deci fondată *nu pentru a rivaliza cu Uniunea Europeană ci pentru a crea o mai bună vecinătate comercială, financiară și legală*, pentru a dezvolta economia regiunii și a ajuta la integrarea, inserția sa în economia europeană și mondială.

Astfel, uitându-și temporar rivalitățile, reprezentanții celor nouă țări din regiune: Armenia, Azerbaidjan, Bulgaria, Georgia, Moldova, România, Rusia, Turcia și Ucraina s-au reunit, după cum am văzut mai înainte, sub egida Turciei, la 3 februarie 1992, la Istanbul, pentru a saluta crearea oficială a Cooperării economice a Mării Negre și a defini o "declarație" care va fi "ratificată" câteva luni mai târziu, reuniune care a permis de altfel celor șase noi republici apărute din fosta U.R.S.S. să aprobe oficial un cadru de negociere care fusese definit inițial de fosta Uniune Sovietică, apoi o reuniune a șefilor de stat ai țărilor în cauză, de această dată cu participarea

³ Academia Diplomatică Internațională, *Zona de cooperare a Mării Negre*, Colocviul din 23 și 24 noiembrie 1992, în *Les cahiers de la Diplomatie*, Paris, 1992, p. 5.

Greciei și a Albaniei, dar în absența Iugoslaviei (invitată numai pentru prima fază pregătitoare, participare cu valoare de test), alături de alte țări ca membre fondatoare, care a avut loc în luna iunie 1992, la Istanbul.

Cu ocazia acestei reuniuni la vîrf, în 24-25 iunie 1992 a fost publicată la Istanbul *Declarația de la Bosfor*, care marchează necesitatea de a continua realizarea de relații pacifice și constructive între popoarele reprezentate la reuniune, fondate pe principiile generale ale Cartei O.N.U., a documentelor C.S.C.E. și a Cartei de la Paris pentru o nouă Europă, avînd ca obiectiv crearea de condiții adecvate pentru o prosperitate mutuală benefică. Trebuie notat faptul că semnarea declarației a marcat începutul unui nou parteneriat între aceste țări, inspirat de valorile democratice, statul de drept și respectarea drepturilor omului.

Principiile generale și caracterul politic al Declarației. Șefii de stat și de guvern prezenți la Istanbul și-au reiterat angajamentul de a acționa într-un spirit de prietenie și de bună vecinătate, și de a consolida respectul și ajutorul reciproc, cooperarea și dialogul în relațiile dintre ei. Ei au recunoscut că regiunea era confruntată cu serioase conflicte și că exista pericolul izbucnirii unor noi tensiuni - de aceea ei au subliniat necesitatea de a rezolva în mod pașnic dificultățile și diferendele - și și-au reafirmat hotărârea de a rezista agresiunii, violenței, terorismului, precum și decizia de a susține instalarea și restaurarea păcii. Cu o viziune comună asupra viitorului și prin cooperare reciprocă, șefii de stat și de guvern au prognozat prin această declarație transformarea Mării Negre într-o regiune a păcii, libertății, stabilității și prosperității; astfel cooperarea economică în bazinul Mării Negre va constitui un efort care va facilita procesul de integrare în structurile europene.

Declarația de la Bosfor reține de asemenea faptul că șefii de stat s-au felicitat pentru rezultatele reuniunii miniștrilor Afacerilor externe, ținută în ajun, în 24 iunie, ei au notat de asemenea posibilitatea de a convoca la viitoarele reuniuni întâlniri la vîrf similare. Documentul conținea practic raportul reuniunilor care au avut loc pe malul Bosforului și o dezvoltare a principiilor generale ce trebuiau să determine relațiile între popoarele din regiune. Această declarație are mai mult un caracter politic și juridic, fiind practic o declarație adițională a Declarației summit-ului asupra cooperării și ea vrea să pună în evidență faptul că prin inițiativa Mării Negre țările participante vor putea să realizeze mai bine schemele concrete ale acțiunilor de cooperare și că posibilitățile practice ale cooperării vor trebui să fie încurajate și urmărite în mod activ. În 25 iunie 1992 proiectul acordului regional propus de Turcia a fost aprobat de cei unsprezece șefi de stat și/sau de guvern prezenți la reuniunea la vîrf de la Istanbul.

2. Obiectivele politice și de securitate în cadrul cooperării din bazinul Mării Negre

Moștenirea trecutului : relații încordate și obstacole între parteneri

Ameliorarea relațiilor reciproce, reducerea și eliminarea obstacolelor în raporturile comerciale. Cu ocazia reuniunii la vârf din 25 iunie 1992 de la Istanbul, la palatul Ciragan, pe malurile Bosforului, cei unsprezece șefi de stat și de guvern s-au întâlnit pentru a semna Declarația asupra cooperării economice în bazinul Mării Negre, destinată *ameliorării* relațiilor între fostele țări partenere din Consiliul de Ajutor Economic Reciproc (C.A.E.R.) și vecinele lor din sudul Europei. La acea dată semnatarii erau: Albania, Armenia, Azerbaidjan, Bulgaria, Georgia, Grecia, Moldova, România, Rusia, Turcia și Ucraina.

Ambițioasa Declarație de intenție "ratificată" astfel de șefii de stat și de guvern prezenta cheamă la cooperare în domeniile transportului maritim și terestru, al telecomunicațiilor, al dezvoltării infrastructurilor, al coordonării surselor și rețelelor de energie, precum și al protecției mediului înconjurător. Ca și pentru Comunitatea Europeană, cooperarea economică între țările bazinului Mării Negre are ca scop *reducerea și chiar eliminarea obstacolelor* care frânează comerțul dintre ele. Date fiind aceste aspecte, precum și situația trecută ori prezentă a regiunii, numeroase probleme vor trebui să fie rezolvate înainte ca bunele intenții enumerate în Declarație să poată deveni realitate. Au fost prevăzute între altele crearea de zone economice libere, desființarea barierelor vamale, etc.

Ideologia fondatoare a cooperării în Marea Neagră. Proiectul are ca obiectiv libera circulație a cetățenilor țărilor membre, liberalizarea schimburilor de mărfuri, crearea unei bănci comune de investiții și a unei camere de comerț. Este vorba, deci, de principii excelente și de obiective ambițioase. Statele semnatare ale Declarației asupra cooperării economice în bazinul Mării Negre sunt angajate în fructificarea următoarelor valori: democrația fondată pe drepturile omului și pe libertățile fundamentale, prosperitatea generală prin comerț și justiție socială. Țelurile lor comune sunt progresele economice, tehnice și sociale ca și promovarea liberei inițiative. Ele își afirmă intenția de a dezvolta cooperarea economică pentru a-și aduce contribuția la demersul C.S.C.E. (devenită ulterior, după cum am văzut, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa - O. S. C. E.) și la crearea unei entități economice la dimensiunile Europei, la instalarea unei noi ere democratice, de pace și unitate în Europa, după cum prevedea și Actul final de la Helsinki.

Documentul semnat la Istanbul este fondat în întregime pe Carta de la Paris pentru o nouă Europă, publicată în noiembrie 1990, și, după cum am spus deja, pe principiile C.S.C.E. Pentru Turcia, țară semi-europeană - semi-asiatică, acest eveniment reprezintă într-un anume fel - după cum au remarcat mai mulți analiști, o adevărată revanșă față de Europa, actul semnării de către conducătorii a aproape patru sute de milioane de

europeni din Centru și Est a unei "declarații de la Istanbul" ce preia principiile C.S.C.E., căreia îi sunt de altfel cu toții membri cu drepturi depline, este mai mult decât semnificativ.

Securitatea regională și constrângerile geopolitice în evoluția noii zone de cooperare

Rivalitățile existente și întărirea securității în bazinul Mării Negre. Rivale sau dușmane, țările bazinului Mării Negre au îmbrățișat inițiativa cooperării economice în regiune cu un entuziasm care a surprins chiar și Turcia. Posibilitățile oferite sunt, în mod cert, imense dar obstacole majore par a persista în fața realizării lor. Nu e mai puțin adevărat că prezența Greciei dă satisfacție la aproape toată lumea, dată fiind "ubicuitatea" sa datorată faptului că ea se găsește de acum înainte implicată în două piețe comune diferite, și încă... diferite din toate punctele de vedere, statut deosebit care, în mod evident, nu împiedică de loc evoluția procesului în curs. Trebuie precizat că *Declarația de la Istanbul*, chiar dacă vizează într-o manieră expresă în mod unic cooperarea economică, al cărei țel e obținerea prosperității economice și sociale a țărilor membre, vizează în mod implicit și simultan întărirea securității și a păcii în regiune, stabilitatea la scarea întregului continent.

În momentul constituirii la Istanbul a noii grupări economice regionale a Mării Negre, cea mai mare parte a conflictelor care tulburau regiunea de la căderea comunismului și dezmembrarea imperiului sovietic nu erau încă definitiv reglate, persistau numeroase alte focare de tensiune⁴. În afară de Armenia și Azerbaidjan (conflictul din Karabah-ul de Sus), Rusia, Moldova și Ucraina (pe tema autoprocamatei "Republici din Transnistria") sau Georgia și Rusia (conflict între abhazi și georgieni) erau pradă tensiunii și conflictelor deschise. Dar contrar Adzerbaidjanului și Armeniei, care au rămas pe pozițiile lor, la vremea respectivă, în conflictul din Karabah, președinții Rusiei, Ucrainei, Moldovei și României au profitat de prezența lor la Istanbul pentru a începe negocierile în vederea unui proces de pace, după luptele repetate din regiunea Nistrului, pentru a încerca să rezolve, în cadrul oferit de conferință, chestiunea "Republicii Transnistrene", autoprocumată - prin sfidarea de către rusofonii din regiune a autorităților Republicii Moldova. Ca urmare la 3 iulie același an a avut loc la Moscova o reuniune a miniștrilor Afacerilor externe din țările interesate și conflictul s-a aplanat. După părerea reprezentantului Rusiei la Colocviul organizat la 1 iulie 1993, de către Academia Diplomatică Internațională din Paris, pe tema cooperării regionale la Marea Neagră: "cooperarea economică constituie

⁴ ș. Choulgine, intervenție la Colocviul din 1 iulie 1993, organizat de Academia Diplomatică Internațională, în *Les cahiers de la Diplomatie*, citată anterior, p. 8.

pentre statele membre cea mai bună contribuție la *consolidarea stabilității și a securității* prin eliminarea focarelor de tensiune din regiune, la formarea unui sistem multidimensional al mecanismelor de cooperare internațională”⁵.

3. O cooperare complementară zonei de liber schimb din Europa centrală și implicațiile ei economico-politice. Logica și caracterele noii inițiative

Toate țările din bazinul Mării Negre, Turcia și Grecia într-o mai mică măsură, sunt de asemenea rivale în atragerea de investitori străini, mai ales occidentali. De altfel Iranului nu i-a lipsit ocazia de a critica Summit-ul pune de la Istanbul, dat fiind faptul că nu s-a materializat inițiativa sa de a-și pe picioare propria sa “zonă de cooperare economică a Mării Caspice”. Fără a mai vorbi de situația din fosta Iugoslavie, azi împărțită în mai multe entități, țări care n-au participat la reuniunile la vârf nici după aceea, din cauze pe care azi le înțelegem mai bine, fostele tensiuni între Bulgaria și Turcia - și mai ales între Turcia și Grecia (din cauza statutului Ciprului) lasă loc încă și astăzi la atâtea supoziții. În afară de aceste probleme, polemicile ruso-ucrainiene asupra flotei Mării Negre, stinse după lungi dispute, diferendele din Caucaz (... situația rezolvată cu greu, provizoriu, în Cecenia), riscă să creeze noi tensiuni și amenințau încă în anumite părți buna funcționare a cooperării în bazinul Mării Negre.

Scopuri economice și acorduri politice în bazinul Mării Negre. Politica riscă mult, încă și astăzi, să ajungă din urmă economicul și chiar să îl oculteze. De aceea, fostul ministru al Afacerilor externe sovietic - Eduard Șevarnadze, actualmente președinte al Georgiei, a sugerat că o cooperare în Marea Neagră nu trebuie să aibă numai un specific de cooperare economică: “Ne trebuiesc garanții de securitate în Marea Neagră, unde au fost semănați germenii unor neînțelegeri foarte grave”, a subliniat el la conferință. Ideea lui este de a crea un dispozitiv comun de securitate, cuprinzând reuniuni regulate ale miniștrilor Afacerilor externe și ai apărării - și comisii speciale de aplanare a conflictelor. Președintele georgian a prezentat viziunea sa personală a unei asocieri a țărilor de la Marea Neagră, dispunând de un secretariat permanent la Istanbul, idee care s-a realizat între timp și care merge mult dincolo de termenii declarației semnate inițial. După el, obiectivele economice nu pot fi atinse decât prin subterfugiul unui acord politic. Astfel devine din ce în ce mai clar că dacă țările n-au garanții suficiente la nivelul securității regionale, uniunea economică a Mării Negre riscă să se dezintegreze înainte de a fi putut da rezultate concrete. Se pare că strategia apropierii are șanse în cazul

---

⁵ Ibid.

subterfugiului unui acord politic - și semnele sunt încurajatoare (în ciuda eșecului negocierilor pe tema cipriotă, de la Geneva) chiar dacă anumiți responsabili recunosc că situația e puțin propice unui asemenea acord. Dar în opinia diplomatului român Gabriel Brânzaru, "este evident că regiunea Mării Negre va juca un rol geopolitic important în viitoarea arhitectură europeană, depășind interesele acestei Zone și că influența ei va avea o anumită greutate asupra istoriei universale"⁶. Unii analiști și politicieni se îngrijorează însă de caracterul prea vag al acestei declarații de intenție (mai ales referitor la declarația de la Bosfor) și doresc angajamente mai precise, în ciuda realizărilor în curs. Dar, după părerea academicianului român Mircea Malița și a specialistului canadian André Richelieu, această zonă de cooperare "poate fi văzută în aceeași măsură ca o inițiativă comercială și ca un răspuns la provocările cu care se confruntă țările Europei centrale și de est (ț.E.C.E.): în primul rând, dispariția U.R.S.S. și a C.A.E.R., acesta din urmă determinând în timpul său cea mai mare parte a relațiilor comerciale între ț.E.C.E.⁷, ca de altfel și prețurile; în al doilea rând, formarea celor trei mari blocuri economice regionale : în America de Nord (N.A.F.T.A.), în Europa occidentală (Uniunea Europeană) și în Asia (A.S.E.A.N. și A.P.E.C.), ca și cum relațiile comerciale au trecut de la un nivel inter-național la un nivel inter-regional"⁸.

Dar e evident că această asociere a țărilor de la Marea Neagră a fost realizată nu pentru a crea o Europă de categoria a doua, a celor mai puțin bogați, nici pentru a rivaliza cu Uniunea Europeană (creată cu mult înainte și prea puternică pentru a fi ajunsă din urmă imediat), ci pentru a crea un mediu comercial, financiar și legal mai bun și mai amplu, pentru dezvoltarea economiei regiunii în cadrul nou, postcomunist, al mecanismelor pieței și a ajuta la integrarea sa în economia europeană și la inserția rapidă în schimburile comerciale mondiale.

"Piața comună" a Mării Negre are o pondere umană și comercială considerabilă: 382 de milioane de locuitori și o suprafață de câteva ori mai mare decât cea a Uniunii Europene, volumul schimburilor în regiune fiind într-o creștere accelerată. Cu toate acestea e clar că ponderea comercială și economică, în general, a Uniunii Europene ori a A.E.L.S. - sau a sumei celor două organizații : Spațiul Economic European (S.E.E.), eclipsează într-o oarecare măsură această zonă economică cu vocație de liber-schimb de

⁶ G. Brânzaru, intervenție la Colocviul din 1 iulie 1992, în *Les cahiers de la Diplomatie*, citat anterior, p.8.

⁷ M. Malița, A. Richelieu, *La Zone de Coopération Economique de la Mer Noire (ZCEMN): une alternative à la constitution des grands blocs économiques régionaux*, sinteză prezentată în cadrul conferințelor de la Universitatea Mării Negre, vara 1993, București, p. 1: P.E.C.E. înseamnă "țările Europei Centrale și de Est (Pays d'Europe Centrale et de l'Est)", apelativul de P.E.C.O. e modificat de către specialistul canadian A. Richelieu.

⁸ Ibid.

la Marea Neagră, dar în ciuda acestui fapt această "zonă eurasiatică de cooperare și solidaritate" va fi "complementară Spațiului Economic European"⁹. Specialistul european A. Matutes declara, de altfel, la Ankara chiar din faza pregătitoare că această grupare economică "este un complement util relațiilor acestor țări cu Comunitatea europeană"¹⁰. În ciuda caracterului marginal al acestei zone de cooperare, cu condiția, pentru țările membre, de "a se integra în maniera lor în comerțul mondial și de a deveni Mării în mod veritabil piețe ale viitorului", "... Zona de Cooperare Economică a Negre va fi considerată ca o alternativă valabilă și pertinentă la constituirea marilor blocuri economice regionale"¹¹.

Modul de participare și domeniile de acțiune

Participarea graduală a membrilor fondatori. Dacă la începutul inițiativei turce în 1989 - și mai apoi la Moscova cu ocazia primei reuniuni consultative a țărilor riverane de la Marea Neagră - cadrul negocierii era "cvadripartit", schimbările și succesiunile din statele din estul european au dat posibilitatea mai multor republici foste sovietice de a participa în calitate de membri fondatori ai noii zone de cooperare economică a Mării Negre. Albania și Grecia au fost incitate de a participa încă de la început, dar republicile ex-iugoslave n-au putut face la fel din cauza problemelor lor interne și a războiului dintre ele.

Dacă la data reuniunii miniștrilor Afacerilor externe din 3 februarie 1992 de la Istanbul se putut conta numai pe nouă părți prezente, Grecia având încă statut de observator, patru luni mai târziu în momentul semnării *Declarației de la Istanbul*, membrii considerați fondatori ai noii grupări economice erau în număr de unsprezece. De la început participă cu drepturi depline două categorii de țări: Bulgaria, Georgia, România, Rusia, Turcia și Ucraina - care formează grupul țărilor riverane; Albania, Armenia, Azerbaidjan, Grecia și Moldova, asociate cu titlul de vecine apropiate. Marea absentă a reuniunii fondatoare era noua Iugoslavie, care a participat la câteva negocieri preliminare și care în final n-a fost invitată la reuniunea la vârf, pentru că una din componentele sale, Serbia, a fost declarată nedemnă de către comunitatea internațională.

⁹ H. Cetin, Ministrul Afacerilor externe al Turciei, citat în articolul *Les pays riverains de la Mer Noire font marché commun*, în *Libération*, 26 iunie 1992.

¹⁰ A. Matutes, citat în documentul prezentat de reprezentantul Turciei la masa rotundă despre "Declarația asupra zonei de cooperare economică a Mării Negre" la Academia Diplomatică din Paris, 23 -24 noiembrie 1992.

¹¹ M. Malița, A. Richelieu, sinteza citată anterior, p. 3.

Principiile generale și caracterele cooperării. Declarația de la Istanbul, documentul fundamental al acestei cooperări sub-regionale a formulat principiile generale, obiectivele, mijloacele și domeniile de acțiune, dintre care șapte domenii de activitate au fost determinate ca prioritare: transporturile și comunicațiile, informatica, minele și energia, agricultura și produsele agro-alimentare, sănătatea și farmacia, știința și tehnologia, turismul și mediul înconjurător.

Această cooperare, care se caracterizează prin *deschiderea* sa spre Europa, trebuie să fie dezvoltată gradual ținând cont de specificitatea și de condițiile economice ale fiecărei țări membre, va fi deschisă la participarea țărilor terțe și a organizațiilor internaționale cu condiția să prezinte o cerere și o documentare scrisă, dar va trebui să nu contravină obligațiilor internaționale ale membrilor săi. Anumite țări sau organisme pot obține și păstra un statut de observator în funcție de interesele lor și de specificul situației lor.

Originalitatea grupării economice a Mării Negre. Originalitatea acestei zone de cooperare constă în participarea unor grupuri de țări foarte diferite, divizate după analiza Academiei Diplomatice Internaționale în trei secțiuni: Turcia și Grecia având experiența economiei de piață; Rusia, Ucraina, România și Bulgaria, țări dotate cu un potențial economic important și intrate într-o fază de tranziție destul de avansată. Albania, Georgia, Azerbaidjan, Armenia și Moldova, țări cu resurse mai puțin importante (în cazul Azerbaidjanului această calificare este evident o subestimare) și inegale, angajate de asemenea într-un proces de tranziție economică¹². Aceste țări pot de asemenea să fie divizate într-un alt mod, mai precis și poate mai just: țările foste comuniste și membre ale C.A.E.R. până la disoluția sa în iunie 1991, actualmente toate țări cu o economie în tranziție, totuși separate și identificate actual în două grupe: țările Europei centrale și orientale (P.E.C.O.), ca România și Bulgaria și fostele republici sovietice sub egida C.S.I.; și, în sfârșit, țările capitaliste cu o economie de piață relativ dezvoltată - cum sunt Grecia și Turcia, prima membră a Uniunii Europene, a doua membră a Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (O.C.D.E.) și candidată de mult timp la integrarea europeană. Toate țările care au făcut cerere expresă la început au devenit membre fondatoare. Limbile de lucru utilizate sunt engleza (în scris și oral) și (în anumite ocazii) rusa (oral).

În timpul primului an de cooperare, cererile de participare ale Poloniei, Tunisiei și ale Consiliului Mediilor de Afaceri în cadrul Zonei Mării Negre au fost avizate favorabil și solicitanții au primit statut de *observator*; Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare (B.E.R.D.) participă uneori în calitate de *invitat* la reuniuni specializate care o interesează în mod deosebit.

---

¹² Academia Diplomatică Internațională, *Les cahiers de la Diplomatie*, citată anterior, pp. 5-6.

Textul declarației inițiale prevede două mari capitole de acțiune, două "coșuri", care sunt în realitate două *tipuri* de cooperare foarte legate între ele, interdependente. *Cooperarea interguvernamentală* îmglobează domenii¹³ la fel de variate ca transportul și comunicațiile, incluzând infrastructurile, energia, turismul, standardizarea, informatica, schimbările de date și statistica, agricultura și agro-industria, știința și tehnologia, problemele sanitare și veterinare, extracția minieră, etc.

Cât despre *cooperarea neguvernamentală*, declarația prevede, printr-o serie de măsuri și negocieri bilaterale, crearea unui spațiu unde persoane, bunuri, servicii și capitaluri vor putea circula în modul cel mai liber posibil. Astfel, oamenii de afaceri și sectorul privat vor participa în mod direct la procesul de cooperare și vor întreprinde acțiuni acolo unde vor considera că este util pentru ei și sectoarele pe care le reprezintă.

Crearea acordului: o logică economică pentru punerea în evidență a avantajelor comerciale. Chiar dacă inițiatorii proiectului au dorit să creeze un cadru instituțional simplu - care trebuia să evite aducerea de prejudicii instituțiilor proprii țărilor membre și care trebuia să elimine tendințele birocratice, experiența a arătat că lucrurile erau mult mai complexe, ținând cont de rânduielele și ordinea juridică a diferitelor țări (țări foste socialiste, actualmente în tranziție, pe de o parte, Turcia și Grecia cu avantajul de a avea deja o economie de piață, pe de altă parte), de nivelele de dezvoltare diferite, de diferențele de program economic și de dificultățile inerente ale tranziției spre democrație și economia de piață a ț.E.C.O. și a membrilor C.S.I.

Crearea acordului a fost mai complexă decât s-a prevăzut, complexitatea reflectându-se mai întâi în dificultatea de a pune pe picioare un secretariat general internațional, care a pus probleme juridice delicate și care a făcut obiectul unor discuții lungi și foarte tehnice.

Declarația de la Istanbul, semnată în 25 iunie 1992 de nouă președinți și doi prim-miniștri ai țărilor membre, reflectă, în plan general, *voința politică* a țărilor riverane și vecine apropiate ale Mării Negre de a se angaja din plin în această cooperare, care va permite la sfârșit integrarea în economia europeană și inserția reușită în economia mondială.

Contrar relațiilor economice anterioare din regiune, determinate de *bilateralism*, după Summit-ul de la Istanbul a fost instituit un model *multilateral*. Nu era vorba de a reconstitui fostul C.A.E.R., care, cu multilateralismul său minat de viața economică cu circuit închis, în bloc, nu se preta deloc la inserția în economia mondială, ci de o cooperare pe baze noi, în noul climat politico-economic creat în Europa centrală și orientală, în C.S.I. și țările limitrofe.

---

¹³ *Déclaration du Sommet sur la coopération économique dans le bassin de la Mer Noire*, punctul nr. 13.

Logica acordului este deci esențialmente *economică*. Contrar relațiilor economice anterioare, mecanismul actual al cooperării se dovedește diferit. Înainte de această inițiativă relațiile de afaceri au constat în principal în contacte între guverne, dar atunci când noua cooperare lasă loc *sectorului privat și inițiativei individuale*, ea se vrea practică și pragmatică, funcționând de jos în sus și nu ca înainte între țările cu economie planificată și puternic centralizată, din cadrul fostului lagăr comunist.

Proiectul de cooperare în zona Mării Negre încearcă să adapteze un sistem economic în tranziție spre economia de piață la exigențe noi și să dea prioritate sectorului privat, păstrând totuși anumite elemente de cooperare cu sectorul public. Acest mecanism creat astfel va ajuta într-o manieră concretă țările foste socialiste să treacă de la economia excesiv centralizată și planificată de sus la economia de piață, concurențială.

Avantajele complementarității economiilor. Țările semnatare ale *Declarației de la Istanbul* declară de fapt că, "considerând profundele schimbări care se succed rapid în Europa și voința fermă a popoarelor acestui continent de a edifica o eră de pace și de securitate nouă fondată pe principiile stabilite prin Actul final al Conferinței de la Helsinki și prin documentele consecutive, în mod deosebit Carta de la Paris pentru o nouă Europă"¹⁴ ei și-au reunit eforturile pentru a integra mai rapid regiunea Mării Negre în economia europeană și a o insera în economia mondială, pentru a dezvolta și diversifica relațiile lor economice utilizând avantajele ce decurg din vecinătatea lor geografică și din complementaritatea economiilor lor. De fapt, după Mircea Malița și André Richelieu, "Zona de Cooperare a Mării Negre apăsarea într-o oarecare măsură ca o alternativă, o oportunitate pentru țările Europei centrale și de est, și țările Mării Negre într-o manieră mai specifică, de a pune resursele lor în comun, de a amorsa o dezvoltare economică și comercială, și de a ieși într-o anumită manieră "câștigătoare" din competiția comerțului mondial liberal"¹⁵.

Tipurile și cadrele cooperării subregionale în Marea Neagră. Rolul guvernelor constă în realizarea proiectelor comune ale cooperării. *Cooperarea multilaterală* trebuie să conducă la crearea unui spațiu unde *bunuri, capitaluri, servicii și persoane vor putea circula în mod liber*¹⁶.

Această cooperare care trebuie să fie dezvoltată în mod gradual va trebui să țină cont de condițiile economice specifice fiecărei țări, ea va fi deschisă participării terțelor țări și organizațiilor internaționale, dar mai ales va trebui să nu contravină obligațiilor deja asumate de către membrii săi în

¹⁴ *Déclaration du Sommet sur la coopération économique dans le bassin de la Mer Noire*, punctul nr. 1.

¹⁵ M. Malița, A. Richelieu, sinteza citată anterior, p. 2.

¹⁶ *Déclaration du Sommet sur la coopération économique dans le bassin de la Mer Noire*, Istanbul, 25 iunie 1992, punctul nr. 14.

cadrul altor organisme sau în relațiile bilaterale. Cooperarea prevăzută între guvernele țărilor membre înglobează domenii foarte variate și evoluția actuală este promițătoare¹⁷. Zona de cooperare este susceptibilă de a atrage *investitori străini*, ea asigură un pod pentru schimburile între Europa și Asia, și chiar între Nord și Sud¹⁸.

Declarația de la Istanbul prevede, după cum am văzut, două tipuri de acțiuni posibile, astfel, ca o completare la *cooperarea interguvernamentală*, *cooperarea neguvernamentală* va câștiga tot mai mult teren. Oamenii de afaceri și sectorul privat în general vor participa direct la procesul de cooperare și vor întreprinde acțiuni acolo unde vor considera că e util pentru sectoarele respective. Autorii proiectului de cooperare în bazinul Mării Negre au subliniat de asemenea importanța problemelor monetare, financiare. Ca urmare a propunerii făcute de către Turcia și Grecia, ei s-au gândit la crearea unei Bănci a Mării Negre pentru comerț și investiții, care va acoperi inițiativele publice și private în toate sectoarele de cooperare.

Riscurile cooperării în Marea Neagră. Dar cum în toate cooperările economice sunt și riscuri inerente, cu atât mai mult această regiune agitată a Mării Negre nu se poate spune că nu prezintă anumite riscuri, care au fost sintetizate în mod strălucit de către M. Malița și A. Richelieu și care pot fi actualizate prin: instabilitatea politică ce bântuie în regiune, pornind de la o incertitudine politică în Rusia, pentru a merge până la o situație de cvasi haos în Azerbaidjan și în Georgia, de exemplu. Aceasta fără a mai vorbi de evenimentele care au distrus complet fosta Iugoslavie, și care au repercusiuni asupra țărilor riverane Mării Negre, mai ales ca urmare a percepției pe care o au oamenii de afaceri din exterior asupra climatului general care prevalează în țările Mării Negre (efect al contaminării internaționale); rivalitățile istorice care au lăsat moștenire sechele și ranchiuni tenace, ne gândim la relațiile dintre Grecia și Turcia; diferențele economice, industriale și culturale între țările din zonă, cu riscul de a vedea într-o bună zi apariția unui "leader" suficient de puternic la nivelul economic și politic pentru a domina celelalte țări și a face din ele feluriți subtratanți, aceștia din urmă devenind limitați la un câmp de activitate economică și comercială restrânsă. Rațiunea? Specializarea cvasi inevitabilă care decurge din formarea unei zone economice, și faptul că realizările comerciale se îndreaptă progresiv de la o modalitate inter-națională la o modalitate inter-regională¹⁹

¹⁷ Ibid., punctele nr. 13 și 14.

¹⁸ M. Malița, A. Richelieu, *La Zone de Coopération Economique de la Mer Noire (ZCEMN): une alternative à la constitution des grands blocs économiques régionaux*, sinteză prezentată în cadrul conferințelor de la Universitatea Mării Negre, vara 1993, București, p. 2.

¹⁹ Ibid.

La Summit-ul de la Yalta din 5 - 6 iunie 1998, s-a decis transformarea Zonei de Cooperare a Mării Negre în organizație regională. Tot cu această ocazie s-a semnat și Carta noii organizații, s-au luat o serie de alte decizii importante pe care le vom analiza cu altă ocazie, odată cu evoluțiile recente din celelalte organizații economice europene, vizând în primul rând reforma instituțională de după Tratatul de la Amsterdam al Uniunii Europene, în mod special prevederile înnoitoare în acest domeniu care vor fi avute în vedere prin Tratatul de la Nisa.

Pe plan intern, abordarea tendințelor sau dimensiunilor dominante ale unei tranziții economico-politice oscilante până nu demult în România, cu consecințe de nedorit asupra direcțiilor de urmat și a strategiilor noastre de dezvoltare economico-socială până în prezent, analizarea evoluțiilor mai recente și actuale în planul integrării subregionale și mai departe - continentale, mai ales europene, precum și schițarea principalelor direcții de prospectare, în viitor, în vederea obținerii râvnitului acces la un *spațiu economic european integral*, se prezintă ca o necesitate pentru noi și se dorește o primă, chiar dacă modestă - contribuție la lămurirea unei situații marcate de ambiguitate și risc, aceea a desenării și desemnării unui acces durabil la o structură integraționistă și de cooperare viabilă, mai întâi regională și apoi continentală pentru România. În acest context, prezența noastră la cooperarea Mării Negre are o miză cât se poate de importantă, deoarece toate inițiativele diplomatice au tins spre realizarea unei evoluții corespunzătoare a acestei zone de cooperare, considerată de mulți analiști ca o trambulină spre viitoarea integrare a țărilor din bazinul Mării Negre și Dunării în Uniunea Europeană.

În fine, pentru a arăta importanța pan-europeană a cooperării în Europa Centrală și de Est (incluzând aici toate încercările mai mult sau mai puțin reușite de creare a unor zone de comerț liber), propunem un citat din *Ramses '96* (sub direcția lui Th. de Montbrial și P. Jacquet): "Această cooperare regională fiind un punct esențial al strategiei de pregătire a adeziunii, Comisia și miniștrii Uniunii Europene vor asista la reuniunea Cooperării economice a Mării Negre și la Conferința Mării Baltice și vor participa mai activ la Inițiativa central europeană"²⁰.

---

²⁰ Th. de Montbrial, P. Jacquet, *Ramses'96*, I.F.R.I., Paris, 1996, p. 281.

MEDIUL ÎNCONJURĂTOR ȘI DEZVOLTAREA DURABILĂ ÎN BAZINUL MAREA NEAGRĂ - DUNĂRE. CÂTEVA ACȚIUNI ȘI DECLARAȚII DE INTENȚII DIN ANII 1991-2001

FLORE POP

RESUMÉ. *L'environnement et le développement durable dans le Bassin de la Mer Noire et du Danube.* Nous analysons dans ce bref article les questions liées à l'environnement dans le bassin Danube-Mer Noire, les principes et les exigences d'une coopération efficace pour la protection contre la pollution du grand fleuve européen, ainsi que de la mer où il se jette, suite à la mise sur pied d'une coopération économique entre les pays de la région en juin 1992, à Istanbul. La coopération bilatérale transdanubienne reste, également, un sujet d'actualité depuis 1990, étant données les réalisations communes sur le cours du fleuve et la fréquence des incidents liés à la pollution entre les pays riverains.

1. Problemele legate de mediul înconjurător în bazinul Dunăre - Marea Neagră

Problemele foarte delicate legate de mediul înconjurător în regiunea Mării Negre ocupă un loc, dacă nu preponderent, în tot cazul special în proiectul de cooperare inițiat în 1992, la Istanbul¹. Aceasta lasă să se întrevadă ocazia pentru inițiative durabile de a aduce o nouă aadimensiune dezvoltării acestor țări și procesului de integrare europeană, de a trece apoi la armonizarea legislațiilor țărilor din bazinul Mării Negre cu normele Uniunii Europene și în materie de protecția mediului. Vom analiza în continuare punctele mai importante referitoare la această chestiune din *Declarația de la Istanbul* (25 iunie 1992), declarație de intenție pentru crearea unei zone de liber schimb în bazinul Mării Negre.

a) Principii și exigențe ale noii cooperări pentru protecția mediului înconjurător

Textul *Declarației* fondatoare din 25 iunie 1992 de la Istanbul prezintă problematica protecției mediului și a dezvoltării durabile dintr-o perspectivă cât se poate de actuală, în punctul său nr. 4: "Înțelegând importanța, pentru

---

¹ Nu ne vom ocupa în cuprinsul acestui articol în mod expres de *Convenția relativă la protecția Mării Negre contra poluării*, semnată între țările din regiune la 21 aprilie 1992, la București, nici de regimul internațional general de protecție a Dunării, limitându-ne la câteva aspecte punctuale, urmând să reluăm această problematică într-un studiu mai larg, cu altă ocazie.

binele popoarelor lor, a rezolvării problemelor mediului înconjurător în bazinul Mării Negre, și conștienți de necesitatea vitală de a nu distruge mediul înconjurător asigurând dezvoltarea economică”², țările membre vor dezvolta o cooperare pentru protecția mediului înconjurător”. Autorii proiectului au gândit evoluția acestei cooperări pe mai multe planuri posibile, “în maniera de a contribui la procesul angajat de C.S.C.E. (devenită ulterior O.S.C.E., n.n.) și la crearea unei zone economice acoperind toată Europa, și la integrarea mai puternică în economia mondială prin respectarea totală a normelor referitoare la mediul înconjurător; și apoi în punctul al 15-lea: “Statele participante vor lua măsurile dorite, înțelegând prin aceasta promovarea proiectelor conjugate în vederea protejării mediului înconjurător și în particular a protejării și ameliorării mediului înconjurător al Mării Negre, și de a conserva, de a exploata și de a pune în valoare potențialul său bioproductiv”³.

Declarația asupra cooperării, dezvoltării și protecției mediului înconjurător în Marea Neagră are, în condițiile de astăzi, o importanță capitală - dat fiind faptul că inițiativa analizată încearcă să pună bazele unei cooperări eficiente, în grade diferite, ținând cont de exigențele pe care ni le pune astăzi protecția mediului înconjurător și în Marea Neagră și pe Dunăre - fluviul care străbate Europa centrală și de sud-est spre această mare.

b) Cazul specific al bazinului Dunării. Importanța europeană a căii de apă danubiene

Să ne amintim că Dunărea traversează toată Europa centrală, pornind din Pădurea Neagră - în Germania - și până în Dobrogea românească, pe un traseu lung, de mai mult de 1300 de km. Vechea idee, a joncțiunii Rinului cu Dunărea prin intermediul unui canal, care revine după mai mult de o mie de ani (ea fusese lansată de Carol cel Mare), s-a materializat doar în urmă cu câțiva ani: în iulie 1992 s-a terminat stăpungerea ultimului și a celui mai dificil tronson de canal de 117 km care unește orașele germane Kelheim și Bamberg.

Joncțiunea celor două bazine fluviale va constitui, după marea majoritate a specialiștilor⁴, o nouă cale de comunicare comună, o verigă specială pentru viitoarea Europă. La începutul acțiunii de ameliorare a circulației pe Dunăre, înțelegând prin aceasta creșterea adâncimii fluviului, între România și Bulgaria se impune construcția mai multor complexe hidrotehnice, ceea ce constituie un aspect eminent pozitiv pentru zona de cooperare și contactele ei cu restul

² *Déclaration du Sommet sur la coopération économique dans le bassin de la Mer Noire*, punctul nr. 4.

³ *Ibid.*

⁴ Cf. documentului prezentat de reprezentantul Turciei la masa rotundă referitoare la “Declarația asupra zonei de cooperare economică a Mării Negre la Academia Diplomatică Internațională de la Paris, 23-24 noiembrie 1992, publicat în *Les Cahiers de la Diplomatie*, Paris, 1992.

Europei: ameliorarea condițiilor de navigație, aprovizionarea cu energie și drenajul câmpiei Dunării, dar în mod evident se vor manifesta și consecințe negative: schimbări morfometrice ale malurilor și insulelor - ceea ce evident impune realizarea în paralel a unui vast proiect ecologic sau de reconstrucție ecologică.

Stabilirea unui regim de navigație liberă pe toate căile navale europene poate și trebuie să devină un exemplu de cooperare între aceste țări și poate contribui în mod sensibil la consolidarea viitoare a relațiilor economice și culturale între ele, ca și la ameliorarea situației ecologice în Europa. Deci, trecând dincolo de aspectele specifice Mării Negre, vor trebui studiate regulile aplicabile în mod special Dunării, punând accentul pe aspectele delicate ale poluării fluviului (legislația în materie de mediu și măsurile preventive referitoare la poluarea apelor prin hidrocarburi, reglementarea transportului anumitor mărfuri). De asemenea să nu uităm apropierea de Dunăre a centralelor nucleare bulgară și română, cu problemele lor (centrala bulgară de la Kozlodui utilizează aceleași reactoare ca la Cernobîl) care pot atinge fluviul (eventuale reziduuri, supraîncălzirea apelor, schimbări ale climei, etc.).

Dunărea servește ea însăși la producerea de electricitate, la alimentarea comunităților umane și a industriilor țărilor pe care le traversează, dar și pentru evacuarea a nenumărate deșeurii! Cazul Dunării se poate înscrie în lupta împotriva poluării apelor continentale, poate contribui la unificarea regulilor aplicabile apelor continentale, la adoptarea de către țările Europei centrale și orientale (Ț.E.C.O.), de către republicile ex-sovietice și de către Turcia a textelor comunitare în materie de mediu, pentru aplicarea lor în zona de cooperare. Pentru a depăși incompatibilitățile între normele, textele și reglementările din diversele țări din bazinul Dunării și al Mării Negre, se poate imagina, din punct de vedere juridic, punerea în aplicare a normelor și structurilor adaptate, după modelul Uniunii Europene. Aceasta nu exclude aplicarea regulilor generale de drept internațional, dar trebuie să avem în vedere în mod deosebit regulile și principiile specifice dreptului internațional al mediului - și în particular acelea referitoare la poluările transfrontaliere -, să se urgiteze apoi punerea în aplicare a cooperării pan-europene în domeniul protecției mediului înconjurător.

Dunărea este fluviul care leagă Europa occidentală de Europa orientală și de Marea Neagră, constituind în mod direct resursa esențială de apă a regiunilor cu concentrații de populație și industriale puternice. Este și rațiunea pentru care a fost semnată, între țările riverane, la 29 iunie 1994, la Sofia, *Convenția privind cooperarea pentru protecția și utilizarea durabilă a fluviului Dunărea*, Convenție ratificată de țara noastră prin Legea nr. 14 din 24 februarie 1995⁵.

---

⁵ Legea nr. 14 din 24 februarie 1995, publicată în Monitorul Oficial nr. 41 din 27 februarie 1995, prin care Parlamentul României ratifică Convenția pentru protecția fluviului Dunărea, semnată la Sofia, la 29 iunie 1994. Această Convenție a fost supusă spre

2. Probleme acute ale cooperării transdanubiene în anii '90

În anii '90 a început să ia o amploare mai mare cooperarea transnațională între câteva țări riverane Dunării. Încă din perioada comunistă a existat un proiect important referitor la realizarea de hidrocentrale pe Dunăre, România și fosta Iugoslavie au construit deja complexul energetic "Porțile de Fier" pe cursul Dunării, care constituie o graniță naturală între cele două țări din această regiune. Acest proiect a fost o mare reușită. Cooperarea a continuat cu Bulgaria, tot pe cursul Dunării, și în acest caz tot frontieră naturală între două țări, până la intrarea definitivă a fluviului pe teritoriul românesc. De exemplu s-a construit podul Giurgiu - Ruse și alte obiective importante. Chiar înainte de 1989 se vorbea de construcția unui alt complex energetic pe Dunăre, de data aceasta în cooperare cu Bulgaria. Acest proiect nu s-a realizat din cauza recesiunii economice foarte puternice în România în timpul ultimilor ani ai regimului comunist și a repetatelor neînțelegeri referitoare la continuarea cooperării bilaterale.

După căderea regimurilor comuniste a avut loc o reluare și o dezvoltare a actelor de cooperare pentru protecția mediului înconjurător, acte incluse în proiectul ecologic comun referitor la Dunăre. În 5-7 septembrie 1997, sub patronajul Consiliului European, a fost organizat un simpozion axat pe cercetările în curs pentru o protecție adecvată a mediului înconjurător la gurile Dunării, cu participarea autorităților locale din cele două țări.

Pomul discordiei între România și Bulgaria pare însă a fi rămas de origine... atomică, vizând folosirea în scopuri pașnice a energiei nucleare în regiune. Centrala nucleară de la Kozlodui, de pe malul bulgar al Dunării rămâne pentru mulți specialiști "un Cernobîl-bis", dar pentru bulgari ea constituie încă o sursă sigură de energie⁶, peste 45% din energia lor electrică fiind produsă acolo. Mai multe țări europene au făcut presiuni asupra Bulgariei să închidă definitiv centrala de la Kozlodui, unde sunt încă în funcțiune mai multe reactoare de același tip cu cele care au avut probleme la Cernobîl. Centrala cu pricina ar fi fost inclusă chiar pe lista de condiții impuse de către Comisia Europeană pentru acceptarea candidaturii Bulgariei la aderare, listă remisă de către reprezentanții Comisiei Europene primului ministru bulgar din 1998, Ivan Kostov. Germania însă, prin intermediul cancelarului Helmut Kohl - aflat pe picior de plecare, a sărit în sprijinul Bulgariei, susținând fără echivoc menținerea în funcțiune a centralei bulgare⁷. Desigur, grija pentru protecția mediului înconjurător și riscurile pe care le implică o centrală obsoletă în această regiune nu sunt de neglijat. Bulgarii refuză să închidă centrala cu pricina, pe care între timp au modernizat-o, mai ales în ce privește sistemele de securitate, temându-se de concurența României pe piața din regiune,

---

ratificare Parlamentului prin Decretul nr. 176 din 12 septembrie 1994, iar Legea nr. 14, de ratificare, a fost promulgată prin Decretul nr. 22 din 23 februarie 1995.

⁶ Cf. *Courier International*, nr. 397, din 11 - 17 iunie 1998, Paris, p. 28.

⁷ Ibid.

ei exportând energie în Turcia și Serbia. Centrala noastră de la Cernavodă, care cu un singur reactor în funcțiune satisface nevoia internă a țării noastre, ar putea produce pentru export, în viitorul apropiat, și necesarul pentru Bulgaria, Turcia ori Serbia. "Curierul Internațional" care apare săptămânal la Paris, a reluat ecouri ale presei din Bulgaria, din momentul acestei dispute, considerând că este vorba mai degrabă de un "război politico-economic între lobbies"⁸.

În pofida acestor fricțiuni și chiar a relei credințe - manifestă la vecinii noștri din sud în declarațiile vizând relațiile bilaterale, mai ales din 1990 încoace, motivată în parte din dorința de a intra în grațiile Uniunii Europene înaintea noastră (refuzul propunerii de "tandem", incidentele legate de minore probleme de poluare, etc.) cooperarea transdanubiană trebuie să continue și să se extindă în toate domeniile de interes reciproc. Bazinul Dunării este parte integrantă din cel mai larg al Mării Negre, unde un embrion de cooperare multilaterală s-a pus în mișcare începând cu 1992, după cunoscutele *Declarații* de intenții de la *Bosfor și Istanbul*. Această zonă de comerț liber, omologată, după cum știm, la summit-ul de la Yalta din 5 - 6 iunie 1998 ca Organizație regională de cooperare economică în bazinul Mării Negre și Dunării, reprezintă după unii analiști o cale autentică pentru lansarea decisivă spre viitoarea integrare în Uniunea Europeană a țărilor din această regiune.

3. Summit-ul de la București pentru mediu și dezvoltare durabilă în regiunea Carpato-Danubiană (30 aprilie 2001). Scurtă prezentare

O inițiativă interesantă s-a materializat în zilele de 29 - 30 aprilie 2001, la București, unde a avut loc un summit pentru evaluarea problemelor de mediu și dezvoltare durabilă din bazinul Dunării. Manifestarea a fost organizată sub patronajul președinției României și al Alteței Sale Regale Prințul Philip, duce de Edinburgh, Marea Britanie, acesta din urmă deținând și funcția de președinte emerit al Fondului Mondial pentru Natură (WWF). Lucrările acestei reuniuni, generos găzduite de țara noastră, au fost onorate și de alți înalți demnitari din regiune. Au mai fost astfel prezenți președinții: Bosniei-Herțegovina, Zivco Radisici, Croației - S. Mesici, Macedoniei - Boris Trajkovski, Albaniei - Rexhep Meidani, Slovaciei - Rudolph Schuster, Ucrainei - Leonid Kuchma, și Moldovei - Vladimir Voronin.

Alături de șefii de stat din regiune, au mai participat reprezentanți de marcă ai unor organizații internaționale cu vocație universală sau regionale, cum sunt ONU, OCDE, UE, OSCE, OCEMN, precum și miniștri, ambasadori ori experți din țările membre ale Cooperării economice de la Marea Neagră.

Reuniunile de lucru au fost dominate de dezbateri asupra unor probleme de interes mutual pentru statele din bazinul Dunăre - Marea Neagră, vizând evaluarea progreselor reale înregistrate, precum și a noilor angajamente

⁸ Ibid.

asumate în cadrul programului « Un mediu înconjurător pentru Europa » ori a pregătirilor pentru întâlnirea la vârf "Rio+10" din 2002, implementarea "Agendei 21" de către statele din regiune, etc.

Câteva teme de interes major au ținut capul de afiș : consolidarea cooperării regionale pentru realizarea obiectivelor OSCE și ale Pactului de Stabilitate în Europa de Sud-Est, precum și în vederea pregătirii pentru aderarea la Uniunea Europeană ; identificarea domeniilor de acțiune pentru punerea pe picioare de programe integrate, concertate, pe plan local sau cu efecte transfrontaliere, domenii importante care necesită de asemenea măsuri și eforturi individuale în vederea cooperării, pentru restructurarea și modernizarea tehnologică, pentru reconstrucția ecologică prin planuri paralele ; punerea în evidență a tuturor valorilor privind capitalul uman și natural din zonă, a gestionării adecvate a acestor valori, ca premisă a dezvoltării durabile în regiunea carpațo-danubiană ; și nu în ultimul rând - prezentarea și împărtășirea experienței, armonizarea opțiunilor de viitor pentru determinarea strategiilor, politicilor și programelor de acțiune care vor avea un impact economic, politic, social și ecologic, evaluarea oportunităților și perspectivelor, a modalităților concrete de acțiune pentru atingerea performanțelor economice și ecologice ale unei dezvoltări durabile, pentru atingerea securității și bunăstării generale în această zonă a continentului nostru. La sfârșitul lucrărilor a fost semnată, cu solemnitățile de rigoare, o *Declarație pentru mediu și dezvoltare durabilă în Carpați și bazinul Dunării*⁹.

Această Conferință de la București (care, între altele, a atras atenția asupra țării noastre în mod pozitiv, ca factor activ în regiune) a avut ca țintă lansarea rapidă a unor reforme și inițiative de cooperare multilaterală în domeniul protecției mediului și al dezvoltării durabile în regiunea noastră, stabilirea de legături și facilitarea de contacte între specialiștii în domeniu, armonizarea diferitelor programe și accesul la diversele fonduri disponibile pentru proiectele majore ce trebuie să ajute la favorizarea mediului natural, combaterea poluării fluviului Dunărea și a întregii regiuni a Mării Negre. Conferința a constituit, fără nici o îndoială, o contribuție regională importantă în vederea summit-ului pentru problemele Pământului, de la Johannesburg.

---

⁹ *Declaration on Environment and Sustainable Development in the Carpathian Region and the Danube River Basin, București, 30 aprilie 2001.*

ACTORI ÎN TEATRUL TERORII: TERORIȘTI ȘI VICTIME, POLITICIENI ȘI MASS MEDIA

ANDREEA MOGOȘ

ABSTRACT. *Actors in the Theater of Terror – Terrorists and victims, government and mass media.* From the beginning of the '90s, a new kind of terrorism raised. It showed us that there is no "safe place" in the world. Businessmen or tourists, federal agents or ordinary travelers were victims of attacks. Terrorists proved to be fanatics, no matter what their religion was Muslim, Christian or Buddhist. Governments set interdictions or cast out of the law the responsible movements or even started wars. But the public would have never known about all these if the media had not report on the terrible events, offering information and equally building meanings.

"Modalitățile de exprimare ale terorismului
sunt produse ale construcției sociale a realității"
Greisman, *Social meanings of terrorism:
reification, violence and social control*, 1977

Fețele terorismului

12 octombrie 2002 – explozia unei mașini-capcană în fața unui bar din Insula Bali, Indonezia. Urmări: aproape 200 de morți, peste 300 de răniți și compromiterea turismului în regiune pentru o bună bucată de timp. Atentatul nu este revendicat, dar informațiile conduc spre mișcarea fundamentalistă *Al Quaida*.

11 septembrie 2001, New York – două avioane ale American Airlines lovesc zgârie-norii *World Trade Center*. Simbolul puterii economice americane se prăbușește în mai puțin de 45 de minute. Bilațul tragic numără peste 3000 de victime. Câteva săptămâni mai târziu, SUA pornesc atacul armat asupra Afganistanului. Autoritățile americane atribuie planul diabolic aceleiași mișcări *Al Quaida*, condusă de Ben Laden.

19 aprilie 1995, Oklahoma City – un adept al mișcării *Christian Identity*¹, Timothy McVeigh, aruncă în aer o clădire federală, explozia făcând 168 de victime.

---

¹ Teologia acestei mișcări se bazează pe supremația rasială și legea biblică

20 martie 1995, Tokyo – cinci membri ai sectei *Aum Sinrikyo* otrăvesc aerul din metrouri și din stațiile acestora la o oră de maximă circulație, folosind nocivul gaz sarin. Doisprezece oameni mor, iar alții 5500 sunt afectați pentru o lungă perioadă de timp. Până la momentul atacului, metrourile erau considerate de către japonezi ca fiind cel mai sigur mijloc de transport.

Fiecare dintre evenimentele descrise mai sus ilustrează o față specifică a unui fenomen de proporții și profunzimi nebănuite. Toate se încadrează în clasică definiție a terorismului, care vorbește de acte de violență extremă, folosite de teroriști drept mijloc de a-și face cunoscute revendicările și mai ales de a exercita presiuni de natură politică, economică sau psihologică, cu sau fără scopul de a obține concesiile².

Terorismul, așa cum ușor se poate constata, are semnificații cât se poate de diferite pentru fiecare dintre categoriile de actori pe care îi avem în vedere: teroriștii înșiși, factorii de decizie politică, mass media, publicul și, nu în ultimul rând, victimele.

Nu se poate vorbi de definiție a terorismului care se bucură de o neutralitate axiologică în sensul dat de Weber, din cauză că termenul în sine este politizat: în vreme ce terorismul oficial, legitim, în cazul căruia avem de-a face cu *guerile, armate de eliberare sau luptători pentru libertate* este relativ acceptat, terorismul individual (cel al *teroriștilor*) este considerat în general malefic. Un caz particular de aplicare a diferitelor denotații, în funcție de interesele politice ale SUA, este prezentat de Michael Parenti³, care face referire în special la presa americană a anilor '80:

"Guerilele de stânga, care se bucură de susținere populară sunt adesea numite <<teroriste>>. Mercenarii de dreapta, finanțați de CIA, care atacă țărani neînarmați, gospodării, clinici și școli în țări ca Nicaragua, Angola și Mozambic sunt <<rebeli>>. <<Terorismul de stat>> este ceea ce guvernele de stânga fac ca să se apere împotriva acestor rebeli, și niciodată ceea ce Statele Unite fac ca să înăbușe mișcările populare dintr-o serie de țări."

Aceste interpretări, așa cum este ușor de intuit, sunt instrumentate politic, mass media folosind / fiind bombardată cu materiale ce reflectă, în ultimă instanță, poziția oficialilor, în ciuda faptului că – cel puțin la nivel teoretic – există încă două surse de informații: teroriștii și observațiile jurnaliștilor la fața locului. Puterile occidentale au definit terorismul⁴ astfel încât să le servească propriile interese. De

² După Carruthers, Susan – *Media at war*, St. Martin's Press, New York, 1999, p.167

³ în *Inventing Reality: The Politics of News Media*, St. Martin's Press, New York, 1993, p.202

⁴ după Herman & O'Sullivan – *The "terrorism" industry: the experts and institutions that shape our view of terror*, Nantheon, New York, 1989

fapt, avem de-a face cu un cerc vicios – felul în care e definit terorismul determină atitudinile față de un grup insurgent, comportamentul la nivel statal, legitimitatea acțiunilor, iar aceste atitudini determină definirea terorismului.

În consecință, fără a stăruii încă asupra motivelor care stau la baza unui anume tip de portretizare, subscriem opiniei lui Cooper (1977), care scria că “*presa poate transforma teroristul într-un sfânt sau un monstru al lui Frankenstein*”.

Sinistrul spectacol al terorii

Relația dintre mass media și terorism este văzută de unii teoreticieni și cercetători ca fiind una simbiotică⁵ (*media proteroristă*), în vreme ce alții consideră că presa este ostilă și aduce mai degrabă deservicii teroriștilor⁶ (*media antiteroristă*).

Actul terorist se pretează la a fi prezentat de către media, deoarece îndeplinește șase criterii de bază în potențarea valorii informative⁷: dramatism, surpriză, ostilitate arătată către națiuni-elită, violență, claritate, concentrare în timp și spațiu. Terorismul satisface cel mai bine nevoile televiziunii, deoarece evenimentul poate fi “prins din zbor” și înțeles fără mari eforturi de telespectator, poate fi concentrat în câteva minute de material video având un grad ridicat de dramatism și prezintă clar pe cei implicați.

Definiția simbiozei terorism-presă are în vedere reciprocitatea serviciilor pe care fiecare dintre cei doi actori și le fac, în mod deliberat sau nu.

Pe de o parte, teroriștii oferă mass mediei un spectacol sinistru, dar gândit după regulile clare ale *infotainment*⁸-ului care guvernează jurnalismul ultimilor ani. Aceștia știu cu exactitate cum pot să crească valoarea de informare a acțiunilor lor, trei dintre aceste criterii fiind practic infailibile:

- ◆ *gradul de violență implicat* și, derivat din acesta, *numărul sau statutul victimelor* – de exemplu, vulnerabilitatea unor copii sechestrați într-un liceu sau statutul de vedetă al unuia sau mai multor ostatici;
- ◆ *folosirea simbolismului* – semnificația atribuită locului sau momentului desfășurării actului terorist. Inutil de reamintit care au fost țintele atacurilor de la 11 septembrie 2001 – simbolul puterii economice – World Trade Center , respectiv centrul puterii politice – Pentagonul;

⁵ după Wardlaw, G. – *Political Terrorism: Theory, Tactics and Counter-Measures*, Cambridge University Press, 1989, p.76

⁶ cf. Paletz, David & Schmid, Alex – *Terrorism and mass media*, Sage Publications, 1992, p.84

⁷ cf. J. Galtung și M.Ruge, *The Structure of Foreign News*, Journal of International Peace Research 1, 1965, pp.64-80

⁸ gen jurnalistic de frontieră, care combină într-un singur material imperativele jurnalismului informativ cu atractivitatea emisiunilor de divertisment (n.n.)

- ◆ *acte spectaculoase sau speciale* – în acest sens, cel mai grăitor exemplu e felul în care a fost finalizat actul terorist mai sus amintit – surprinzătoarea ciocnire a avioanelor de clădirile considerate ca fiind printre cele mai sigure din Statele Unite.

Poziția presei poate fi considerată “proteroristă” în situația în care această instituție ajungă să aducă servicii atentatorilor. Dar ce vor aceștia de la jurnaliști? De cele mai multe ori, **publicitate gratuită** – nimic nu poate fi mai potrivit pentru acest scop decât un interviu needitat cu un lider al mișcării teroriste. De asemenea, mass media poate oferi **legitimitate** respectivei mișcări și punctelor de vedere ale organizațiilor care o sprijină. În situațiile ce implică luări de ostatici, jurnaliștii pot oferi **informații** despre numărul și identitatea victimelor, precum și despre încercările de salvare, date extrem de utile agresorilor. Nu în ultimul rând, media pot crea **prejudicii** inamicului, amplificând panica și răspândind teama, facilitând pierderile economice, dinamitând încrederea populației în capacitatea guvernului de a-i proteja și declanșând reacții disproporționate atât față de evenimente specifice, cât și față de amenințarea terorismului în general⁹.

Relația simbiotică între doi dintre actori – teroriști și presă – este sintetizată de celebra expresie lui Margaret Thatcher, fost Prim Ministru al Marii Britanii, care în anii '80 a spus că “*Mass media este oxigen pentru teroriști*”. Am amintit mai sus importanța interviurilor cu teroriști, mai ales ale celor desfășurate în direct. Un exemplu grăitor¹⁰ în acest sens este modul în care rețelele de televiziune americane au înțeles să redea deturnarea zborului TWA 847, între 14 și 30 iunie 1985: au fost difuzate aproape 500 de materiale, totalizând aproximativ 12 ore se știri, la un cost zilnic de 100.000 de dolari, iar atitudinea față de administrația Reagan nu a fost întotdeauna binevoitoare. Nabih Berri, conducătorul grupării Shi'ite *Amal* a fost interviewat de câteva ori, fiind tratat

⁹ Este interesant de urmărit dinamica opiniei publice în ceea ce privește încrederea în capacitatea conducerii americane de a preveni atacurile teroriste (informațiile au fost preluate din sondajul realizat de TNS Intersearch pentru **ABC News** și **Washington Post**, pe un eșantion de 1,008 de adulți, la nivel național, cu o marjă de eroare de ± 3%)

	În mare măsură	Doar într-o anumită măsură	Într-o mică măsură	Deloc	Nu știu / nonrăspuns
	%	%	%	%	%
Martie 2002	18	38	39	5	-
Ianuarie 2002	18	40	37	6	1
27 noiembrie 2001	24	39	32	5	1
5/6 noiembrie 2001	17	35	40	7	1
11 septembrie 2001 Atacurile de la WTC și Pentagon	35	31	30	2	1
Iunie 1997	10	26	52	10	3
August 1996	12	23	49	16	-
Aprilie 1995 – atacul de la Oklahoma City	12	24	51	12	1

¹⁰ Cf. Carruthers, S.– *Media at war*, St. Martin's Press, New York, 1999, p.175

ca un lider politic, virtual egal al Președintelui Statelor Unite. Edificator în acest sens este modul în care jurnalistul David Hartman, în cadrul unui interviu de pe ABC – “Good morning America”, și-a încheiat interviul cu întrebarea “Ce transmiteți Președintelui Reagan în dimineața acesta?”¹¹

Un triunghi exploziv: presă - conducere politică - teroriști

Conștientizarea și chiar supraestimarea rolului pe care îl poate juca presa făcând serviciile agresorilor a dus la măsuri de cenzură sau autocenzură în ceea ce privește difuzarea materialelor. Unul dintre cele mai puternice și prestigioase canale de televiziune din SUA, CBS, și-a pus la punct un ghid care să prevină posibilul efect de contagiune a terorismului, set de reguli care sintetizează reglementările de acest tip la nivel global. Astfel, postul nu trebuie să ofere un spațiu prea extins teroristului sau grupării, jurnaliștii nu trebuie să transmită în direct materiale, dar trebuie să parafrazeze cererile atacatorilor eliminând propaganda și retorica folosită de aceștia, deci nu trebuie să apară pe ecran vocile și chipurile agresorilor; în mod similar, trebuie să se apeleze la pozițiile oficialilor și opiniile specialiștilor, astfel încât preluarea necritică a mesajului teroriștilor să fie evitată.

Amintind aceste formule de abordare a evenimentelor ce implică violența unor grupuri/persoane, putem să vorbim deja de o presă care face deservicii/descurajează terorismul prin atitudinea sa, deci antiteroristă.

Presa poate să mobilizeze opinia publică națională și internațională prin prezentarea ororilor săvârșite de grupările religioase, paramilitare sau de orice alt fel. De asemenea, investigațiile jurnaliștilor pot să ofere autorităților care investighează informații și piste care să conducă mai repede la atentatori, dacă aceștia nu au revendicat actul. Presa are puterea de a “demoniza” figura liderilor mișcărilor teroriste, așa cum a fost cazul lui Ben Laden, care a devenit doar în câteva ore după atacurile de la 11 septembrie 2001 o persoană *non grata* în cea mai mare parte a mapamondului.

O astfel de abordare din partea mass media nu poate să nu țină cont de solicitările guvernelor față de presă, care nu sunt deloc puține. Însă în statele democratice, relația dintre cei doi actori nu poate fi în nici un caz una de subordonare, ci mai degrabă una de colaborare.

Iată care sunt câteva dintre punctele delicate pentru guverne când e vorba de prezentarea mediatică a terorismului: conducerea dorește ca presa să **promoveze** acțiunile antiteroriste și să prezinte într-o manieră comprehensivă politica derulată de ea însăși, și nu acțiunile și ideologia teroriștilor¹² și să **separe** teroriștii de jurnaliști, pentru ca aceștia din urmă să nu le ofere o platformă

¹¹ Preluat din Nacos, B – *Terrorism and Mass media: from Iran hostage Crisis to the World Trade Center Bombing*, Columbia University Press, New York, 1994, pp.66-67

¹² După Perl, Raphael – *International Foreign Affairs and National Defense Division*, Congressional Research Service, 1997

ideologică sau de altă natură. Media sunt sfătuite să prezinte **teroriștii ca fiind criminali**, indiferent de cauza lor și să evite conturarea unui portret exotic al acestora. Presa ar trebui **să reducă tensiunea** dată de situație și **să evite materialele emoționale** cu rude ale victimelor, care ar putea crește presiunea publică asupra guvernelor în sensul concesiilor. În timpul incidentelor, media nu ar avea voie **să dezvăluie** planurile pentru acțiuni antiteroriste, care în mod evident ajută teroriștii. Jurnaliștii trebuie **să fie vigilenți** și să nu devină victime ale dezinformărilor puse la cale de aliați sau simpatizanți ai teroriștilor.

Victime pur și simplu

Însăși esența terorismului – atacurile neașteptate în locurile cele mai puțin așteptate - face pe oricine să se identifice cu oamenii deveniți ostatici sau chiar victime ale atentatorilor, empatia atingând în astfel de situații cote maxime.

Pe de altă parte, victimele rămase în viață sunt fascinante pentru publicul devorator de senzații tari; ele pot oferi oferi trăiri vicariale oamenilor care privesc liniștiți din fotoliu. Deci după ce au reușit să scape de teroriștii adevărați, ostaticii vor ajunge victime ale jurnaliștilor, care vânează declarațiile lor, oamenii de presă devenind adesea insensibili la dificultățile psihice, emoționale sau fizice prin care subiecții lor trec.

În consecință, se poate vorbi despre o *dublă victimizare*¹³: din partea presei a cărei curiozitate poate merge până la cruzime și, evident, din partea teroriștilor.

Actul de victimizare atrage atenția unui public specific și permite teroriștilor să comunice mesaje construite în concordanță cu acesta. Rolul ostaticilor este de obicei acela de mesageri, și nimic mai mult. Putem distinge trei funcții¹⁴ de comunicare, care apar fie independente, fie în combinație.

Funcția de *atrageră a atenției* este îndeplinită de modul șocant în care sunt selecționate victimele: civili nevinovați, turiști, noncombatanți. Funcția *simbolică* este exercitată prin intermediul victimelor care sunt alese pe criterii de apartenență la o profesie, grupare etnică sau au o anume afiliere profesională sau de altă natură, fiind evidentă populația cărei îi este adresat mesajul. Funcția *instrumentală* se referă la intimidarea personalului militar, a forțelor de menținere a păcii, a liderilor politici sau a oamenilor de afaceri, având ca efect împiedicarea altor persoane de a-și asuma astfel de poziții sau de a coopera cu instituțiile care i-au angajat.

¹³ Cf. Paletz, David & Schmid, Alex – *Terrorism and mass media*, Sage Publications, 1992, p.211

¹⁴ Idem, p.213

Concluzii

Evenimentele decadelor '60, '70 și '80 au condus către o conceptualizare a terorismului în sensul departajării de așa-numitele *războaie drepte*, primele fiind acte care au loc pe timp de pace, refuză să acorde imunitate civililor, iar ostilitățile nu se desfășoară după regulile stabilite prin convenții. Începând cu anii '90, avem de-a face cu un nou tip de terorism, care are de cele mai multe ori în spate mișcări religioase extremiste: musulmanii din *Hamas* sau *Al Quaida*, budiștii din *Aum Shinrikyo*, hindușii sau sikhiții, catolicii radicali din *Sinn Fein*.

Actele teroriste sunt astfel construite, încât să răspundă imperativelor jurnalistice de informare și în același timp de divertisment, oferind din plin spectaculozitate și dramatism. Dar și guvernele încearcă să-și facă un aliat din presă, încercând să contracareze publicității "proteroriste". Victimele au de obicei un scop instrumental în acele teroriste, fiind doar mesageri.

În aceste condiții, presa își justifică rolul de *mediator* între teroriști și guverne, între public și victime. Tocmai de aceea analiza locului mass mediei în complexul angrenaj al terorismului este una care solicită o abordare contextuală, care să nu se limiteze la o singură perspectivă.

BIBLIOGRAFIE

1. Carruthers, Susan – *Media at war*, St. Martin's Press, New York, 1999
2. Hențea, Călin - *Propaganda fără frontiere*, Nemira, București, 2002
3. Juergensmeyer, Mark – *Terror in the mind of God*, University of California Press, London, 2001
4. Paletz, David & Schmid, Alex – *Terrorism and mass media*, Sage Publications, 1992
5. Perl, Raphael – *International Foreign Affairs and National Defense Division*, Congressional Research Service, October 1997
6. Weimann, Gabriel & Winn, Conrad – *The Theater of terror – Mass_media and international terrorism*, Longamna, New York, 1994

AFIȘUL PROPAGANDISTIC AMERICAN DIN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL - ÎNTRE DIMENSIUNEA ESTETICĂ ȘI INTENȚIONALITATEA PERSUASIVĂ

GEORGE ANGHELCEV

ABSTRACT. *The American WWI poster as a visual propaganda tool.* Due to theoretical controversies regarding the very specific of its products (bordering aesthetics and persuasion), propaganda art has only recently become a discipline in itself. After decades of marginalization by critics, who regarded it as a typical manifestation of the artistic spirit, propaganda art is now judged on efficiency as well. A milestone in the development of modern war propaganda, WWI seems to have contributed to the birth of today's visual rethorics through one of the most spectacular means of visual persuasion: the propaganda poster. The following article seeks to present the way in which WWI American posters influenced modern visual propaganda by adopting visual structures of persuasion used today in political and commercial advertising as well.

Plasată la granița dintre estetic și persuasiv, prin capacitatea sa unică de a transmite mesaje persuasive cu ajutorul formelor de expresie specifice artelor plastice, arta propagandistică și-a câștigat relativ târziu statutul de disciplină autonomă.

În opinia multor teoreticieni, controversesele au apărut și datorită aparentei incoerențe semantice a sintagmei, termenul *propagandă* desemnând procedeele de manipulare misterioase și restrictive care contrazic libertatea de exprimare și etica discursului artistic¹. Treptat au apărut însă mesaje de tip vizual a căror valoare artistică trecea în plan secundar, și a căror natură esențialmente persuasivă făcea doar opțională expunerea lor pe pereții galeriilor lumii. Apariția lor a ridicat semne de întrebare cu privire la încadrarea lor în cadrul disciplinelor tradiționale din sfera teoriei artelor plastice. În cele din urmă, criticii au devenit mai concilianți și a luat naștere o disciplină de frontieră care avea să câștige consistență odată cu explozia unui mijloc de comunicare ce a influențat decisiv istoria vizuală începând cu deceniul al doilea al secolului al XX-lea: afișul propagandistic.

---

¹ Toby Clark, 2000

Mult timp după apariția sa, acesta a fost tratat de către critica de specialitate ca simplă manifestare estetică². Acest gen de abordare omitea însă un element esențial al afișului: intenționalitatea persuasivă. În opinia noastră, judecarea afișului propagandistic pe criterii provenind exclusiv din sfera esteticului e neștiințifică din două motive:

a. multiplicarea finală a prototipului, adică actul legitimării valorice a acestor afișe, neglijează importanța esteticului, fiind dictată de un nou criteriu axiologic: eficiența persuasivă

b. afișului propagandistic îi lipsesc două dintre trăsăturile fundamentale ale unei opere de artă, în sensul clasic al termenului: motivația care l-a generat (care este în acest caz aceea de a convinge, și nu de a descrie sau a exprima o trăire, un sentiment) și caracterul de unicitate

Înțelegînd finalmente că natura persuasivă a mesajului colportat constituie, în lipsa coerenței estetice, singura trăsătură comună a afișelor propagandistice, critica a acceptat statutul autonom al acestora.

MOMENTUL 1917

În mod evident, afișul propagandistic, în special cel de război, era, în 1917, în faza de pionierat. Structuri vizuale de tip similar apăruseră încă din cea de-a șasea decadă a secolului anterior, dar ele nu erau asimilabile afișului decât la nivelul superficial al relaționării imagine-text. O tradiție a genului exista doar în practica afișajului comercial, cu toate că, sub aspect stilistic, marea diversitate a producțiilor din acest domeniu împiedica stabilirea unor criterii definitorii la nivel intra-disciplinar. Lipsa de unitate stilistică era explicabilă, printre altele, prin formația diferită a numeroșilor creatori³ de afiș. Aceștia valorificau formele de expresie specifice activității curente pe care o desfășurau (pictură, ilustrație de carte, caricatură, benzi desenate), dând naștere unor producții care, deși din punct de vedere estetic erau diferite, se conformau normelor fiecăruia dintre domeniile lor de activitate. De altfel, multe dintre afișele vremii aveau la bază imagini realizate în cu totul alt scop (spre exemplu, coperți de revistă), dar a căror valoare persuasivă a făcut ca ele să fie transformate în postere (figura alăturată).

O oarecare coerență stilistică exista totuși, și asta datorită faptului că tehnica de multiplicare era o inovație de dată recentă și nu existase suficient timp pentru a se produce o îndepărtare de modelele clasice, valorificate în afișajul comercial⁴. Majoritatea acestor modele proveneau din spațiul european, fiind consacrate de artiștii plastici francezi (Toulouse-Lautrec, Jules Cheret, Eugene Grasst, etc.).

---

² cf. Toby Clark, p.10

³ cf. Walton Rawls, p.20

⁴ idem, ibidem

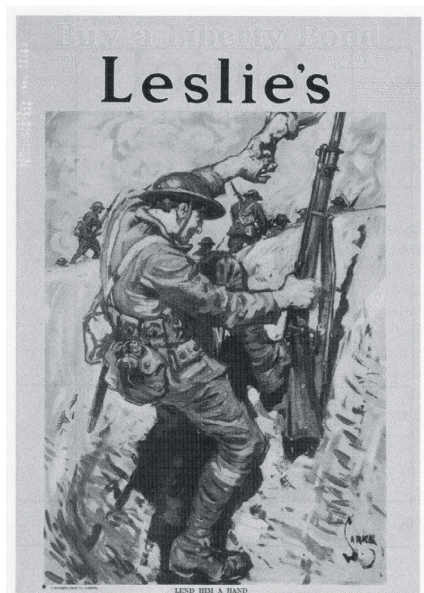

Figura 1

Figura 2

Aceștia încercaseră, pentru prima dată, să realizeze opere artistice cu mesaj comercial, pastrând însă rigorile de expresie ale școlii de pictură franceze. Demersul lor a influențat enorm dezvoltarea afișului propagandistic. Toulouse-Lautrec, spre exemplu, a revoluționat afișajul prin introducerea formelor de expresie vizuală specifice stampelor japoneze, caracterizate printr-un grad ridicat de simplificare⁵. Un proces similar s-a produs, începând cu 1920, în spațiul sovietic, unde artiști ca Eisenstein și reprezentanții constructivismului impuneau o manieră de exprimare vizuală tot mai îndepărtată de naturalism.

S-a ajuns în scurt timp la structuri vizuale în aparență simpliste, care privilegiau acuratețea mesajului în detrimentul formelor de expresie, transformând afișul într-un instrument tot mai eficient de influențare a atitudinilor.

Conform statisticilor, numai în Statele Unite ale Americii s-au tipărit, după implicarea acestora în război, peste 2.500.000 de afișe propagandistice, adică mai mult decât în restul țărilor beligerante (inclusiv țările Aliate) la un loc. Dimensiunea celorlalte activități de propagandă arată că și din punct de vedere al tehnicilor de manipulare, prima conflagrație mondială poate fi considerată cel dintâi război total. Radioul, cinematograful, presa, afișul, foile volante și celebrele discursuri de patru minute din sălile de spectacol americane

---

⁵ Walton Rawls

sunt dovezi ale unei preocupări pentru propagandă nemaiîntâlnite în războaiele de până atunci.

Dar ce a determinat amploarea acestor manifestări? De ce a ajuns atât de importantă opinia publicului cu privire la război? Cum a ajuns afișul să fie considerat un mijloc de comunicare absolut necesar pentru obținerea victoriei pe front?

Rawls consideră că un prim motiv a fost, în cazul Americii, lipsa unei motivații firești pentru implicarea într-un război străin și, mai apoi, pentru continuarea acestuia. În asemenea momente cruciale decizia politică nu era nici pe departe suficientă, administrația având nevoie de sprijinul populației. Acest sprijin trebuia obținut într-un timp foarte scurt și presupunea o schimbare majoră, pe care americanul de rând nu prea era dispus s-o accepte. El își aprecia bunăstarea și nu era dispus să-și sacrifice banii și viața decât dacă era convins că e absolută nevoie, iar singura modalitate de a-l convinge în timp atât de scurt era prin intermediul propagandei. Într-o epocă în care televiziunea nu apăruse în cadrul circuitului mediatic, afișul avea să joace un rol considerabil în această privință. El a fost implicat în toate marile campanii propagandistice destinate câștigării războiului (recrutarea, susținerea efortului din spatele frontului, menținerea moralului trupelor, etc.).

UNIVERSUL TEMATIC

Nevoia permanentă de oameni pe front a făcut ca recrutarea să fie una din temele predilecte ale afișului propagandistic. Sub aspect tactic, prima conflagrație mondială n-a fost decât un exercițiu sângeros de aplicare a unor tehnici de luptă specifice secolului al 19-lea, folosind armamentul de distrugere în masă inventat în secolul 20. În consecință, numărul victimelor creștea considerabil, depășindu-l pe cel al recruților. Folosirea tacticilor militare învechite a generat o permanentă nevoie de împrăștiere a trupelor de pe front. Cum înrolarea în armata americană se făcea pe bază de voluntariat, guvernul s-a văzut nevoit să apeleze la mijloacele de comunicare în masă pentru a suplini carențele unui sistem de recrutare învechit. Creatorii de poster au primit, prin urmare, sarcina de a pune umărul la efortul de recrutare. Pentru ei însă, exercițiul propagandistic era ceva inedit, și cum lipsa de timp nu lăsa loc pentru experimente, s-au văzut nevoiți să apeleze la singurele surse de inspirație avute la dispoziție: afișele deja create în Europa. Așa se explică, în parte, preluarea unor prototipuri britanice și franceze care-și confirmaseră eficiența în cei aproape doi ani de război de dinaintea implicării Americii (a se vedea fig.alăturată).

Campania de recrutare nu a epuizat însă universul tematic al afișului american de război; nuanțările au apărut odată cu diferențierea publicului țintă și a tipurilor de motivații folosite pentru a îl convinge.

O încercare de sistematizare tematică a afișelor apărute între 1916 și 1918 semnaleză prezența următoarelor categorii:

Figura 3

Figura 4

1. atragerea de recruți
2. obținerea de sprijin financiar din partea populației
3. implicarea necombatanților în efortul din spatele frontului
4. imaginea armatei americane
5. imaginea dușmanului

Toate aceste mari teme au dezvoltat ulterior sub-grupe tematice proprii, în funcție de contextul motivațional. Spre exemplu, inventarul strategiilor persuasive din campania de recrutare a depășit cu mult folosirea unor mesaje de adresare directă de tipul celor ilustrate mai sus.

De multe ori, tonul imperativ a lăsat locul unor procedee de convingere mult mai subtile, care exploatau teme ca lașitatea, relația cu familia relația cu sexul opus, plasându-i pe non-combatanți în posturi devalorizate social și îndemnându-i indirect să se alăture celor de pe front.

Exploatarea conformismului social a fost dublată de apelul la mituri, războiul fiind prezentat ca o amenințare directă la valorile clasice ale societății americane - libertatea, bunăstarea, familia (40 de ani mai târziu, printr-o tehnică similară, Hitler avea să justifice atacurile brutale asupra evreimii, prezentând-o ca pe un pericol major la adresa valorilor pan-germanismului).

Faptul dovedește că, prin demersul lor creativ, artiștii americani conturau, încă din 1917, principiile fundamentale ale propagandei moderne - simplificarea mesajelor, repetiția, apelul la mituri. Dar valoarea de pionierat a

demersului lor nu se oprește aici. Analiza calitativă a imaginii dușmanului denotă intuirea altor două reguli de bază din propaganda zilelor noastre: dezumanizarea inamicului și structurarea dihotomică a mesajelor. Spre exemplu, în timp ce soldatul american e prezentat doar în ipostaze marcate de factorul uman (el e fratele, fiul, iubitul, eroul, adică persoana iubită), reprezentările inamicului se află exact la polul opus .

De multe ori, ciocnirile de pe front sunt prezentate sub forma unui conflict consumat la scară simbolică, această modalitate de reprezentare facilitând identificarea rapidă a semnificațiilor și eliminând din impactul negativ al reprezentării actelor de violență într-un stil mai apropiat de naturalism (a se vedea fig din pagina următoare).

O analiză de conținut pe 100 de afișe americane din primul război mondial permite identificarea următoarelor structuri simbolice recurente:

simboluri cu conotație pozitivă	simboluri cu conotație negativă
<ul style="list-style-type: none"> - steagul american - statuia libertății - unchiul Sam - vulturul cu cap alb 	<ul style="list-style-type: none"> - svastica - vulturul arian

Element simplificator, folosirea dihotomiilor de reprezentare favorizează percepția nedistorsionată a unităților de mesaj, oferind o grilă de lectură ușor accesibilă unei populații cu o cultură vizuală îndoielnică.

STRUCTURI DE PERSUASIUNE VIZUALĂ

Datorită gradului scăzut de cultură vizuală din epocă, cetățeanul american al începutului de secol dovedea capacități reduse de descifrare a codurilor non-verbale de comunicare vehiculate de media. Publicitatea modernă fiind încă la început, prezența afișelor în spațiul public era foarte redusă, iar acestea trebuiau să fie foarte explicite pentru a reuși să convingă. Așa se explică numărul mare de afișe cu adresare directă, al căror ton eminentamente imperativ pare azi nu doar desuet, ci și mult prea agresiv. Mesajele propagandistice sunt însă manifestări de context și ele trebuie analizate ca atare; retorica argumentativă a zilelor noastre, deși mult mai subtilă și rafinată, s-ar fi dovedit la fel de ineficientă atunci ca tonul imperativ în publicitatea zilelor noastre.

Interesant este faptul că până în 1917 adresarea directă era exploatată cu precădere la nivelul mesajului de tip text. Acesta, deși agresiv, însoțea o imagine care se lăsa contemplată fără a lansa provocări. În majoritatea afișelor

de până atunci textul îndeplinea, în raport cu imaginea, funcția de releu⁶.

Momentul 1917 a marcat însă o schimbare a structurilor argumentative la nivel vizual. Sub acest aspect, afișele prezentate merită o analiză detaliată. Fig. nr 4 prezintă un portret al lordului Kitschener, în ipostaza autoritară a unui ofițer britanic care lansează o chemare pe front. La numai un an de la tipărire, acest poster britanic avea să-și creeze replica americană - nu mai puțin cunoscuta imagine a lui James Montgomery Flagg, intruchipând un Uncle Sam cu prestanță, îmbrăcat în culorile naționale, și care lansează un *I Want you* cu accent new-yorkez (figura nr. 3).

Cele două afișe au marcat decisiv istoria vizuală a acestui secol, consacrand o configurație persuasivă cu impact fără precedent: adresarea directă prin limbaj vizual. În cele două imagini, receptorul este interpelat atât prin intermediul textului cât și prin cel al imaginii, personajele reprezentate instaurând un tip de comunicare al cărei impact se datorează dublei adresări directe.

Istoria artelor plastice a consemnat descoperirea privirii directe în secolul al cincisprezecelea, prin intermediul unei creații a piczorului olandez van Eyck⁷. Autoportretul acestuia *Omul cu turban roșu* a revoluționat tehnica portretistică, inaugurând o modalitate de relaționare a personajului cu privitorul nemaiîntâlnită până atunci⁸.

Preluată cu intenții persuasive în cazul afișului bazat pe imaginea lordului Kitschener, această configurație vizuală are meritul de a transforma imaginea într-un act participativ.

Cu alte cuvinte, receptorul este pus în fața unei structuri care mimează la modul naturalistic un tip de interacțiune socială foarte des întâlnită (abordarea de către alți actori ai câmpului social prin intermediul privirii). În viața socială reală, această interacțiune cere răspuns, implicând participarea celui abordat la finalizarea procesului. În mod similar, cetățeanul american al anului 1917 nu avea cum să treacă prin fața privirii pătrunzătoare a unchiului Sam fără a reacționa. Mimarea unui act social real și exploatarea tendinței

⁶ elaborarea mesajului vizual (cf. Roland Barthes, care o definește în opoziție cu funcția de ancorare, unde textul extinde semnificația imaginii. Termeni lansati în eseul *Retorica imaginii*, 1977)

⁷ cf. E. Panofski, *Early Netherlandish (Pictura olandeza timpurie)*, New York, Harper and Row, 1953, în Kress și van Leeuwen, pag 122.

⁸ la van Eyck, pentru prima dată^{3/4}, personajul reprezentat ieșea din clasică atitudine pasiv^{3/4}, umanizându-se.

U.S. NAVY

“Here he is, Sir.”
We need him and you too!
Navy Recruiting Station

Copyright © 1917
Drawn by Charles Dana Gibson

JOIN THE ARMY AIR SERVICE BE AN AMERICAN EAGLE!

CONSULT YOUR LOCAL DRAFT BOARD. READ THE ILLUSTRATED BOOKLET AT ANY RECRUITING OFFICE, OR WRITE TO THE CHIEF SIGNAL OFFICER OF THE ARMY, WASHINGTON, D. C.

YOU

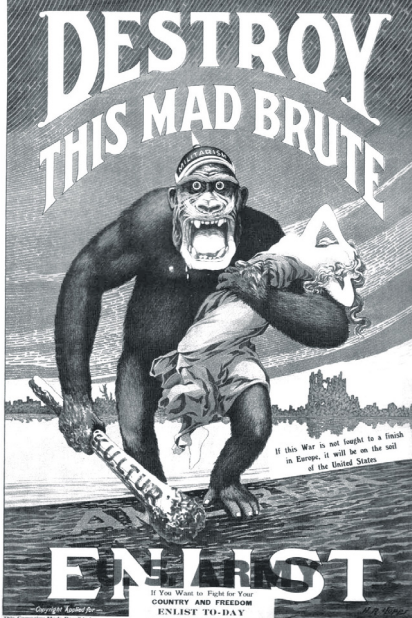
Buy a
Liberty
BOND

**GET AHEAD
THE GOVERNMENT**

Lest I Perish!

DESTROY THIS MAD BRUTE

If this War is not fought to a finish in Europe, it will be on the soil of the United States

ENLIST

Copyright © 1917
If You Want to Fight for Your COUNTRY AND FREEDOM ENLIST TO-DAY
ARMY RECRUITING STATION
3 TREBROW ROW, BOSTON, MASS.

naturale de a răspunde atunci când suntem interpelați fac din adresarea directă prin intermediul actanților reprezentați unul dintre cele mai eficiente mijloace de implicare a receptorului în structura argumentativă a mesajului persuasiv. Dublată de facilitățile oferite de progresul tehnologic ulterior, care a permis reprezentări color cu grad înalt de fidelitate și, mai recent, de prelucrarea computerizată a imaginilor, eficiența acestei structuri vizuale a crescut simțitor, fiind exploatată și în publicitatea TV.

Procedeu retoric al adresării directe în planul configurațiilor vizuale oferă prilejul unei critici a afișului american de pe pozițiile eticii rasiale. În excelența lor lucrare *Reading Images* (o încercare de elaborare a unei semiotici extra-barthesiene), Gunther Kress și Theo van Leeuwen sesizează importanța poziției sociale a actantului reprezentat prin intermediul căruia este lansată provocarea. Considerații similare asupra statutului autorului de mesaj regăsim în ideile școlii semiologice franceze (Lindekens) și în teoria acroșului. Toate aceste abordări agreează ideea că acceptarea provocării are loc numai atunci când condiția socială a celui ce o lansează e cel puțin egală cu cea a receptorului de mesaj. În consecință, putem considera adresarea directă ca fiind privilegiul exclusiv al unor personaje (reale sau simbolice) cu autoritate consacrată. În ciuda eficienței sale, acest procedeu de retorică vizuală nu e foarte des folosit.

Se explică oare reticențele publicitarilor față de el prin teama de a obține reacții neprevăzute datorită folosirii unei surse cu prestigiu chestionabil? Se pare că da. Dacă acceptăm explicația, logica inferenței nu poate duce și mai departe. De pe aceste poziții, absența adresării directe prin intermediul personajelor de culoare chestionează etica rasială a afișului propagandistic din primul război mondial, care nu ține cont de prezența masivă a soldaților de culoare pe front⁹. Aceste distorsiuni de reprezentare reflectă prezența unor structuri anti-rasiste la nivelul mentalului colectiv în America anilor '20, prejudecăți evidențiate și de izolarea detașamentelor din soldați de culoare în cadrul armatei.

Dincolo de aceste carențe, inerente contextului istoric și social, afișul american de război a constituit poate prima manifestare a propagandei vizuale moderne, contribuind la rafinarea retoricii argumentative a vremii și la progresul publicității politice și comerciale. Exploatarea la maximum a elementelor de compoziție vizuală (cromatică, balans, pondere, layout, etc), simplificarea formelor de expresie, importanța acordată mesajului, apelul la structuri simbolice cu grad înalt de iconicitate sunt dovezi de necontestat ale intuiției pe care au manifestat-o creatorii acestor afișe.

---

⁹ conform statisticilor oficiale, pe lângă 3/4 afro-americani, cca 300 000 de africani provenind din coloniile 1/4-urilor aliate au fost ucisi în război

Cu siguranță, propaganda vizuală modernă își datorează în bună parte statutul demersului inedit realizat de artiștii grafici americani în primul război mondial.

BIBLIOGRAFIE

1. Clark, Toby – *Propaganda Art*, London, Routledge, 1998
2. Moscovici, Serge - *Psihologia sociala a relatiilor cu celalalt*, Iasi, Ed. Polirom, 1998
3. Rawls, Walton – *American WWI Poster* – Mc Graw-Hill, 1990
4. Kress, Gunther, Van Leeuwen, Theo - *Reading Images - The Grammar of Visual Design*, London, Routledge, 1996
5. Chomsky, Noam – *Necessary Illusions; thought control in democratic societies*, Boston, South End Press, 1989
6. Volkoff, Vladimir – *Dezinformarea, armă de război*, București, Incitatus, 1995
7. Thoveron, Gabriel - *Comunicarea politică azi*, București, Antet, 1996

DIE EUROPÄISCHE UNION AUF DEM WEG ZU EINE GLOBALISIERUNGSFÄHIGEN GESELLSCHAFT IN BEZUG AUF DIE WIRTSCHAFT?

**(Kulturelle, soziale und wirtschaftliche Rechte in der *Charta
der Grundrechte der Europäischen Union*)**

DELIA CRISTINA BALABAN

ABSTRACT. *The European Union on the Way to an Globalization-Able Society Regarding the Economy?* The development of the Human Rights has a long history and is related to the development of the society as a product of it. This short article is a comment on the new Charta of Human Rights from Nyssa. The comparison is focussed on the development of the Human Rights 2nd generation or social rights.

Mit der feierlichen Proklamierung am 28. September 2000 des Entwurfes der *Charta der Grundrechte* wird die Europäische Union ihre Staatlichkeit vertiefen. Der Weg zu einer europäischen Verfassung ist noch lang, aber im Laufe der Zeit, haben sich die Europäischen Gemeinschaften zum Staat im existentiellen Sinne entwickelt, unter anderem mit der Währungsunion.¹ Weil die Staats- und Regierungschefs im Köln am 3. und 4. Juni 1999 und in Tampere am 15. und 16. Oktober sich entschieden haben, einen Entwurf einer *Charta der Grundrechte für Europäische Union* mit Roman Herzog als Vorsitzender zu erarbeiten ist dieser Entwurf ein Jahr später fertig und wurde Anfang Dezember 2000 in Nizza durch den Europäischen Rat proklamiert. Diese Proklamation verschafft keine Rechtgeltung, doch eine politische Verbindlichkeit.²

Verschiedene Dokumente die von EU-Staaten ratifiziert und unterschrieben wurden, regeln die Problematik der Menschenrechte, die *Konvention zum Schutze der Menschenrechte und Grundfreiheiten* (KSMG), (1998), in Bezug von allem auf die Menschenrechte der Ersten Generation und die *Europäische Sozialcharta*, die sich auf wirtschaftliche und soziale Rechte,

---

¹Karl Albrecht Schachtschneider, *Eine Charta der Grundrechte für die Europäische Union*, in: *Das Parlament*, 22. Dezember 2000, Seite 21.

² Idem 1, Seite 13.

also Menschenrechte Zweiter Generation bezieht. Das Thema dieser Arbeit ist ein Vergleich zwischen der *Charta der Grundrechte der EU* (CG) und der *Europäischen Sozialcharta* (ES), (1961) mit der Orientierung auf die Problematik der kulturellen, sozialen und wirtschaftlichen Rechte.

Die Freiheit der Religion wird als ein Grundrecht kultureller Art im Artikel 10 CG ernannt auf eine ähnliche Art und Weise wie im Artikel 9 KSMG. Was aber in der *Konvention zum Schutze der Menschenrechte und Grundfreiheiten* und in der *Europäischen Sozialcharta* nicht zu finden ist, ist die Freiheit von Kunst und Wissenschaft, Artikel 13 CG, die als Achtung der „akademischen Freiheit“ zu sehen ist. Das Recht auf Bildung wurde im Artikel 14 CG geregelt und in der *Europäische Sozialcharta* im Artikel 10. Diese kulturellen Rechte sind im Kapitel II unter dem Titel „Freiheiten“ zu finden. Ein wichtiger Punkt für die kulturellen Rechte ist Artikel 22 CG, im Kapitel III „Gleichheit“ zu finden: die Vielfalt der Kulturen, Religionen und Sprachen. Die *Charta der Grundrechte* will eine Basis für eine zukünftige europäische Verfassung bieten und deshalb ist der Inhalt des Artikels 22 sehr wichtig. Innerhalb der EU versuchte man, der Vielfalt der Kulturen, Religionen und Sprachen immer zu respektieren.³ Zu diesem Zeitpunkt ist es für die Bürger Europas undenkbar, in einer Europäischen Union zu leben, in der ihre kulturelle und sprachliche Identität in Gefahr sein kann. Dieser Punkt zeigt, dass eine Vertiefung der EU zum Bundesstaat nur unter diesen Bedingungen zu verwirklichen ist. Zur Zeit ist eine solche Entwicklung keine Priorität.

Die unternehmerische Freiheit (Artikel 16, CG) und das Eigentumsrecht (Artikel 17, CG) sind in der *Europäische Sozialcharta* nicht zu finden. Diese Rechte wurden im Kapitel II, „Freiheiten“, zitiert. Eine große Unterschied zwischen den beiden Dokumenten, die die sozialen und wirtschaftlichen Rechte reglementieren ist, dass die *Europäische Sozialcharta* eher auf einem Modell eines Staates der starke soziale Unterstützung leistet, gegründet ist, und die *Charta der Grundrechte* spricht mehr für einen Staat mit einem starken freien wirtschaftlichen Wettbewerb. Die Gründe dafür kann man auch in dem historischen Kontext erkennen. Die *Europäische Sozialcharta* wurde 1961 unterschrieben und die *Charta der Grundrechte* im Jahr 2000 feierlich proklamiert. Der Globalisierungsdruck war in der 60er Jahren nicht so hoch wie heute. Vielleicht kann dafür das Beispiel eines schwaches Euro im Vergleich mit einen starken Dollar dienen. In Vereinigten Staaten, wo sogar die Pflicht einer Krankenversicherung von manchen Stimmen als kommunistisch bezeichnet wurde, sind durch das 1961er Dokument reglementierte soziale Rechte in dieser

---

³ Relevant dafür ist u.a. dass in der Europäischen Kommission oder im Europarat alle Sprachen der EU Staaten amtliche Sprachen sind. Es besteht die Gefahr, dass mit der EU Osterweiterung die EU doppelt so viele Mitgliedstaaten haben wird und dadurch die Zahl der Dolmetscher sehr hoch sein wird. So etwas wird die schwache Effizienz der Bürokratie vertiefen.

Form kaum denkbar. In Europa gab es Kommentare, die die *Charta der Grundrechte* als „neokapitalistisch“ gesehen haben.⁴ Im deutschen Grundgesetz ist die Sozialpflichtigkeit des Eigentums klar formuliert („Eigentum verpflichtet. Sein Gebrauch soll zugleich dem Wohl der Allgemeinheit dienen“, Art.14, Abs.2 GG⁵), aber in der *Charta der Grundrechte* nicht. Es gibt Autoren, die u.a. deswegen behaupten, dass die *Charta der Grundrechte* der deutschen Sozialen Marktwirtschaft nicht entspricht, weil das Sozialprinzip in diesem Dokument nicht zu finden ist.

Der große Unterschied zwischen der *Europäische Sozialcharta* und der *Charta der Grundrechte* liegt in der Betrachtung des Rechtes auf Arbeiten. Im Artikel 15 CG, Kapitel II, „Freiheiten“, wird das Recht auf Arbeit als Recht einer Person gesehen und nicht als staatliche Pflicht, den Bürgerinnen und Bürgern einen Arbeitsplatz zu besorgen und „möglichst hohen und stabilen Beschäftigungsstand zu einer ihrer wichtigen Zielsetzung und Aufgaben zu machen“ (Artikel 1, Abs.1, SZ). Das Recht auf Arbeit findet sich in dreizehn Verfassungen der Mitgliedstaaten der EU (außer in Österreich und Deutschland, aber die meisten deutschen Bundesländern erkennen dies an⁶). Die unternehmerische Freiheit wurde durch Artikel 16 CG anerkannt, aber das recht auf Arbeit nicht. Das Dokument legitimiert eine Art Politik mit Beschäftigungszielen nicht.

Andere Menschenrechte sozialer und wirtschaftlicher Art sind im Kapitel IV unter dem Titel „Solidarität“ zu finden. Der Titel paßt nicht zu einem Kapitel, das sich mit Menschenrechten Zweiter und nicht Dritter Generation beschäftigt. Tatsächlich gibt es am Schluß dieses Kapitels den Artikel 37 über dem Umweltschutz (Recht Dritter Generation). Ein Prinzip wie den Verbraucherschutz (Artikel 38 CG) gibt es in der *Europäische Sozialcharta* nicht. Alle anderen Rechte, die in der *Charta der Grundrechte* in der Kapitel IV zu finden sind, gab es auch in der *Europäische Sozialcharta*, aber ausführlicher formuliert. Das „Recht auf Unterrichtung und Anhörung der Arbeitnehmerinnen und Arbeitnehmer im Unternehmen“(Art.27 CG) wurde im Artikel 1 Abs.4 der *Europäische Sozialcharta* geregelt. In der Formulierung der CG findet man die der „political corectness“ entsprechende Form: „Arbeitnehmerinnen und Arbeitnehmer“ ist ein kleiner Unterschied zu der 1961er Formulierung: „Arbeitnehmer“. In der CG gibt es keine Hinweise auf Zahlung erhöhter Lohnsätze für Überstundenarbeit und für eine geschlechtsorientierte Gleichberechtigung der Arbeit wie es in Artikel 4 der SC der Fall ist. Der Zugang zu einem Arbeitsvermittlungsdienst ist in beiden Dokumenten

---

⁴ Idem 1, Seite 19.

⁵ Idem 1, Seite 20.

⁶ Idem 1, Seite 19.

geregelt. Der Schutz bei ungerechtfertigter Entlassung (Art.30 CG) und das Recht auf gerechte und angemessene Arbeitsbedingungen (Art. 31 CG) sind in der ES auch. In Bezug auf die Arbeitsbedingungen die durch Artikel 4 ES geregelt sind, bestehen Unterschiede weil die CG keine Pflicht für „Kontrollmaßnahmen zur Einhaltung“ der sicheren und gesunden Arbeitsbedingungen von beiden Seiten der Arbeitnehmer und der Arbeitgeber vorschreibt, wie es der Fall im Artikel 3 Abs. 2 ES ist. In Artikel 32 CG ist das Verbot der Kinderarbeit und der Schutz der Jugendlichen am Arbeitsplatz formuliert, ähnlich wie in der ES, Artikel 7. Das Recht auf Kollektivhandlungen und Kollektivmaßnahmen das unter Artikel 28 CG zu finden ist, steht auch in Artikel 6 der Europäische Sozialcharta, sowie auch der Artikel 34 über die Soziale Sicherheit und soziale Unterstützung (Artikel 34 CG) in der Europäische Sozialcharta unter Artikel 12 zu finden ist. Der Text der *Charta der Grundrechte* ist natürlich kürzer als der Text der *Europäische Sozialcharta* und deshalb ist die Problematik dort auf eine ausführlichere Weise ausgedrückt. In Artikel 33 der CG wurden Rechte über Familien und Berufsleben formuliert, die man in der ES im Artikel 5 finden kann. In der *Charta der Grundrechte* ist kein Wort über behinderte Menschen zu finden. In den Artikel 10, Abs.1 und Art.15 Abs.2 der *Europäische Sozialcharta* wurden die sozialen Rechte dieser Menschen geregelt: den Zugang zu technischen Hochschulen und Universitäten zu ermöglichen, oder geeignete Maßnahmen zu treffen für die Vermittlung von Behinderten auf Arbeitsplätze. Andere Aspekte, die in der CG nicht zu finden sind: die Förderung des Baues, familiengerechter Wohnungen und Hilfen für jungen Eheleute (Art.16 ES). Das ist in der ES als eine Aufgabe für der Staat gesehen. In der Artikel 18 sind die Rechte die mit der Ausübung einer Erwerbstätigkeit zu tun haben und die Rechte der ausländischen Arbeitnehmer oder Arbeitgeber zu finden.(Art.18, Abs. 2, ES). So etwas wie „*die Vorschriften über die Beschäftigung ausländischer Arbeitnehmer einzeln oder gemeinschaftlich zu liberalisieren und an zu erkennen*“ (Art.18, Abs.3, ES) wurde in dem neuen europäischen Dokument CG nicht erwähnt.

LITERATUR

1. Dias, Clarence. J, *Auswirkungen der Globalisierung auf die Menschenrechte*, in: Jahrbuch der Menschenrechte 2001, Suhrkamp Verlag, Frankfurt Main, 2000.
2. *Menschenrechte, Dokumente und Deklarationen*, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 1990.
3. Schachtschneider, Karl Albrecht, *Eine Charta der Grundrechte für die Europäische Union*, in: *Das Parlament*, 22. Dezember 2000.

ZWISCHEN ABWANDERUNG UND WIDERSPRUCH. EINE MÖGLICHE ANWENDUNG HIRSCHMANS THEORIE AM BEISPIEL RUMÄNIENS

DELIA CRISTINA BALABAN

ABSTRACT. *Between Drift and Contradiction. A Possible Application Hirschman Theory by the Example of Romania.* Albert Hirschman theory on exit and voice as reactions in an family, organisation or state was first formulated on 1970 and some years after was developed. This theory has many applications, especially of economic and political nature. With the transformation process in the Eastern Europe there were discovered new application fields for Hirschman's theory. This article do not only present the exit and voice theory, but also its application fields. One of the most important is the phenomenon of the so called brain drain and the contemporary problem of emigration from Eastern Europe with respect to the Romanian situation.

1. Die Grundbegriffe Abwanderung und Widerspruch

Mit der im Folgenden zu erläuternden Theorie des hydraulischen Modells von Abwanderung und Widerspruch hat es Hirschman geschafft, die Meinungen der meisten Ökonomen mit denen der meisten Politikwissenschaftler zu einen, wenn es um die Reaktionen von Menschen geht, die mit den Leistungen bzw. Produkten einer Organisation nicht mehr zufrieden sind. Hirschmans Ansatz ist interdisziplinär, er versuchte *“to demonstrate to political scientists the usefulness of economic concepts and to economists the usefulness of political concepts.”*¹ Die Ökonomen behaupteten, dass wenn die Leistungen bzw. die Produkte einer Organisation bzw. einer Firma qualitativ schlechter geworden sind, die Mitglieder bzw. die Kunden sich für den Austritt bzw. den Wechsel zu einer anderen Organisation oder zu den ähnlichen Produkten einer anderen Firma entscheiden werden. Die Politikwissenschaftler glauben, dass sich die Reaktionen in einer Situation wie der vorher dargestellten mehr in die Richtung von Protesten entwickeln werden.²

---

¹ Albert O. Hirschman: *Exit, Voice and Loyalty, Responses to Decline in Firms, Organisations and States*, Harvard University Press; Cambridge, Massachusetts and London, England, 1970, Seite 19.

² Kenneth J. Arrow: *Opinion about Albert O. Hirschman's Exit, Voice and Loyalty*, in: Albert O. Hirschman: *Exit, Voice and Loyalty, Responses to Decline in Firms*,

In seinem Buch *Exit, Voice and Loyalty, Response to decline in Firms, Organizations, and States* (1970), auf Deutsch als *Abwanderung und Widerspruch, Reaktionen auf Leistungsabfall bei Unternehmungen, Organisationen und Staaten* (1974) übersetzt, hat Hirschman bereits Anfang der 70er Jahre seinen Ansatz über Abwanderung und Widerspruch und über die Dynamik der Beziehungen zwischen diesen beiden Konzepten dargelegt. Die Inspiration für *Exit, Voice and Loyalty* hat der Autor in einer Beobachtung der nigerianischen Bahn gefunden. Anfang der 90er Jahre hat Hirschman einige Punkte seiner Theorie in einem weiteren Beitrag *Abwanderung, Widerspruch und das Schicksal der Deutschen Demokratischen Republik, Ein Essay zur konzeptuellen Geschichte* (1992) sowie auch in einem Teil des Buches *Entwicklung, Markt und Moral* (1993), weiter verarbeitet.

Wie schon erwähnt wurde ist Hirschmans Aufsatz in einer „*deterioration in Performance*“³ einer Organisation anwendbar. Die Zeichen für eine Entwicklung dieser Art sind eine absolute oder vergleichbare Verschlechterung der Qualität von Produkten bzw. von Dienstleistungen. Abwanderung und Widerspruch sind beide Reaktionsweisen, die das Management auf seine Fehler aufmerksam machen sollte.

Die Abwanderung (*exit opinion*) erfolgt entweder durch den Austritt einiger Mitglieder aus dieser Organisation oder die Kunden kaufen die Produkte dieser Organisation nicht mehr. Als Folge dieser Verhältnisse sinken die Mitgliederzahl oder der Umsatz. Das ist ein Zeichen für das Management, Maßnahmen zu ergreifen.⁴ Etwa zwanzig Jahre später definierte Hirschman Abwanderung als „*den Rückzug aus einer Beziehung, die sie als Käufer von Waren oder als Mitglieder einer Organisation, etwa einer Firma, einer Familie, einer Partei oder eines Staates eingegangen waren*“⁵. Der Begriff Abwanderung wurde in *Abwanderung, Widerspruch und das Schicksal der DDR* definiert. Abwanderung wird wie folgt erklärt: „*Sei es die Entscheidung eines Konsumenten, zu einem besseren Lieferanten von Waren und Dienstleistungen überzuwechseln, oder die Entscheidung eines politisch Verfolgten, zu*

Organisations and States, Harvard University Press; Cambridge, Massachusetts and London, England, 1970.

³ Albert O. Hirschman: *Exit, Voice and Loyalty, Responses to Decline in Firms, Organizations and States*, Harvard University Press; Cambridge, Massachusetts and London, England, 1970, Seite 4.

⁴ Ebenda 1; Seite 4.

⁵ Albert O. Hirschman: *Entwicklung, Markt und Moral*, München, Hauser, 1993, Seite 168.

*emigrieren und in ein hoffentlich glückliches Land fortzugehen.*⁶ „Abwanderung sei eine individuelle bzw. eine private Entscheidung. Es mag sein, dass andere Mitglieder der Gesellschaft oder der Organisation abwandern und durch die Entscheidung andere Mitglieder beeinflussen, aber die Entscheidung muss jedes Mitglied für sich selbst treffen. Damit ist Abwanderung *„ein privates erlangtes Gut, in dem Sinne, dass man es nicht durch die Anstrengungen anderer kann, als Ergebnis einer Art von Trittbrettfahrertum.“*⁷

Der Widerspruch (*voice option*) bedeutet die Äußerung der Unzufriedenheit gegenüber Management, den zuständigen Behörden, den Personen die das Management dieser Botschaft ermitteln oder gegenüber jeder Person oder Organisation, die es hören möchte. Diese Verhältnisse erfolgen ohne den Austritt aus dieser Organisation bzw. mit der Kontinuität der Kundenschaft.⁸ Widerspruch ist die *„Artikulation und Übermittlung von Meinungen, Kritik und Protest“* bzw. *„der Versuch, durch Unzufriedenheitsbekundungen oder Verbesserungsvorschläge die Verhältnisse wiederherzustellen und womöglich gar besser zu gestalten“* wie es in *Entwicklung, Markt und Moral* (1993) heisst. Im Gegenteil zu Abwanderung ist Widerspruch *„eine öffentliche Handlungsweise.“*⁹

Die Alternative zwischen Abwanderung und Widerspruch, deren Polarität sowie auch deren Beitrag zu den sogenannten *„mechanisms of recuperation“* sind die wichtigen Fragen, die Hirschman in einem großen Teil seines Werkes untersucht.

Abwanderung ist möglich in einer Umwelt, in der es Wahlmöglichkeiten, Wettbewerb und gut funktionierende Märkte gibt. Abwanderung ist *„ein mächtiges, aber indirektes und in gewisser Weise auch stumpfes Instrument,“*¹⁰ das das Management auf die eventuellen Fehler oder auf die Senkung der Qualität aufmerksam macht. In der Regel haben die Personen, die sich für diese Möglichkeit entscheiden kein Interesse daran, das Management über seine Fehler zu informieren. In Situationen wo die Abwanderung sehr hohe Kosten haben kann oder wo eine Person für längere Zeit Mitglied war, so korrigiert Hirschman etwa zwanzig Jahre später seine Theorie, liefert Abwanderung wichtige Informationen für das Management bzw. für die Führung dieser Organisation oder des Staates. Abwanderung ist für die Ausbreitung

---

⁶ Albert O. Hirschman: *Abwanderung, Widerspruch und das Schicksal der Deutschen Demokratischen Republik*, in: Leviathan, Zeitschrift für Soziologie, Jahrgang 1992, Opladen, Westdeutscher Verlag, Seite 351.

⁷ Ebenda 6, Seite 351.

⁸ Ebenda 1, Seite 4.

⁹ Ebenda 6, Seite 351.

¹⁰ Ebenda 5, Seite 169.

der Märkte, für die Auswanderung, Kriegsdienstverweigerung oder für die Scheidung ein wichtiger Faktor.

Die Formulierung des Widerspruches ist mit dem „*Recht auf Meinungsäußerung*“¹¹, mit Protest zu verbinden. In vielen Fällen, sogar in einer freien Marktwirtschaft, ist es keine leichte Aufgabe Widerspruch zu leisten. Ein Zusammenschluss der unzufriedenen Mitglieder bzw. ein kollektives Handeln ist dafür erforderlich. In *Entwicklung, Markt und Moral* (1993) stimmte Hirschman mit O'Donnells Verteilung in horizontale und vertikale Widersprüche überein. Der horizontale Widerspruch bedeutet die Äußerung und den Meinungs austausch zwischen Bürgern. Unter vertikalem Widerspruch ist die Äußerung der Meinungen der Bürger gegenüber den verantwortlichen Institutionen oder Personen zu verstehen. In diesem Kontext ist ein autoritäres Regime an der Unmöglichkeit, beide Formen des Widerspruchs von Seiten der Bürger zu leisten, erkennbar.

2. Die Dynamik von Abwanderung und Widerspruch

Abwanderung und Widerspruch entstehen unter sehr unterschiedlichen Umständen und gehorchen, Hirschman zu Folge, verschiedenen Impulsen. Und doch entspricht die Dynamik dieser zwei Reaktionsmöglichkeiten einem *klassischen hydraulischen Muster*.¹² Weil beide Mechanismen zu Wahl stehen, können sie sich entweder gegenseitig schwächen oder verstärken.¹³ Falls eine Organisation stärker auf Widerspruch reagiert, kann, wenn von vielen Mitgliedern die Abwanderungsmöglichkeit im Kauf genommen wird, der potentielle Widerspruch gemindert werden. (Als Beispiel dafür steht der Niedergang von öffentlichen Schulen durch die mögliche Abwanderung zu den privaten.) Der Widerspruch ist stärkeren Schwankungen unterworfen als die Abwanderung, hat „*eine starke Anziehungskraft all jener Aktivitäten, bei denen es zu einer Vermischung von Mittel und Zweck kommt, und kann somit auch als eine Investition in die Identität von Individuen oder Gruppen verstanden werden.*“¹⁴

Es gibt Gesellschaften, Organisationen und Staaten, wo die Mitglieder nicht gleichmäßig über beide Möglichkeiten von Abwanderung und Widerspruch verfügen. Die Geschichte zeigt jedoch, dass auch in dem Falle, wo diese Möglichkeiten zur Verfügung stehen und wo eine begründete Unzufriedenheit entstand, weder durch Abwanderung noch durch Widerspruch

---

¹¹ Ebenda 5, Seite 170.

¹² Ebenda 6, Seite 350.

¹³ Ebenda 5, Seite 171.

¹⁴ Ebenda 5, Seite 175.

reagiert wurde. Durch eine frühere Unterdrückung von Abwanderung oder von Widerspruch der Menschen wurde das Verhalten durch Duldung, Untätigkeit, Rückzug und Resignation geprägt. Der Wechsel von Passivität zum Aktivismus ist im diesem Fall als der Wechsel von Untätigkeit zu Abwanderung bzw. Widerspruch zu übersetzen.

Die Bereitschaft zu widersprechen ist durch zwei Hauptdeterminanten bei möglicher Abwanderung bestimmt:

- Das Ausmaß, in dem die Kunden bzw. die Mitglieder bereit sind, „*die mit der Abwanderung verbundene Gewißheit um der ungewissen Verbesserung des verschlechterten Produktes willen preiszugeben*“,¹⁵
- Die Art und Weise, wie die Kunden bzw. die Mitglieder ihre Qualitäten und Einflußkräfte zur Verbesserung der Produkte bzw. der Organisation einschätzen.¹⁶

Zwischen Abwanderung und Widerspruch gibt es im Voraus keine etablierte Harmonie, sondern im Gegenteil, Abwanderung unterminiert den Widerspruch. In dem Fall wo Abwanderung leicht machbar scheint, ist die Bereitschaft zum Widerspruch niedriger. Dies ist eine These, die Hirschman in seinen späteren Beiträgen nuancieren wird.

3. Der Begriff Loyalität

Es gibt Situationen, in denen Mitglieder einer Organisation obwohl sie die Möglichkeit haben, abzuwandern, trotzdem weiterhin bleiben. In diesen Situationen hat Hirschman einen Faktor entdeckt, der die vorschnelle Abwanderung der Mitglieder abblockt, nämlich die Loyalität.¹⁷ Loyale Mitglieder sind keine blind treuen Mitglieder, sie können zu anderen konkurrierenden Organisationen überwechseln, aber sie bleiben, weil sie stark motiviert sind, die Organisation zu retten, „*wenn der Niedergang erst einmal eine bestimmte Schwelle überschritten hat*.“¹⁸ Loyalität steht im Zusammenhang mit dem Begriff Vertrauen. Dank einer loyalen Verhalten ein Mindestmaß an Vertrauen entgegenwirken und mobilisieren in Richtung einer Gesundung und eines Reformkurses den einen notwendigen Widerspruch kann. Der Ausdruck „*our country, right or wrong*“¹⁹ sowie auch der Trinkspruch „Auf unser Vaterland!“

---

¹⁵Albert O. Hirschman: *Abwanderung und Widerspruch, Reaktionen auf Leistungsabfall bei Unternehmungen, Organisationen und Staaten*, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1974, Seite 66.

¹⁶ Ebenda 15, Seite 67.

¹⁷ Ebenda 15, Kap. 7, Eine Theorie der Loyalität, Seite 65-89.

¹⁸ Ebenda 5, Seite 172.

¹⁹ Die Übersetzung lautet: *Auf unser Vaterland, sei es im Recht oder Unrecht!*, Idem15, Seite 67.

äußern genau dieses loyale Verhalten. Die Erwartung, dass es dem Vaterland eines Tages gut gehen wird, ist im ersten Satz eher zu erkennen als dass das Land immer im Unrecht bleiben wird.

Laut Hirschman enthält das loyale Verhalten einen großen Anteil an rationalem Kalkül. Die Loyalität *„vermag den sozial nützlichen Zweck zu erfüllen, die Qualitätsverschlechterung daran zu hindern, kumulativ zu werden, wie dies so häufig geschieht, wenn die Abwanderung durch keine Schranke behindert wird.“*²⁰ Loyale Mitglieder ermöglichen es der Firma bzw. der Organisation sich vom Nachlassen der Effizienz zu erholen. Loyalität bringt den Mitgliedern dazu kreative Lösungen, um die Situation zu bewältigen. Loyalität ist eine Beschränkung der Abwanderung und ist am sinnvollsten, wo Widerspruch sehr viel soziale Erfindergabe verlangt.

Ohne Loyalitätsgefühle ist die Abwanderung kostenlos, abgesehen von den Kosten der Beschaffung von Informationen über andere Produkte bzw. Organisationen. Loyalität ist ein komplexer Faktor, der nicht nur in der Form der nicht abwandernden Mitglieder zu finden ist, sondern es gibt auch Mitglieder, die abwandern und doch einen Teil der Loyalität in ihrem Verhalten behalten. Dementsprechend gibt es zwei Arten von Loyalität: eine Loyalität ohne Gedanken an Abwanderung und ein Verhalten, in dem durch eine Verschlechterung der Situation der Gedanke an Abwanderung präsent ist. Das loyale Verhalten ist den Mitgliedern, die es ausüben, nicht immer bewußt.

Im Fall einer strengen Initiation und hohen Strafen bei Abwanderung ist mit Modifikationen des loyalen Verhaltens zu rechnen. Es ist möglich, dass die Loyalität über das Ziel hinausschießt und zu einer Mischung von Abwanderung und Widerspruch führt, wobei Abwanderung zu kurz kommt.²¹ Institutionen und Einrichtungen die Loyalität fördern können Abwanderung und Widerspruch unterdrücken. Hohe Kosten bei Aufnahme bzw. Austritt in und aus einer Organisation verstärken die Loyalität. Es gibt auch ein unbewußtes loyales Verhalten. Es taucht meistens auf, wenn die Mitglieder einen hohen Eintrittsbeitrag bezahlt haben. Wenn die Organisation nicht wie erwünscht funktioniert ist es schwer zuzugeben, dass sie eine falsche Entscheidung getroffen haben, als sie der Organisation beitraten. Wenn es zu der Reaktion des Widerspruchs kommen sollte, ist sie stärker als in den Situationen, wo der Eintritt leicht war.

Neben der Abwanderungsdrohung gibt es noch den Begriff Boykott, der eine Erscheinung an der Grenze zwischen Abwanderung und Widerspruch darstellt. Im Fall eines Boykottes *„wird die Abwanderung nicht nur angedroht, sondern findet tatsächlich statt, doch wird sie in der spezifischen und*

---

²⁰ Ebenda 15, Seite 68.

²¹ Ebenda 15, Seite 79.

ausdrücklichen Absicht unternommen, eine Änderung des Verhaltens der boykottierten Organisation herbeizuführen, und ist daher eine echte Mischung aus den beiden Mechanismen. An die Stelle der Abwanderungsdrohung als Instrument des Widerspruchs tritt hier ihr Spiegelbild, das Versprechen des Wiedereintrittes: denn es gilt als ausgemacht, dass das Mitglied bzw. der Kunde zu seiner alten Organisation bzw. Firma zurückkehren wird, wenn bestimmte Zustände, die zum Boykott geführt haben, abgestellt werden.²²

4. Mögliche Anwendungsbereiche

Das Modell von Abwanderung und Widerspruch fand in der Analyse von **Gewerkschaften** in Form des kollektiven Widerspruchs eine der wichtigsten Anwendungen. Die wichtige Aufgabe der Gewerkschaften besteht darin, das Management über die Wünsche und Klagen der Angestellten zu informieren.²³ Die Verhandlungen in Zusammenarbeit mit den Gewerkschaften über kollektive Verträge bringen dem Management weiterhin Informationen über die Bedingungen der Angestellten. Kündigungen von unzufriedenen einzelnen Angestellten machen das Management nicht so stark auf seine möglichen Fehler aufmerksam wie die kollektiven Verhandlungen. Wenn wir nur die Verhinderung von kollektiven Protesten berücksichtigen, dann ist der Beitrag der Gewerkschaften an dem Anstieg der Produktivität bedeutend. Natürlich, wenn die Gewerkschaften in ihrem Bestreben, Vorteile für die Angestellten zu gewinnen, zu weit gehen, schadet das dem Unternehmen. Jedoch teilt Hirschman die Meinung von Freeman und Medoff, dass die Rolle der Gewerkschaften allgemein für die Betriebe positiv sei.²⁴

Andere Anwendungsbereiche für Hirschmans Theorie sind die **Hierarchien** und die **Märkte**. Die Frage, die dadurch geklärt wurde, beschäftigt sich mit den Beziehungen zwischen Lieferanten und Kunden bzw. damit, wann es notwendig ist, dass eine Lieferantenfirma in eine Abteilung der Produktionsfirma umgewandelt wird. Auf dem **Aktienmarkt** ist es für die Aktienbesitzer weniger möglich, Widerspruch zu leisten. Die Abwanderung, die in diesem Fall durch den Verkauf von Aktien erfolgt, ist ein starker indirekter Indikator für das Management über die Situation der Firma. Der Aktienverkauf ist in vielen Fällen mit einer Verschlechterung der Qualität der Unternehmen bzw. mit der Veröffentlichung von negativen Bilanzen verbunden.

---

²² Ebenda 15, Seite 73.

²³ Ebenda 5, Seite 176.

²⁴ Ebenda 5, Seite 177.

Das Angebot der **öffentlichen Dienstleistungen** ist nicht der *Disziplin des Marktes* unterworfen und aus diesem Grund können häufiger Probleme mit der Qualität der Dienste auftauchen. Weil große Unterschiede in Bezug auf die Wünsche der Kunden zu beobachten sind, Qualitätsunterschiede leicht bemerkbar sind, die Ausgaben für diese Dienstleistungen niedrig sind und es viele konkurrierende Anbieter gibt, scheint ein Gutschein- oder Abwanderungsmodell in dieser Situation geeignet. Der Lebensmitteleinkauf passt besser zu diesem Modell als zum Gesundheits- und Bildungswesen. In beiden Bereichen ist es heutzutage eher der Fall, dass Abwanderung dem Widerspruch den Rücken stärkt.

Auch die **Dynamik der politischen Parteien** in einer Demokratie kann mit Hilfe des Modells von Abwanderung und Widerspruch erklärt werden. In einem Zweiparteiensystem neigen die Mitglieder dazu, sich ideologisch zum Zentrum zu bewegen. Es ist unwahrscheinlich, dass die Mitglieder einer Partei zu der anderen wechseln werden, denn die ideologischen Unterschiede sind dafür zu groß. Dass sie neue Parteien gründen werden, ist auch ausgeschlossen. In dieser Situation ist es eher wahrscheinlich, dass die unzufriedenen Mitglieder innerhalb der Partei Widerspruch leisten werden. In einem Mehrparteiensystem ist die Tendenz zur Abwanderung höher als in dem ersten Beispiel. Die These, dass in einem Zweiparteiensystem die unzufriedenen Mitglieder eher zum Widerspruch und in einem Mehrparteiensystem zur Abwanderung tendieren, ist für ein Modell mit einer einzigen (Links -Rechts) Dimension geeignet. In *Entwicklung, Markt und Moral* (1993) korrigiert Hirschman seine Theorie. Viele Parteisysteme haben nicht nur eine einzige Dimension, sondern mehrere. Es gibt in einigen Gesellschaften unterschiedliche ethnische Komponenten, um nur ein Beispiel zu nennen. Das macht die Neigung zur Abwanderung eher geringer als man sich vorgestellt hat.

Ein anderes Beispiel, in dem man das Modell von Abwanderung und Widerspruch anwenden kann, ist die **moderne Ehe**. Wenn es in einer Ehe zu Problemen kommen sollte, sind zwei Reaktionsmöglichkeiten vorhanden: man kann über die Probleme sprechen - das kann auch zu Auseinandersetzungen (Widerspruch) führen - oder man kann sich scheiden lassen bzw. aus der Beziehung heraustreten. Wenn die Kosten für die Scheidung gering sind, greift man eher zu dieser Lösung der Probleme. Seitdem es im Jahre 1970 in Kalifornien zu einer Gesetzesänderung gekommen ist bzw. das Schuldprinzip durch die Erklärung einer oder beiden Seiten der Ehe, dass die Ehe nicht zu retten sei ersetzt wurde, ist es leichter, sich in diesem Bundesstaat scheiden zu lassen und es gibt mehrere

Paare, die das taten.²⁵ Fazit: *Je einfacher „Abwanderung“ aus einer Ehe durch Scheidung ist, desto geringere Anstrengungen wird man unternehmen, die Beziehung durch „Widerspruch“, d.h. durch Kommunikation und Bemühungen zur Versöhnung wiederherzustellen, als wenn die Abwanderungsmöglichkeit fehlt.*²⁶

Nützlich ist das Modell von Abwanderung und Widerspruch auch in dem Fall der **Beziehungen zwischen Jugendlichen und ihren Eltern**. Die Adoleszenz ist eine Phase, in der die Jugendlichen versuchen, sich von den Eltern unabhängig zu machen. Hirschman vertritt die Meinung, dass die Generationen von Adoleszenten „*bei ihrer Ablösung von den Eltern*“²⁷ sich unterscheiden. Außerdem gibt es Unterschiede zwischen den Reaktionen von Jungs und Mädchen. Allgemein legen die Mädchen größeren Wert auf ihre Verbindungen mit der Familie als die Jungs.

Die Beziehungen zwischen der räumlichen Mobilität (Migration) und dem politischen Handeln werden im Laufe dieser Arbeit als die wichtigste Anwendung für Hirschmans Theorie betrachtet. In diesem Beispiel übersetzt man Abwanderung oder Widerspruch durch „*fliehen oder kämpfen*“.²⁸ Es gibt drei Typen der physischen Abwanderung: 1. Vom Land in die Städte, 2. Von den Städten in die Vorstädte und 3. Die internationale Wanderung. Hirschmans Grundhypothese lautet: Die Menschen, die das Land, die Stadt oder die Nation verlassen, sind genau diejenigen, die am kräftigsten Widerspruch leisten könnten. Durch ihre Entscheidung wird der mögliche Widerspruch geschwächt. Die Abwanderung vom Land in die Städte wird den Widerspruch der Landbevölkerung zu den Landreformen schwächen. Die Durchführung dieser Landreformen, die ohne diese räumliche Bewegung der Bevölkerung nie möglich wären, sind als eine Verbesserung Europa der Situation auf dem Lande gedacht. Die Auswanderungswelle von nach Amerika im 19. Jahrhundert bis zum Ersten Weltkrieg hatte den Effekt eines Sicherheitsventils. Für Länder wie z. B. Italien hat das zu einer rapide voranschreitenden Industrialisierung geführt.²⁹ Viele totalitäre Regime haben mindestens eine Weile Wert auf die Abwanderung ihrer gegnerischen Mitglieder gelegt; entweder in Form der von Castro „bestellten“ Auswanderung der Kubaner nach Miami oder in der brutalsten Form, die in der Sowjetunion zu finden war. Sowjetische Dissidenten wurden im eigenem Land weit entfernt von der Zivilisation in Lager gebracht. Durch das hydraulische Modell von Abwanderung und Widerspruch ist die Abwesenheit einer stärkeren

---

²⁵ Ebenda 5, Seite 189.

²⁶ Ebenda 6, Seite 335.

²⁷ Ebenda 5, Seite 190.

²⁸ Ebenda 5, Seite 181.

²⁹ Ebenda 5, Seite 182.

Arbeiterbewegung in den Vereinigten Staaten in Industrialisierungszeiten erklärbar. In den Vereinigten Staaten gab es zu diesem Zeitpunkt die Möglichkeit, nach Westen zu ziehen, also räumlich abzuwandern, was im Endeffekt den Widerspruch schwächte.³⁰ Doch ist das „Zickzack-Modell“, je mehr Abwanderung, desto weniger Widerspruch, nicht voll gerecht. Diese Meinung vertritt Hirschman später in seinem Buch *Entwicklung, Markt und Moral* (1993). Bei den Migrationsbewegungen wird die Dynamik von Abwanderung und Widerspruch in diesem Buch neu diskutiert. Die Bereitschaft zur Lockerung autoritärer politischer Einschränkungen nimmt nur zu, wenn gleichzeitig in einem gewissen Ausmass Auswanderung stattfindet. Das passierte auch in dem Fall Spaniens, Portugals und Griechenlands in den 60er und 70er Jahren durch die Abwanderung von Arbeitskräften in den Norden Europas. Das hat dazu gedient, dass eine „*stärker demokratische, mehr Widerspruch zulassende Ordnung*“³¹ entstand. Auch das Beispiel mit den Landreformen kann aus einer anderen Perspektive betrachtet werden. Nach der Abwanderung mehrerer Mitglieder sind die Reformkosten auch geringer und damit sind diese Reformen machbar. Abwanderung dient nur dann zu einer Verbesserung der gesellschaftlichen Situation, wenn Gegen- oder Präventivmaßnahmen, „*mit denen die jeweils von umfangreichen Abwanderungen betroffenen oder bedrohten Gebiete reagieren können*“³², getroffen werden. Wenn die Abwanderung eine gewisse Grenze überschreitet, ist die Abwanderung eine Gefahr für einen Staat. Genau wie ein Betrieb Maßnahmen für die Verbesserung der Arbeitsbedingungen seiner Mitarbeiter bzw. für die Qualitätsverbesserung der Produkte ergreifen kann, kann sich ein Staat attraktiver für seine Bürger machen. Dank seiner territorialen Gewalt kann der Staat seine Bürger innerhalb der eigenen Grenzen einsperren. Ob diese Maßnahme zur Verbesserung der Situation in diesem Staat beitragen wird, ist fragwürdig.

Die Abwanderung von Kapital ist eine andere Form von räumlicher Abwanderung. Die zunehmende Bedeutung mobilen Kapitals ist bereits im 18. Jahrhundert eine Tatsache geworden. Dank der modernen Kommunikationsmittel ist heutzutage ein Kapitaltransfer leicht machbar. Diejenigen, die das Kapital aus einer Organisation nehmen, haben kein Mitrecht, sich zu den Problemen dieser Unternehmen zu äußern und damit Widerspruch zu leisten. Die Mobilität des Kapitals und seine Tendenz zu Abwanderung kann ein Hauptgrund für die Schwäche und Labilität der Staaten sein, die sich auf

---

³⁰ Ebenda 6, Seite 333.

³¹ Ebenda 5, Seite 183.

³² Ebenda 5, Seite 184.

dem Weg zu einem Aufbau eines marktwirtschaftlichen Systems befinden bzw. die an der kapitalistischen Peripherie situiert sind.

In dem oben erwähnten Beitrag *Abwanderung, Widerspruch und das Schicksal der Deutschen Demokratischen Republik* wendet Hirschman seine Theorie des hydraulischen Modells von Abwanderung und Widerspruch auch auf den Zusammenbruch der DDR an. Hirschman zu Folge gab es vor dem Herbst 1989 kaum Widerspruch in der DDR. Im Gegenteil: Abwanderung war sehr stark vertreten. Die massive Abwanderung im Jahre 1989 hat dazu geführt, dass es zu Widerspruch kam. In seinem Buch *Der Tunnel am Ende des Lichts, Erkundungen der politischen Transformation im Neuen Osten* bezeichnet Claus Offe die DDR-Revolution als eine „exit-Revolution“, denn „nicht siegreicher kollektiver Kampf um eine neue politische Ordnung führte zum Ende des Staates DDR, sondern die massenhafte und plötzlich nicht mehr auffaltbare individuelle Abwanderung zerstörte seine ökonomische Basis.“³³

In seinem Beitrag von 1990 *Das Ende einer Organisationsgesellschaft, Systemtheoretische Überlegungen zum gesellschaftlichen Umbruch in der DDR*³⁴, widerspricht Detlef Pollack in einigen Punkten Hirschmans Theorie. Die Unterschiede zwischen Hirschmans Sichtweise von 1974 und der des deutschen Soziologen sind nicht nur auf einer oberflächlichen Ebene zu beobachten. Pollack zu Folge wurde in der DDR doch Widerspruch geleistet und die Kirche hat dies schon vor 1989 geäußert. Auch im Bezug auf die Dynamik von Abwanderung und Widerspruch bestehen Unterschiede zwischen den beiden Autoren: „Die Möglichkeit des Austritts aus dem System ist also als die prinzipielle Bedingung der Möglichkeit der Artikulation von Widerspruch anzusehen. Diese Behauptung steht im Gegensatz zu einer These von Albert O. Hirschman (1974: 65), der davon ausgeht, dass es gerade die Beschränkung der Abwanderungsmöglichkeiten ist, die zu einer Entwicklung des internen Widerspruchs und damit zu einer Mobilisierung von Erneuerungskräften führt. Auch wenn sich natürlich nicht ausschließen lässt, dass sich durch ein Absenken der Abwanderungsbarrieren die internen Widerspruchs- und Wandlungsmöglichkeiten eines Systems verschlechtern, muss für den Fall der DDR doch festgehalten werden, dass Abwanderung und Widerspruch nicht in einem Alternativ-, sondern in einem Ergänzungsverhältnis standen.“³⁵

³³ Claus Offe: *Der Tunnel am Ende des Lichts, Erkundungen der politischen Transformation im Neuen Osten*, Campus Verlag, Frankfurt/New York, 1994, Seite 34.

³⁴ In: Zeitschrift für Soziologie, Jg. 19, Heft 4, August 1990, S.292-307, F. Enke Verlag Stuttgart.

³⁵ Detlef Pollack: *Das Ende einer Organisationsgesellschaft, Systemtheoretische Überlegungen zum gesellschaftlichen Umbruch in der DDR*, in: Zeitschrift für Soziologie, Jg. 19, Heft 4, August 1990, F. Enke Verlag Stuttgart, Seite 295.

Wie schon erwähnt wurde, sind manche Teile von Hirschmans Theorie in dem Artikel aus den 90er Jahren überarbeitet worden. So auch die allgemeine Beziehung zwischen Abwanderung und Widerspruch. Mit dem von Pollack oben dargestellten Gesichtspunkt zum Schicksal der DDR ist Hirschman offensichtlich einverstanden: „(...) *Abwanderung (Auswanderung) und Widerspruch (Protestkundgebungen gegen das Regime) Hand in Hand gearbeitet (haben) und einander wechselseitig verstärkt, so dass sie gemeinsam den Zusammenbruch des Regimes herbeigeführt haben.*“³⁶

5. Hintergrund, Hauptfragen und Ziele dieser Forschung

Einer der Anwendungsbereiche für Hirschmans Theorie, die bereits im ersten Kapitel dargestellt wurden, hat für die Entwicklung der jungen demokratischen Systeme in den MOE-Ländern eine große Bedeutung. Abwanderung und Widerspruch sind Reaktionsmöglichkeiten auf eine Verschlechterung der Qualität in einer Organisation bzw. in einen Staat. Damit überhaupt von einer Anwendung von Hirschmans Theorie die Rede sein kann, muss die Verschlechterung der Situation in einem Land tatsächlich nachgewiesen werden. Es ist meist unwahrscheinlich, dass in einem Land eine Verschlechterung der wirtschaftlichen Situation für alle Bürger zutrifft. Trotzdem darf man allgemein von solch einer Situation für meisten Bürger Rumäniens sprechen.

Die 6. wirtschaftliche Situation Rumäniens

Nach zehn Jahren Transformationsprozess ist die wirtschaftliche Situation in diesem südosteuropäischen Land weiterhin schlecht. Das Lebensniveau der Bevölkerung sowie die Höhe der Arbeitslosigkeit in einigen Regionen sind nur zwei von vielen anderen Merkmalen dieser Situation. Durch die Privatisierung und Umstrukturierung der Unternehmen ist das Phänomen der Arbeitslosigkeit auch in der rumänischen Öffentlichkeit aufgetaucht. Bereits 1994 war die Arbeitslosenquote auf 10,9% gestiegen und Ende Februar 2000 erreichte sie 12,2%. Nach offiziellen Angaben steht Rumänien im regionalen Vergleich noch relativ gut da, aber es kann möglich sein, dass es eine Quote der versteckten Arbeitslosigkeit unter anderem durch eine Personalüberbesetzung der Betriebe gibt. Die regionalen Unterschiede in Bezug auf die Arbeitslosigkeit sind in Rumänien groß; in manchen westlichen Grenzgebieten wie z. B. im Kreis *Bihor* an der ungarischen Grenze liegt die Arbeitslosenquote zwischen 5 und 6% und im *Jiu Tal (Valea Jiului)* bzw. dem Kreis *Hunedoara* oder in manchen Kreisen in der rumänischen Region Moldau (*Moldova*) liegt sie zwischen 15 und 20%. Diese

---

³⁶ Ebenda 6, Seite 334.

Tatsache hat große soziale Probleme mit sich gebracht, wie z. B. das der Bergarbeiter. Die Zahlen entsprechen nicht der Komplexität dieser Situation. In Rumänien gab es noch Ende 2000 in manchen staatlichen Betrieben eine Überbesetzung an Personal. Eine niedrige Produktivität spricht dafür. Die soziale Lage der Arbeitslosen in manchen Regionen, die stark davon betroffen sind, ist sehr schlimm.

7. Die Situation der Auswanderung aus Rumänien

Für manche Rumänen ist die Auswanderung die allerletzte Hoffnung, ein besseres Leben zu führen. Nach einem Bericht des Privatsenders PRO TV vom 27. März 2000 beantragen ungefähr 300-400 Familien im Monat bei der kanadischen Botschaft in Bukarest ein Einwanderungsvisum. Eine genaue Synthese der Zahlen von Bürgern, die aus einem Land in andere Länder auswandern möchten, ist schwer zu bekommen. Daten aus der Zeit, als Rumänien noch ein sozialistisches Land war, sind aus politischen Gründen nicht vorhanden. Nach Angaben des Innenministeriums sind jedoch in der Zeitspanne 1980-1989 etwa 288.000 rumänische Staatsbürger legal ausgewandert. Angehörige verschiedener ethnischer Gruppen hatten in dieser Zeitspanne die Möglichkeit, nach komplizierten bürokratischen Verfahren und viel Wartezeit das Land zu verlassen. Ungefähr 123.000 Deutschstämmige, 41.000 Mitglieder der ungarischen Minderheit und 12.000 rumänische Bürger jüdischer Konfession erhielten die Bewilligung zu emigrieren.³⁷ Nach der Revolution gab es aus einem anderen Grund Probleme, die genauen Zahlen über das Ausmaß der Auswanderung zu bekommen. Die Regeln bei An- und Abmeldung aus einer Gemeinde wurden und werden in Rumänien nicht so strikt befolgt wie in Deutschland. Es ist auch häufig der Fall, dass die Bürger, die schon im Ausland leben und nicht mehr nach Rumänien zurückkehren, nicht als Auswanderer gemeldet sind, obwohl sie in der Tat seit langer Zeit im Ausland leben. Eine große Welle von Deutschstämmigen Abwanderern kam in den 90er Jahren nach Deutschland. Nach Angaben der deutschen Behörden liegt die Zahl der Bürger rumänischer Staatsangehörigkeit, die zwischen 1990-1997 nach Deutschland emigrierten, bei ungefähr 260.000.³⁸ Nach Angaben des Nationalen Institutes für Statistik und Ökonomische Forschung (INSSE) sind in der Zeitspanne 1980-1996 genau 36.103 rumänische Staatsbürger nach Kanada ausgewandert.

In den 90er Jahren verstärkte sich ein Phänomen, welches als *brain drain* bezeichnet wird. Es handelt sich um die Auswanderung von hochqualifizierten Fachkräften aus den Ländern Osteuropas nach Westeuropa bzw. in die Vereinigten Staaten oder nach Kanada. Der rumänische Sozialwissenschaftler

---

³⁷ Capital, Wochenzeitung, Nr. 35/ 30.08.2001, Seite 37.

³⁸ Ebenda 38, Seite 37.

Paul Georgescu hat vor kurzer Zeit eine Arbeit über das Thema unter dem Titel *Brain drain in Eastern Europe, 1980-2000* verfasst.³⁹ Der Prozentsatz der Auswanderer, die vor der Ausreise ein Hochschulstudium in Rumänien absolviert hatten und die nach Kanada oder in die Vereinigten Staaten emigrierten, ist in den letzten Jahren deutlich gestiegen. Der Prozentsatz der rumänischen Bevölkerung, der über einen Hochschulabschluss verfügt, lag 1992 bei ungefähr 12%.⁴⁰ Das Phänomen des *brain drain* ist in allen osteuropäischen Ländern Anfang bis Mitte der 90er Jahre gestiegen. Nach 1998 ist Paul Georgescu zufolge die Zahl der hochausgebildeten Auswanderer aus Ländern wie Polen oder Ungarn gesunken. In Rumänien und Albanien sind die Zahlen konstant geblieben. Die folgende Tabelle könnte einen etwas konkreteren Einblick in die Entwicklung der Zahlen von Mitte der 80er bis Mitte der 90er Jahre ermöglichen.

Tabelle 1.

Die Zahl der rumänischen Auswanderer in die Vereinigten Staaten von Amerika⁴¹

Jahr	Zahl der Auswanderer	Davon mit Hochschulabschluss %
1983	2543	18,72
1984	4004	17,06
1985	5188	17,19
1986	5198	15,16
1987	3837	16,50
1994	3444	18,67
1997	5545	26,96
1998	5112	26,49

Tabelle 2.

Die Zahl der rumänischen Auswanderer nach Kanada⁴²

Jahr	Zahl der Auswanderer	Davon mit Hochschulabschluss %
1984	840	20,71
1985	852	21,60
1986	858	24,01
1987	1550	20,90
1988	1438	19,47
1994	2969	35,67
1995	3843	33,10
1996	3664	34,20

³⁹ Ebenda 38, Seite 37.

⁴⁰ Ebenda 38, Seite 37.

⁴¹ Ebenda 38, Seite 37.

⁴² Ebenda 38, Seite 37.

Für eine Bevölkerungszahl zwischen 22 Mio. und 23 Mio. sind die oben dargestellten Zahlen nicht so hoch. In der Tat ist die Zahl aller Auswanderer höher. Studenten bzw. junge Absolventen, die sich mit Hilfe eines Stipendiums im Ausland weiterbilden und danach auch im Ausland bleiben, sind in keiner Statistik der rumänischen Behörden zu finden. Die Zahl der Gastarbeiter aus Rumänien, die nach dem Ablauf des Vertrages weiterhin in Spanien oder in Italien blieben, ist auch nicht in Statistiken erfaßt.

Hirschmans Theorie nach zeigte die Tendenz auszuwandern, dass die Menschen aus Rumänien bzw. die junge Generation (die 20 bis 40-jährigen) nicht mit der Situation des Landes zufrieden sind. Die Gruppe der Studenten ist nicht die Zielgruppe für eine Emigration; nicht nach Kanada, nicht nach Australien oder gar in die Vereinigten Staaten. In diesem Alter versuchen sie, durch Bekannte oder durch eigene Erfahrungen Informationen übers Ausland zu sammeln. Die beste Möglichkeit ist, eine Weile im Ausland zu arbeiten bzw. sich weiterzubilden. In der Regel sind die Leute, die sich für eine Auswanderung nach Kanada oder in die Vereinigten Staaten bewerben, zwischen 30 und 40 Jahre alt und waren bereits im Ausland. Das Auswahlverfahren erfolgt durch mehrere Punkte. Ein sehr wichtiger ist, dass man bereits eine Summe von mehr als 5000 \$ für eine Familie möglichen hat, um in dem ersten Monat ohne Arbeit eine normale Versorgung der Familie er zu können. Um nach Kanada bzw. nach Australien oder in die Vereinigten Staaten auszuwandern sind also finanzielle Ressourcen nötig. Demzufolge sind die Rumänen, die dies beantragen, in einer überdurchschnittlichen bis sehr guten wirtschaftlichen Situation. Das heisst, dass diese Menschen ein gutes Potential für die Verbesserung der wirtschaftlichen Situation Rumäniens sind, meistens Menschen, die über Kapital verfügen. Um in die EU auszuwandern mit der Möglichkeit, lebenslang dort leben zu dürfen, ist die Heirat mit einem EU-Bürger eine der wenigen sicheren Möglichkeiten.

Die von Hirschman in seinem ersten Buch *Exit, Voice and Loyalty, Response to Decline in Firms, Organisations, and States* (1970) entwickelte These, dass Abwanderung eine Alternative zu Widerspruch sei, die er auch selber modifizierte, ist durch dieses untersuchte Beispiel der rumänischen Studentinnen und Doktorandinnen nicht bestätigt worden. Die Dynamik von Abwanderung und Widerspruch ist dem hydraulischen Modell nicht total entsprechend. Diese Dynamik ist komplex. Wie schon in den Gesprächen mit den Studentinnen in Rumänien dargestellt wurde, möchten sich viele der rumänischen Studenten oder jungen Absolventen im Ausland weiterbilden. Die Hintergründe für diesen Wunsch sind vielfältig. Es gibt natürlich in den letzten Jahren auch eine allgemeine Tendenz, in Europa Auslandssemester zu absolvieren. Dazu kommen im Fall rumänischen Studenten die Neugier, im Westen zu reisen und das Bestreben bzw. der Wunsch, eine Verbesserung der materiellen Situation zu erreichen. Einige von diesen Studenten sind auch mit der Situation in Rumänien nicht einverstanden. Sie sind vor allem

mit einem System, wo immer wieder Beziehungen und Korruption eine große Rolle spielen, nicht zufrieden. Ein Auslandsaufenthalt im Westen kann mehrere Vorteile bringen. Es liegt eine Art von Widerspruch in dieser Entscheidung abzuwandern und danach zurückzukehren. Diese Menschen bringen ein Kapital mit sich, sie entgegen dem informellen Netz der Beziehungen eingestellt. Es handelt sich um Kenntnisse, die sie an den ausländischen Universitäten erworben haben. Ausländische Firmen werden eher Personal einstellen, das ein Auslandsstudium gemacht hat. Man könnte dadurch einen guten Arbeitsplatz ohne Bestechungsgeld oder ohne Beziehungen bekommen. Es gibt auch Rumänen, die im Ausland arbeiten und danach mit dem verdienten Geld in die Heimat zurückkehren und private Firmen gründen und zu so einer Verbesserung der wirtschaftlichen Situation beitragen.

Die Abwanderung aus Rumänien hat einen Preis. Es handelt sich nicht nur um die materiellen Aspekte, sondern auch um einen persönlichen Preis. Für eine bessere materielle Situation oder für eine bessere Karriere muss man auf die räumliche Nähe von Familie oder Freunden verzichten. Die Integration in einem fremden Land kann lange dauern und ist auch nicht ohne Probleme zu sehen

Die starke Tendenz zur Abwanderung der hochqualifizierten Arbeitskräfte aus Rumänien wurde mehrmals in den Medien debattiert. Obwohl es möglich ist, dass die Politiker so darauf aufmerksam gemacht wurden, dass eine starke Unzufriedenheit mit der Situation im Lande in dieser Gruppe der Bevölkerung herrscht, wurden keine Maßnahmen getroffen. In einem Land, wo Gewerkschaften oder Organisationen regelmäßig mehr oder weniger erfolglos protestieren, übt ein indirekter Protest kurzfristig keinen kräftigen Druck aus.

In einem Land wie Rumänien, wo mindestens in den letzten fünf Jahren eine negative demografische Entwicklung wegen einer niedrigen Geburtenrate zu beobachten ist, kann die Abwanderung der hochqualifizierten Fachkräfte keinen Beitrag zu einer Verbesserung der wirtschaftlichen Situation leisten. Das Problem ist kaum als solches formuliert, weil es vor allem langfristige Konsequenzen haben kann. In einem Land, wo viele Familien nur daran denken, wie sie bis Ende des Monats mit dem Geld, das sie verdient haben eine minimale Versorgung schaffen sollen, wo der Begriff Sparen für viele Vergangenheit ist, ist die politische Denkweise nicht gezwungen, sich auf zukunftsorientierte Probleme wie das der Konsequenzen der Auswanderung auszurichten.

LITERATURLISTE

1. Capital, Wochenzeitschrift, Nr.35, 30. August, 2001, Bucuresti, S. 37.
2. Diekmann, Andreas: *Empirische Sozialforschung, Grundlagen, Methoden, Anwendungen*, Rowohlt's Enzyklopädie, im Rowohlt Taschenbusch Verlag, Hmburg, 2000.

3. Hirschman, Albert O.: *Exit, Voice and Loyalty, Responses to Decline in Firms, Organisations and States*, Harvard University Press; Cambridge, Massachusetts and London, England, 1970.
4. Hirschman, Albert O.: *Abwanderung und Widerspruch, Reaktionen auf Leistungsabfall bei Unternehmungen, Organisationen und Staaten*, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1974.
5. Hirschman, Albert O.: *Abwanderung, Widerspruch und das Schicksal der Deutschen Demokratischen Republik*, in: *Leviathan, Zeitschrift für Soziologie*, Jahrgang 1992, Opladen, Westdeutscher Verlag.
6. Hirschman, Albert O.: *Entwicklung, Markt und Moral, Abweichende Betrachtung*, München, Hanser, 1993.
7. Luhmann, N.: *Vertrauen: Ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität*, Stuttgart, Enke, 1989.
8. Offe, Claus: *Der Tunnel am Ende des Lichts, Erkundungen der politischen Transformation im Neuen Osten*, Campus Verlag, Frankfurt/New York, 1994.
9. Pollack, Detlef: *Das Ende einer Organisationsgesellschaft, Systemtheoretische Überlegungen zum gesellschaftlichen Umbruch in der DDR*, *Zeitschrift für Soziologie*, Jg. 19, Heft 4, August 1990, S. 292-307.
10. Pollack, Detlef: *Bedingungen der Möglichkeit politischen Protestes in der DDR- Der Volksaufstand von 1953 und die Massendemonstrationen 1989 im Vergleich*, Antrittsvorlesung an der Europa-Universität Viadrina Frankfurt (Oder), am 5. Dezember 1995, *Universitätsschriften*, 10, Antrittsvorlesungen, 1996, S.81-107.
11. Strauss, Anselm L.: *Grundlagen qualitativer Sozialforschung, Datenanalyse und Theoriebildung in der empirischen soziologischen Forschung*, Wilhelm Fink Verlag, 1994.

DAS KRIMINALISTISCHE INTERVIEW. DIE VERNEHMUNG

FLAVIU CĂLIN RUS

ABSTRACT. *The Criminalistic Interview.* This article is telling us about the form and the structure of the police interview. In our analyses we wrote about the three forms of police interviewing. Why try to explain the three way's of dialog between the policeman and a criminal. We wrote about the policeman behavior in the interview situations and also about the behavior structure of the criminal in the same interview situation. A very important aspect in the dialog between the policeman and the criminal is the verbal and nonverbal method. The policeman must build his questions and the whole interview very carefully because in a carefully way he can have representative answers to his questions. This article is telling us how to do this dialog and how can the policeman have representative answers to his questions.

Das Interview als Befragung ist eine Technik der Meinung und Informationsbeschaffung, die von den Kriminalisten, Ethnologen und Sozialwissenschaftlern verwendet wurde. Es war erstens eine Form der Vernehmung, Befragung oder Abklärung. Erst im 19. Jh. kam es um die journalistische Form des Interviews die sogenannten Straw-Talls (Probeabstimmungen). Die Psychoanalyse entwickelte diese Befragungsform und verwendete sie, um andere Zwecke zu erfüllen. Man kann behaupten, daß all diese Darstellungsformen, die als Grundbasis die befragung haben, in enger Beziehung zu der heutigen journalistischen Darstellungsform stehen, nur daß jede von diesen verschiedenen Arten, obwohl sie als Hauptziel die Informationsbeschaffung haben, auch eigenartige Zwecke zu erfüllen haben.

Die älteste Form, die auch den häßlichsten Namen trägt, ist das Verhör. Heutzutage darf man noch über Vernehmung sprechen, weil die Menschenwürdigkeit und Menschenrechte respektiert sein müssen wenigstens so klingt das in der Theorie; die persönliche Integrität muß in Acht genommen werden. Da stellt sich eine Frage: Geschieht dasselbe auch in der Wirklichkeit? Selbstverständlich gibt es Situationen in denen, diejenige die die Macht in den Händen haben, diese Macht als Einfluß verwenden und in diesen Fällen gehen leider Theorie und Praxis auf zwei verschiedene Wege. In solch einer Situation kann man sich sehr gut ein Klischee aus einer Krimiserie vorstellen, wo der

Ausgefragte ermüdet auf einem Stuhl und der Kriminalbeamte gegenüber an einem Tisch sitzen. Man kann das Ganze als ein Rollenspiel mit zwei Teilnehmern betrachten, der Fragende und der Befragte. In diesem Spiel hat der Fragende das Recht auf seiner Seite. Zwischen den beiden gibt es kein Gespräch, wie zwischen zwei Partnern, sondern der Befragte verwandelt sich durch dieses Spiel in ein Objekt. Sehr selten sprechen die Befragten frei. Der Fragende muß sie unter Druck setzen und verunsichern, er muß seine Rede auf verschiedene Art und Weise vervielfältigen, bis er die gewünschte Informationen kriegt. Der Fragende baut auch seinen eigenen Plan, indem er nicht nur auf einen klaren Informationsziel, sondern auch auf bestimmte Aussagen Wert legt. Nach diesem Gesprächsplan verwendet der Fragende bestimmte gezielte Fragen, damit er unklare Punkte klar macht, um weiter auf einen sicheren Weg zu treten. Um sein Ziel zu erreichen und um alle Informationen, alle Aussagen zu erhalten, ist dem Fragendem eine verbale und non-verbale Fragetechnik nötig. Diese Technik muß so verwendet werden, daß der Fragende immer wieder die Menschenrechte in Betracht nehmen kann. Auf diesen Weg der Informationserwerbung gibt es mehrere Möglichkeiten und Strategien:

Als erste sollten wir die Übrumpelungsstrategie in Betracht nehmen. In diesem Fall setzt der Beamte zu Beginn der Vernehmung das von ihm erwünschte Ergebnis voraus und beschuldigt den Beklagten ohne zu zweifeln. An der allgemeinen Haltung des Beamten muß der Befragte erkennen, daß dieser von seiner Schuld überzeugt ist. Alles muß so aussehen, als ob die Tat schon nachgewiesen wäre. Als Hilfe und als Beweisstück in seiner Strategie bringt der Beamte manche Details oder Zeugen, die in Verbindung zu der Tat stehen.

Das Übrumpelungsmodell hat auch einen psychologischen Impact auf die angeklagte Person, und diese überraschende Konfrontation hat die Aufgabe, die Abwehrstrategie des Angeklagten zu zerstören. Dieser Schock sollte dem Angeklagten klar machen, daß sein Widerstand gegenüber dem Beamten nutzlos ist. Die Verwendung dieser Strategie gibt dem Beamten den Vorteil über den Angeklagten, daß dieser überhaupt keine Zeit mehr hat, sein Abwehrsystem zu bauen. In diesem Fall müssen auch die Beweismittel so stark gebaut sein, daß auch ein Versuch eine Abwehr zu leisten sinnlos sein sollte. Nachher, im Fortgang der Vernehmung, müssen sich die Aussagen an den Geheimnissen nähern, bis alles klar bewiesen sein kann. Es sind Fälle wo diese Strategie nicht wirksam ist, so daß der Beamte andere Strategien verwenden muß.

Als zweitens sollten wir die Sondierungsstrategie in Betracht nehmen. Diese Strategie gilt als Regeltyp in der Kriminalistik. Erstens werden die Aussagen die Person betreffend aufgenommen und erst nachher kommt man eigentlich zum Thema der Vernehmung. Der Fragende hat in diesem Fall eine andere Rolle. Er muß das Gespräch in so eine Richtung und Form lenken,

daß der befragte detailliert und chronologisch den Ablauf der Taten äußert. Die gezielten Fragen des Beamten müssen immer wieder neue Angaben zur Situation bringen. Manchmal werden die Antworten des Angeklagten als Vorhaltungen von dem Beamten formuliert. Diese Methode verwendet man damit sämtliche Widersprüche beseitigt sein können. Durch diese Strategie erzeugt man einen Druck, der dazu führen soll, daß der Angeklagte gezwungen ist neue Punkte oder Aspekte der Tatsachen zu erörtern.

Die dritte Strategie wird Zermürbungsstrategie genannt. Diese Strategie kommt auf den Angeklagten als seine Ermüdungsmethode zu. Durch diese Methode werden immer wieder gesprochene Sachverhalte angegriffen. Von Zeit zu Zeit wird durch diese den Gegenstandsbereich verbreitet. Es werden mit der angeklagten Person auch andere Mitglieder der Familie, Freunde oder Bekannte in Betracht genommen. Man wiederholt ein Thema solange bis man auch die kleinsten, einzelnen Aspekte erörtert hat. Mit dieser Methode bohrt man in die Tiefe, wo die scheinbar unwichtigsten Einzelheiten sehr nützlich für die Aufklärung einer Tatsache sein können. In Frankreich wird meistens die sogenannte Kreuzfeuer, oder Zick-Zack Methode verwendet, wo zwei Beamten die angeklagte Person mit Fragen in einem Kreuzfeuer nehmen. Zweck dieser Methode ist die Verunsicherung der angeklagten Person, so daß nach einiger Zeit diese nur noch der Wirklichkeit entsprechend antworten kann. Sie wird alles sagen, ohne etwas zu verheimlichen.

Diese drei Strategien sind sehr nützlich und vermindern die Chancen des Angeklagten seine eigene falsche Variante zu äußern. Sehr wichtig ist auch der Anfang einer solchen Vernehmung. Man hat festgestellt, daß in 90-95% der Fällen, ein ruhiger sachlicher Ton eine gute Arbeit hinter sich trägt. Niemals darf es einen Rollentausch zwischen den Beamten und Angeklagten geben. Der Beamte wird immer das Gespräch leiten müssen, um die Kontrolle der Situationen zu haben. Frauen, Kinder und Psychopaten können leicht beeinflussen, darum muß man in solchen Situationen gut achten und cool bleiben.

Verbales non-verbales Verhalten des Beamten steigern oder vermindern die Glaubwürdigkeit der Vernehmung. Der Fragende darf nicht durchschaubar sein, er muß immer an der Sache heranbohren, bis er die erwünschten Informationen erhält.

Der Beamte sollte eine Brücke zwischen sachliche und emotionelle Aspekte bauen, aber diese Brücke nur in bestimmten Situationen überqueren. Das Vertrauen ist ein anderer Parameter, das wir unbedingt in Betracht nehmen müssen. Auf die Emotionelle Ebene kann man mit dem Angeklagten dann ankommen, wenn man das Gespräch in so einer Situation lenkt, daß solche Personen erscheinen die für ihn sind, zum Beispiel Mitglieder der Familie. Solche Fälle haben als Ziel, den Wert der Informationen zu steigern.

Schließlich muß die Vernehmung nicht eine sehr lange Zeitperiode dauern, denn das vermindert die Fähigkeiten des Beamten, ermüdet ihn und so können sich Fehler in seinem Plan hineinmischen.